Tallinna Tehnikaülikooli Tartu Kolledž
Maastikuarhitektuuri õppetool

Liina Ratas

Eesti mõisaparkide piirdeaiad perioodil 1720-1800. Piirdemüürid ja -aiad, väravad, väravapostid, piirdepostid ning -kivid

Magistritöö

Juhendaja: MSc Sulev Nurme

Tartu

2014

Olen magistritöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelistele seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Liina Ratas .....

(*allkiri*)

.....

(*kuupäev*)

Sisukord

1. Sissejuhatus 5
2. Metoodika 8
2.1. Uuringu eesmärk 8
2.2. Uuringu koostamise metoodilised lähtekohad 8
2.3. Uurimismeetod 11
2.4. Uuringuplaan 12
2.5. Uurimisülesanded 13
2.6. Valim 14
2.7. Kaardianalüüs 15
2.8. Välitöö 16
2.9. Töös kasutatud piirderajatiste terminoloogia 18
3. Ajalooline taust 19
3.1. Barokne pargikunst Eestis 19
3.2. Piirete ja tugimüüride tähtsus barokses aiakunstis 21
3.3. Piirded ja tugimüürid Eesti regulaarsetes mõisaparkides 24
4. Välitöö 28
4.1. Üldised tulemused 28
4.2. Ülevaade välitöö tulemustest mõisaparkide kaupa 41
4.2.1. Harjumaa 41
4.2.1.1. Kolga 41
4.2.1.2. Maardu 43
4.2.1.3. Ohtu 45
4.2.2. Järvamaa 47
4.2.2.1. Koigi 47
4.2.2.2. Purdi 48
4.2.2.3. Väätsa 49
4.2.3. Lääne-Virumaa 50
4.2.3.1. Malla 50
4.2.3.2. Palmse 52
4.2.3.3. Rägavere 56
4.2.3.4. Sagadi 57

4.2.3.5. Vasta ... 60
4.2.4. Läänemaa ... 62
4.2.4.1. Keskvere ... 62
4.2.4.2. Suure-Lähtru ... 63
4.2.5. Tartumaa ... 64
4.2.5.1. Kaagvere ... 64
4.2.5.2. Luunja ... 65
4.2.6. Põlvamaa ... 67
4.2.6.1. Tilsi ... 67
4.2.7. Võrumaa ... 69
4.2.7.1. Vana-Antsla ... 69
4.2.8. Valgamaa ... 70
4.2.8.1. Hellenurme ... 70
4.2.9. Viljandimaa ... 72
4.2.9.1. Kõo ... 72
4.2.9.2. Õisu ... 73
5. Piirete säilitamine ... 75
6. Kokkuvõte ja järeldused ... 81
Summary ... 85
Kasutatud allikad ... 87
Kirjanduslikud allikad ... 87
Elektroonilised allikad ... 88
Kasutatud arhiivimaterjalid ... 89
Kasutatud fotomaterjalid ... 90
Lisad ... 91
1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart ... 91
2. Uuritud mõisaparkide ankeedid ... 92
3. Ajaoolised kaardid ja piirete asukoha skeemid ... 113
4. Fotomaterjal ... 134

1. Sissejuhatus

Käesolev töö on edasiarendus Dagmar Heringa[1], Janne Vaine[2] 2009. ja Helen Mihkelsoni[3] 2010. aastal kaitstud magistritööde seeriale, mis käsitlesid „Eesti 18.-19. sajandi regulaarparki" ning lisaks ka regulaarpargi teemadel kirjutatud Eigo Tarkini[4] ning Priit Paalo[5] magistritöödele. Töö käsitleb Eesti regulaarparki, keskendudes kitsamale teemale, milleks on arhitektuursed väikevormid: piirdemüürid, -aiad, -postid, väravapostid, väravad ja väravaehitised. Kuna eelnimetatud magistritööd käsitlevad põhjalikult regulaarpargi olemust, ajalugu ja selle jõudmist Eestisse, siis neid punkte käsitletakse, vaid põgusalt ning suurem rõhuasetus on piirderajatistel barokses pargikujunduses.

Magistritöö eesmärgiks on välja selgitada, millised on Eesti regulaarparkide iseloomulikuimad piirdemüüride, -aedade tüübid, nende isikupärased jooned, asukoht ja roll ansamblituumikus, lisaks uuritakse, milline on piirete seiskuord täna ja pakutakse võimalusi piirdemüüride säilitamiseks. Samuti on üheks eesmärgiks Priit Paalo poolt välja töötatud reljeefikaartide kasutamise metoodika katsetamine piirdemüüride asukoha tuvastamisel ning uuritakse kas ja kuidas on ajaloolistel kaartidel kujutatud piirdemüüre.

Antud teema on valitud, sest mõisaparkide ajalooline väärtus on meie teadvuses aasta aastalt kasvanud. Kunagine, talurahva poolt vihatud paik, on muutunud hinnatud kultuurilooliseks pärandiks. Üha enam pööratakse tähelepanu ajahambast näritud mõisaansamblitele, mida lisaks kaitse alla võtmisele püütakse ka taastada. Enim on pööratud tähelepanu hoonetele, mis siiski ilma pargita ei moodusta täit tervikut. Eesti alade vanim pargikujundus pärineb ajast, mil levis regulaarstiilis pargikujundus. Jäljed, mis sel perioodil meie maastikku loodi, on jäänud umbes 300 aasta taha. Lisaks põlispuudele, mis loovad esmase mulje ja ruumitunde kunagisest hiilgusest, on neis paigus säilinud ka suur hulk autentseid piirdemüüre. Töö autor peab mõiraparkide piirderajatisi väga huvitavaks ja oluliseks uurimis valdkonnaks,

---

[1] Heringas, D. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi säilivus. TTÜ Tartu Kolledž, 2009.
[2] Vaine, J. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi kompositsioon, TTÜ Tartu Kolledž, 2009.
[3] Mihkelson, H. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargi ja maastiku suhe. TTÜ Tartu Kolledž, 2010.
[4] Tarkin, E., Eesti regulaarne mõisaansambel maastikus. Uuring maastiku avatuse, mõisasüdame ulatuse ning teekoridoride muutustest, TTÜ Tartu Kolledž, 2011
[5] Paalo, P., Reljeef Eesti regulaarsete mõisaparkide kujunduses 1750-1850., TTÜ Tartu Kolledž, 2013.

sest nad annavad ühe täiendava mõõtme, regulaarse mõisapargi ja selle struktuuri tunnetamisel.

Käesolev uurimus on jagatud neljaks peamiseks osaks. Esimene peatükk annab ülevaate eesmärkidest, uuritavast objektist ja uuringu plaanist, selgitades seejuures metoodika koostamise lähtekohti. Antakse ülevaade moodustatud valimi kriteeriumitest ning kaardianalüüsi ja välitöö teostamise metoodikast. Peatüki lõpus on ülevaade töö seisukohalt olulistest terminitest, mis on defineeritud lähtuvalt uurimusest.

Teine peatükk annab lühida ülevaate Eesti baroksest pargikunstist ning piirete ja tugimüüride tähtsusest regulaarses mõisapargis, seejuures, kirjeldatakse kirjanduslikele allikatele tuginedes, tüüpilisemaid piirderajatisi. Nagu eelpool selgitatud ei ole enam vajalik regulaarpargi olemusel ja Eestisse jõudmisel põhjalikult peatuda.

Kolmas peatükk keskendub välitöö tulemustele, mis moodustab märkimisväärse osa töö mahust, seejuures antakse ülevaade kõigi külastatud mõisaparkide piirdemüüride seisukorrast ja rollist ansamblituumikus, iseloomulikuimatest materjalidest ja arhitektoonikast, samuti on toodud välja reljeefikaardi kasutamise otstarbekus antud temaatika uurimisel. Samast peatükist leiab ka põhjalikud piirdemüüride seisukorra kirjeldused külastatud mõisaparkide kaupa.

Neljas peatükk annab üldiseid soovitusi piirdemüüride säilitamise osas. Magistritöö lõppeb kokkuvõtte, kasutatud allikate loetelu ja lisadega. Töö lisadesse on koondatud välitöö käigus täidetud ankeedid, skeemid piirderajatiste paiknemise kohta, ajaloolised kaardid ja fotomaterjal.

Piirderajatiste kohta on antud töö raames leitud peamiselt infot sarjast „Eesti pargid"[6], Kreerta Sipelgase, Valdeko Lukkeni ja Juhan Maiste koostöös valminud teosest „Väikevorm mõisamaastikus"[7], samuti on suur abi olnud Kultuurimälestiste Riiklikust Registrist[8] ja varem regulaarparke uurinud tööde sarjast[9].

---

[6] Abner, O. Eesti pargid 1. Varrak, 2007.; Abner, O. Eesti pargid 2. Varrak, 2012.

[7] K. Sipelgas, V. Lukken, J. Maiste, „Väikevorm mõisamaastikus" Tallinn, Keskkonnaamet 2012

[8] Kultuurimälestiste Riiklik Register. URL http://muinas.ee/register

[9] Heringas, D. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi säilivus. TTÜ Tartu Kolledž, 2009., Vaine, J. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi kompositsioon. TTÜ Tartu Kolledž, 2009., Mihkelson, H. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargi ja maastiku suhe. TTÜ Tartu Kolledž, 2010., Tarkin, E., Eesti regulaarne mõisaansambel maastikus. Uuring maastiku avatuse, mõisasüdame ulatuse ning

Töö teema on oluline, sest vanad pargid omavad erilist tähendust, olles väärtuslikuks pärandiks meie maastikus. Nende taastamine on tõusnud üha enam päevakorda ja äratanud huvi ka pargis leiduvate arhitektuursete väikevormide vastu, mis esmapilgul võivad tunduda mõisa hoonete ja põliste pargipuude kõrval sekundaarsetena.

teekoridoride muutustest, TTÜ Tartu Kolledž, 2011., Paalo, P., Reljeef Eesti regulaarsete mõisaparkide kujunduses 1750-1850., TTÜ Tartu Kolledž, 2013.

2. Metoodika

2.1. Uuringu eesmärk

Käesoleva magistritöö peamised eesmärgid on:

1. Selgitada välja Eesti barokkajastu parkide iseloomulikuimad piirdeaedade tüübid, isikupärased jooned, asukohavalik maastikus ja roll ansamblituumikus.
2. Katsetada Priit Paalo poolt välja töötatud reljeefikaartide kasutamise metoodikat, et tuvastada, kas ja millisel moel on piirderajatiste asukohad reljeefikaartidelt loetavad, lisaks uuritakse, kas ja kuidas on ajaloolistel plaanidel kujutatud piirdemüüre.
3. Selgitada välitööde põhjal, millised on säilinud piirderajatiste tüübid, ja paiknemine ning milline on praegune piirete ja väravate seisukord – rajatiste säilivus ning probleemistik.
4. Selgitada välitööde põhjal, kas reljeefikaardi analüüsil saadud tulemused on kooskõlas reaalse olukorraga?

Uurimisobjektiks on Eesti baroksete mõisaparkide piirderajatised: aiad, piirdemüürid, väravad, väravaehitised, müüritused, piirdepostid ja -kivid. Piirded on tihti üheks peamiseks säilinud jäljeks meie alade vanimast pargikujundusest.[10] Seega on uurimisobjekt oluline, sest tagab ajaloolise pargikunsti seisukohalt väärtusliku elemendi säilimise.

2.2. Uuringu koostamise metoodilised lähtekohad

Käesolev magistritöö sarnaneb oma metoodikalt Eigo Tarkini[11] ja Priit Paalo[12] magistritöödele, kasutades samuti kvalitatiivse ja kvantitatiivse uurimismeetodite kombineerimist. Erinevus on suuremas mahus illustratiivsete allikate kasutamine. Samuti võrreldes Priit Paalo tööga on suurem rõhk välitööl. Siiski uuritav objekt – regulaarne mõisapark ja seega ka valim on osas samad, mis eelnimetatud töödes. Mõisaparkide arhtitektuursete väikevormidega on Eestis põhjalikumalt tegelenud Kreeta Sipelgas ja Valdeko Lukken, kes andsid koostöös Juhan Maistega 2012. aastal

[10] Sinijärv, U., Vanade mõisaparkide restaureerimine. Eesti parkide almanahh 2, Keskkonnaministeerium ja Muinsuskaitseamet, 2009. lk 63.
[11] Tarkin, E. Eesti regulaarne mõisaansambel maastikus. uuring maastiku avatuse, mõisasüdame ulatuse ning teekoridoride muutusest. TTÜ Tartu Kolledž, 2011.
[12] Paalo, P., Reljeef Eesti regulaarsetes mõisaparkide kujunduses 1750-1850. TTÜ Tartu Kolledž, 2013.

välja teose „Väikevorm mõisamaastikus“[13]. Teos kujutab endast kokkuvõtlikku ja ülevaatlikku sissejuhatust ajalooliste parkide arhitektuursete väikevormide temaatikasse, mis antakse läbi tekstilise ja pildilise materjali. Võrrledes käesoleva töö uurimisülesannetega on teos ülevaatlikum, kajastades koos nii regulaarsete kui ka vabakujuliste parkide väikevorme. Nendeks väikevormideks on paviljonid, sillad, piirded, trepid, skulptuurid, obeliskid, sambad, valgustid, pingid, purskkaevud, grotid, lillepeenrad. Samuti ei ole tegeletud väikevormide võimaliku tuvastamisega ajaloolistelt ja tänapäevastelt (ka reljeefi) kaartidelt ega kajastatud nende hetkeolukorda. Rõhuasetus on pildilise materjali kajastamisel.

Vanade parkide uurimiseks on peamiseks infoallikaks vanad plaanid ja kaardid. Väikevormide kohta info leidmine on neilt piiratud, sest mõõtkava on väikevormide kujutamiseks enamasti liiga suur ning plaanid üldistatud. Kreeta Sipelgas on toonud välja peamised väikevormid, mida on võimalik kaartidelt välja lugeda, nendeks on paviljonid, väikerajatised, sillad, lillepeenarde kuju ja asetus. Lisaks on nimeliselt ära märgitud detailsemate plaanide koostajad: Carl Rauth, Georg Friedrich Ferdinand Kuphaldt ja Moritz Alexander Walter von Engelhardt.[14]

Seega, kuna plaanimaterjalilt piirete, väravapostide ja tugimüüride kohta info saamine võib olla küllaltki piiratud on antud töös kasutatud suuremas mahus pildilisi allikaid. Vanade kaartide kombineerimine pildiliste materjalide, reljeefikaatide ja välitööga on arvatavasti efektiivseim viis uurida arhitektuurseid väikevorme. Lisaks, toob Nele Nutt, ühe võimaliku allikana välja kujundusplaanid, mis siiski esitasid pigem ideed ja neil kujutatu ei pruugi olla samal moel realiseerunud. Seejuures ei ole kujundusplaane ka Eesti parkide kohta erilisel määral säilinud.[15] Sobivaimaks kaardimaterjaliks pargi kujunduse uurimiseks on Nele Nutti sõnul 19. sajandil ja 20. sajandi alguses maamõõdistamise käigus koostatud kaardid, sest tollane struktuur on parkides suuresti ka täna loetav.[16] Siiski käesoleva töö uurimisperiood on tunduvalt varasem ja seega ei peegelda 19. sajandi ja 20. sajandi alguses koostatud kaartidelt saadav info enam nii üheselt 18. sajandi olukorda.

[13] K. Sipelgas, V. Lukken, J. Maiste, „Väikevorm mõisamaastikus“ Tallinn, Keskkonnaamet 2012
[14] samas, lk 19, 20
[15] N. Nutt, „Parkide restaureerimine. Park kui raamat“, TTÜ Tartu Kolledž, 2008, lk 195
[16] samas, lk 195

Eespool nimetatud magistritöödes on kõige enam uurinud väikevormide teemat Janne Vaine magistritöö[17], milles käsitletakse põgusalt piirete paiknemist pargi kompositsioonis ning määratakse käsitletavates parkides piirete tüüp ja materjal. Seejuures on töös pööratud tähelepanu asjaolule, et info, mida on võimaik ajaloolistelt plaanidelt piirdeaedade- ja müüride kohta välja lugeda on kesine ning enamasti piirdub vaid asukoha kindlaks tegemisega. Kui Janne Vaine töö läheneb piirdemüüride temaatikale läbi üldisema regulaarpargi kompositsioonlise ülesehituse uurimise, siis käesoleva töö keskendub konkreetselt piirdemüüridele, selgitades välja nende isikupäraseid jooni, kasutust, eesmärki. Lisaks püüab käesolev töö rakendada reljeefikaartide ja ajalooliste kaartide võrdlemise metoodikat, mille töötas välja Priit Paalo, et tuvastada piirete asukohta plaanidelt. Janne Vaine töös on eraldi välja toodud mõisapargid, mille raamistamiseks on piirded rajatud hiljuti ning mille põhimõtted ei püüa matkida olnud aegu. Kokkuvõtvalt on Janne Vaine jaganud oma magistritöös piirded rühmadesse võimaliku paigutusviisi järgi, et välja selgitada neist iseloomulikuimad. Rühmad on järgmised:

1. piire ümbritseb regulaarset mõisaansamblit;
2. piire ümbritseb regulaaarpargi erinevaid kompositsiooni osi jagades need omaette pargiruumideks;
3. mõisa peahoone külgedelt lähtuv piire jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa;
4. piire pargi esiosas , sissepääsuvärava külgedel;
5. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastastikusel küljel;

Janne Vaine on jätnud välja liikuvväravad, sest nende säilivus on väga väike, ülejäänud väravatüübid on jagatud kolmeks[18]:

1. väravapostid – piirde avasid ääristavad või iseseisvad postid, mis kannavad või on tõenäoliselt kandnud väravaid;
2. väravakaar – väravapostid on kaarena ühendatud
3. väravahoone – ehitis väravaavas.

Ka Dagmar Heringa magistritöö käsitleb ühe osana arhitektuurseid väikevorme. Kokku on nimetatud töös hinnatud 28 mõisa piirdemüüride ja 15 mõisa väravaehitiste

[17] Vaine, J. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi kompositsioon. TTÜ Tartu Kolledž, 2009. lk 67
[18] samas. lk 68-69

vanust ja ka osade seisukorda ning 11 mõisapargis on tuvastatud postide olemasolu, neljale neist on antud ka seisukorra hinnang. Lisaks on töös tõstetud esile, et paljudes mõisaparkides on säilinud algupärased piirdemüürid, mis seepärast vajavad suuremat tähelepanu olles ajaloolisi parke rikastavateks ja säilitamist väärivateks elementideks.[19]

Kolm autorit: Janne Vaine, Helen Mihkelson ja Dagmar Heringas on koostanud ühise uurimuse „Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark". Neist enim on tegelenud piirdemüüride temaatikaga Janne Vaine, kes uuris pargiruumi kompositsiooni ülesehitust ja sellele iseloomulikke kujunduselemente ning nende kasutamist. Dagmar Heringas uuris pargiruumi säilivust ja Helen Mihkelson pargi ja maastiku suhet.

Kreeta Sipelgase, Valdeko Lukkeni ja Juhan Maiste koostöös valminud raamat „Väikevorm mõisamaastikus" annab pildilise ülevaate Eesti mõisaparkides leiduvatest arhitektuursetest väikevormidest.

Võrreldes eelnevalt koostatud uurimustega on käesoleva töö eesmärk keskenduda detailsemalt piirdemüüride temaatikale. Ning lisaks uurida, kas piirdemüüre on võimalik tuvastada plaaniliselt materjalilt, lisades Priit Paalo poolt väljatöötatud reljeefikaartide kasutamise metoodikale veel ühe rakendamise võimaluse. Eelnimetatud metoodika on ajalooliste parkide uurimisel üheks lisa võimaluseks, mida Janne Vaine, Dagmar Heringas ja Helen Mihkelson oma uurimust koostades ei rakendanud.

2.3. Uurimismeetod

Uurimus on oma tüübilt kombinatsioon kvalitatiivsest ja kvantitatiivsest uurimusest. Kvalitatiivse uurimuse tüüpiliseks jooneks on loomult tervikut haarava teadmise hankimine, seejuures kogutakse andmed tegelikus olukorras[20]. Uurimisobjekt valitakse eesmärgipäraselt, mitte juhuslikku valimit kasutades, uurimus viiakse ühtlasi läbi paindlikult ja vajadusel muudetakse struktuuri, võttes arvesse muutunud olusid.[21] Seega vastab kvalitatiivsele uurimusele uurimisobjekt, valimi moodustamine

[19] Heringas, D. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi säilivus. TTÜ Tartu Kolledž, 2009. lk 51, 52.
[20] Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. Uuri ja Kirjuta, Tallinn 2010, lk 155.
[21] samas, lk 155.

ja töö ülesehitus. Uurimisobjekt on Eesti regulaarsete mõisaparkide piirderajatised, mille uurimiseks rakendatakse kaardianalüüsi ja välitöid, et tuvastada piirete seisukord, asukoht pargis, roll ansamblituumikus. Valim ei ole moodustatud juhuslikult, vaid tuginedes kindlatele kriteeriumitele (vt *ptk 1.6 Valim*), seejuures on 30-st valitud pargist külastatud välitöö käigus 20, mis sobisid enim töö eesmärkidega. Töö paindlik osa seisneb selles, et soovitused piirdemüüride säilitamiseks lähtuvad piirdemüüride seisukorrast, mis tuvastatakse välitööde käigus. Kvantitatiivse uurimuse korral on oluline, et vaatlusandmed sobiksid arvudes mõõtmiseks ning muutujaid oleks võimalik tabeli kujul esitada ja statistiliselt käsitleda, uurimuse tulemus esitatakse protsenttabelites[22]. See annab võimaluse käsitleda olemuselt kvalitatiivseid andmeid arvuliselt ning uurijal on võimalik anda edasi üldistatud tulemusi ja teha vajalikke järeldusi, mis on kiirelt loetavad ja enamikele arusaadavad. Kvantitatiivseks kujuneb analüüsi osa, mil välitöödes kogutud andmed koondatakse tabelitesse ja tulemusi esitatakse ka protsentides. Üheks selliseks parameetriks on näiteks piirdemüüride kõrgus, kuid ka seisukorda hinnatakse 5 palli süsteemis, mis võimaldab tulemuste osas anda ülevaate protsentides.

2.4. Uuringuplaan

Uuringu põhietappide paikapanemine lähtus sellest, et enne välitööle minemist oleks tehtud põhjalik ettevalmistus, mis looks ettekujutuse, mida oodata Eesti regulaarsete parkide piirderajatistest – kus neid leida ja millised nad olema peaksid. Põhjalikud baasteadmised ja kaardianalüüs andis võimaluse välitööde käigus hinnata analüüsi paikapidavust ja piirdemüüride seisukorda ning olemust, seejuures tagades, et võimaliku miinimumini oleks viidud võimalus, et välitööde käigus jääb mõni piirderajatis märkamata.

<u>Uuringu põhietapid on järgmised:</u>

1. kirjandusallikate baasil ajastuomase piirdeaedade stilistika, asukohavaliku jms formuleerimine;
2. eelnevalt koostatud tööde[23], arhiiviallikate ja käesolevas töös püstitatud kriteeriumite põhjal esialgse valimi moodustamine;

[22] Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. Uuri ja Kirjuta, Tallinn 2010, lk 131.
[23] Heringas, D. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi säilivus. TTÜ Tartu Kolledž, 2009., Vaine, J. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi kompositsioon. TTÜ Tartu Kolledž, 2009.,

3. kaardiallikate ja illustratiivse materjali kogumine, analüüs – selgitamaks välja uuritavate parkide piirderajatiste tunnused ja omadused, mida saab määrata kaardianalüüsi abil ning milliseid mõisaparke täpsemalt käsitleda ja välitöö käigus külastada (valimi täpsustamine);
4. välitööd;
5. välitöödel ja eelnevalt kogutud andmete analüüs ja selle põhjal järelduste ja kokkuvõtte tegemine, piirdemüüride säilitamiseks üldiste soovituste andmine;

2.5. Uurimisülesanded

Formuleerida ajastuomased piirderajatiste tüübid, isikupärased jooned, asukoht ja roll ansamblituumikus.

Selgitada välja, valik regulaarseid mõisaparke, milles on käesoleva uurimuse seisukohalt olulisi arhitektuurseid väikevorme. Valik ei hõlma kõiki võimalikke parke, vaid neid:

- kriteerium 1. park pärineb perioodist 1720-1800.
- kriteerium 2. park on kaitse all
- kriteerium 3. piirdeaed on ajalooliselt plaanilt loetav
- kriteerium 4. piirdeaeda on mainitud kirjanduslikes allikates

Koguda nende kohta illustratiivset ja kirjeldavat materjali, mis võimaldab teha uurimisteemale asjakohaseid järeldusi ning otsustusi.

Teha kindlaks, kas kaardianalüüsi teel on võimalik tuvastada piirete asukohti, ajaloolisi ja praeguseid.

Teostada välitöid, et kontrollida kaardianalüüsi tulemusi ning leida arhiivitöö ja kaardianalüüsi põhjal saadud tulemustele vastavaid/neid ümberlükkavaid näiteid. Samuti on välitööde eesmärgiks kirjeldada, milline on käsitletavate arhitektuursete väikevormide hetkeolukord, tüübid, paiknemine, probleemistik.

Mihkelson, H. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargi ja maastiku suhe. TTÜ Tartu Kolledž, 2010., Tarkin, E., Eesti regulaarne mõisaansambel maastikus. Uuring maastiku avatuse, mõisasüdame ulatuse ning teekoridoride muutustest, TTÜ Tartu Kolledž, 2011., Paalo, P., Reljeef Eesti regulaarsete mõisaparkide kujunduses 1750-1850., TTÜ Tartu Kolledž, 2013.

2.6. Valim

Regulaarsete mõisaparkide valim antud töös lähtub varem regulaarseid mõisaparke käsitlenud magistritööde valimitest[24], seades ka ise teema seisukohalt olulisi valikukriteeriumeid.

Esmaseks valikukriteeriumiks on pargi praeguse kehandi kuulumine ajavahemikku 1720-1800 ehk oluline on, et park oleks rajatud regulaarstiilis. Nimetatud kriteeriumi kontrollimiseks on kasutatud raamatuid Eesti pargid 1[25] ja Eesti pargid 2[26] ning Juhan Maiste raamatut Eestimaa mõisad[27].

Vaadeldava perioodi alguseks on Põhjasõja lõpp, mis tõi kaasa majanduskasvu. Mõisnike rahalise olukorra paranemine hoogustas mõisate arengut ja tõi kaasa ka parkide rajamise ja uute mõisahoonete ehitamise.

Vaadeldava perioodi lõpuks on valitud 19. sajandi algus, sest just sel perioodil süvenes taas majanduslik langus ja mõisate pillav elustiil asendus kokkuhoidliku režiimiga. Ehitustegevus aeglustus ja rajatud hooned olid pigem tagasihoidlikud. Rängemalt tabas majanduslik langus Põhja-Eestit kuid mõju oli ka Liivimaa kubermangus[28]. Lisaks kogus alates 18. sajandi lõpust üha enam populaarsust inglise stiil, mis tõi kaasa vabakujunduslike parkide leviku ja regulaarpargile omane sümmeetria asendus lookleva joone ja looduslikkusega. Ants Hein on põjendanud inglise pargi pealetungi järgmiselt: *„Väline vabadus assotsieerus sisemise vabadusega ja juba ainuüksi selle tõttu tundus säärane park ilus ning ihaldatav.*[29]"

Teine oluline valiku kriteerium on, et park oleks kaitse all. Kriteeriumit kontrollitakse Kultuurimälestiste Riiklikust Registrist [30] ja Eesti Looduse Infosüsteemist[31], seejuures on määrav muinsuskaitse alla kuulumine. Kriteeriumi põhjenduseks on asjaolu, et kaitsealused pargid on enamasti suuremas mahus säilinud ja seega väärtuslikumad,

---

[24] Heringas, D. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi säilivus. TTÜ Tartu Kolledž, 2009., Vaine, J. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi kompositsioon. TTÜ Tartu Kolledž, 2009., Mihkelson, H. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargi ja maastiku suhe. TTÜ Tartu Kolledž, 2010., Tarkin, E., Eesti regulaarne mõisaansambel maastikus. Uuring maastiku avatuse, mõisasüdame ulatuse ning teekoridoride muutustest, TTÜ Tartu Kolledž, 2011., Paalo, P., Reljeef Eesti regulaarsete mõisaparkide kujunduses 1750-1850., TTÜ Tartu Kolledž, 2013.

[25] Abner, O. jt. Eesti pargid 1, Varrak 2007.

[26] Abner, O. jt. Eesti pargid 2, Varrak 2012.

[27] Maiste, J. Eestimaa mõisad, Tallinn 2005.

[28] Hein, A., Eesti mõisaaehitektuur. Historitsismist juugendini. Tallinn 2003, lk 19.

[29] samas, lk 22.

[30] Muinsuskaitse register URL: http://register.muinas.ee/

[31] Eesti Looduse Infosüsteem URL: http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx

samuti on info nende kohta üldjuhul kättesaadavam. Kaitsealuste parkide säilitamine ning restaureerimine vajab erilist tähelepanu ja põhjalikumat ajaloolist uurimist, et mitte kahjustada säilinud pärandit.

Kolmandaks kriteeriumiks on ajaloolise plaani olemasolu ning lisaks ka piirdeaia loetavus plaanilt. Kriteeriumi teine pool on eelnevalt kirjeldatud põhjustel siiski küllaltki ebatõenäoline. Olulise tugimaterjalina on seejuures kasutatud illustratiivseid ja kirjanduslikke allikaid ja ainut piirderajatise plaanilt mitte loetavuse tõttu parki valimist välja ei jäeta.
Kriteeriumitele vastavaid mõisaparke valiti esialgsesse valimisse 30.

2.7. Kaardianalüüs

Kaardianalüüsil on kasutatud Priit Paalo poolt väljatöötatud metoodikat, mille abil tuvastati kuidas aastatel 1750-1850 loodud Eesti regulaarsete mõisaparkide kujunduses oli kasutatud reljeefi ja sellega seotud kujundusvõtteid. Põhjus, miks sama metoodikat ka piirderajatiste uurimisel kasutada on asjaolu, et Priit Paalo tööst selgus, et Eesti Maa-ameti reljeefikaardi kasutamine reljeefsete maastikuobjektide uurimisel on õigustatud – tegelik olukord kattus ligikaudu 80% ulatuses. Piirdemüüride lugemine reljeefikaardilt võiks olla samuti võimalik, sest piirderajatisega seotud reljeef võiks eeldatavasti enamikel juhtudel ümbritsevast erineda, samuti juba praeguseks lagunenud piirdemüürid võivad olla jätnud vallide ja kuhjatistena reljeefil eristuva jälje, mis oleks reljeefikaardilt loetav. Analüüsiks kõrvutatakse ajaloolisi kaarte Maa-ameti reljeefikaartidega. Analüüsikaardile kantakse esmalt piirdemüüride arvatav asukoht sinise joonega, seejärel kontrollitakse välitööl, kas analüüsi tulemus ühtib reaalse olukorraga. Juhul, kui piirdemüüri asukoht on õige, märgitakse kaardile see musta joonega. Olukorras, mil piirdemüüri asukoht ei kattu analüüsi tulemustega jääb joon siniseks ja kohtades, kus kaardianalüüsi tulemusel piirdemüüri ei tuvastatud, märgitakse reaalne olukord punasega. Piirdemüüride asukohti ei märgita mitte joonobjektidena, vaid ümbritsetakse kastiga, et oleks võimalik paremini näha reljeefikaarti. Kaardianalüüsi ja välitöö tulemustele tuginedes koostatakse ka piirderajatiste asukohaskeemid, mis kajastavad ainult olemasolevaid piirderajatisi. Koostatavate analüüsi kaartide ja skeemide mugavamaks

lugemiseks tähistatakse mõisa peahoone valge värvi ja musta kontuurjoonega. Kaardianalüüsi vormistamisel on kasutatud programmi Adobe Photoshop CS5.

2.8. Välitöö

Välitöö käigus on plaanis külastada 20 mõisaparki. Mõisate valikul lähtuti sellest, et külastatavad objektid annaksid võimalikult laia infovälja uuringuperioodi piirderajatiste kohta. Oluline oli ka, et valitud parkide külastamine ei muutuks transpordi maksumuse tõttu väga kulukaks. Viimasest põhjusest tulenevalt ei ole valimisse võetud Saare- ja Hiiumaa parke. Välitööde eesmärk on võrrelda kaardianalüüsil saadud andmeid tegeliku olukorraga, samuti hinnata piirdemüüride seisukorda. 20 lõpp valimisse jäänud mõisaparki on valitud alusel, et need oleksid võimalikult representatiivsed selgitamaks välja piirderajatiste iseloomulikku paiknemist ja stilistikat. Lõpp valimi moodustamisel kasutati kvalitatiivsele uurimusele iseloomulikku meetodit, mis lubab uurimisobjekti valida eesmärgipäraselt ja paindlikult koostatava töö käigus. Edasi töötati vaid valitud parkidega.

Kaardianalüüsi tulemusi võrreldakse reaalse olukorraga ja tulemused jaotatakse nelja kategooriasse:

- Kategooria 1 – kaardianalüüsi tulemused ei ühti reaalse olukorraga (0-25%)
- Kategooria 2 – kaardianalüüsi tulemus kattub vähesel määral reaalse olukorraga (25%-50%);
- Kategooria 3 – kaardianalüüsi tulemus kattub mõõdukal määral reaalse olukorraga (50-75%);
- Kategooria 4 – kaardianalüüsi tulemus kattub täielikult või suures osas reaalse olukorraga (75%-100%);

Säilivuse hindamine toimub Sulev Nurme poolt väljatöötatud metoodika alusel, millest tulenevalt on barokkpargi tehiselemendi säilivust võimalik hinnata 5 pallise skaala abil[32]:

1. väga halb seisukord – objekt on hävimas, tema struktuur on pöördumatult muutunud;
2. halb seisukord – objekt on oluliselt kahjustatud, avariilises seisundis, vajab kiiret sekkumist hävimise peatamiseks;

[32] Nurme, S., „Eestimaa baroksete mõisaparkide välitööde metoodika" august-oktoober 2007. lk 20-21.

3. rahuldav – objekt on kahjustatud ja ohustatud negatiivsetest mõjuritest, kuid oskusliku tegutsemisega on võimalik hävimine peatada ja seisukorda stabiliseerida või on seda ajutiselt tehtud;
4. hea – objekti seisukord on vaatlemishetkel hea, kuid ta võib olla ohustatud olemasolevate negatiivsete mõjurite jätkumisel;
5. väga hea – objekt ei ole ohustatud ja tema säilimine on tagatud;

Hinnangu koostamisel vaadeldakse piirete konstruktsiooniosade seisundit ja lisaks hinnangule kirjeldatakse võimalusel ka lühidalt võimalikku kahjustust.

Välitöö käigus mõõdetakse ära väikevormide kõrgus, kirjeldatakse materjali ja arhitektoonikat.

Materjali kirjeldus tugineb järgnevatele peamistele kategooriatele arvestades piirdeaedade enamlevinud materajlikasutust:

- töötlemata maakivi või/ja paekivi
- töödeldud maakivi või/ja paekivi - lõhutud, lõigatud.
- tellis
- tellise kombinatsioon looduskividega
- eelmised variandid krohvituna
- muu

Materjalikasutuse võimalused on täpsustatud metoodiliselt välitööde käigus ning selle käigus kohandati ka metoodikat.

Arhitektoonika on kirjeldatud vastavalt järgnevatele peamistele kategooriatele:

- mördiga laotud piirdemüür
- kuivmüür
- krohvitud piirdemüür
- laotud piirdepostid
- ühes tükis vaatud/tahutud piirdepostid
- looduskivi alusel puidust piirdeaed
- looduskivi alusel metallist piirdeaed
- ühes tükis valatud/tahutud väravapostid
- laotud väravapostid
- krohviga kaetud väravapostid
- krohvitud kaarvärav

- krohvimata kaarvärav
- muu

Arhitektoonika võimalused on täpsustatud metoodiliselt välitööde käigus ning selle käigus kohandati ka metoodikat.

Oluline on ka uuritavate väikevormide jäädvustamine, mis teostatakse lähtuvalt Sulev Nurme poolt koostatud „Eestimaa baroksete mõisaparkide välitööde metoodikast"[33]. Fotografeerimise juures on antud uuringu põhjal kõige olulisem jälgida, et foto tehtaks võimalusel võrreldes ajaloolise pildiallikaga võimalikult samast kohast, et oleks hõlpsamini võimalik endist ja praegust olukorda võrrelda[34].

Plaaniliselt hinnatakse, kas piire paikneb ajaloolise plaani ja reljeefikaardi analüüsi tulemust võrreldes samas kohas või mitte.

Piirdemüüri rolli hindamine ansamblituumikus on jaotatud kaheks – kujunduslik ja praktiline. Kujunduslik roll jaguneb kolmeks: piirdemüür eraldab erinevaid pargiosi (1), piirdemüür eraldab mõisasüdant (2), piirdemüür lisab esinduslikkust, autoriteetsust (3). Praktline roll jaguneb samuti kolmeks: piirdemüür eraldab majandushooned, -õue (1), piirdemüür ümbritseb viljapuuaeda (2), piirdemüür ümbritseb pargiosa (3). Eraldi privaatsust ja kaitset välja ei tuua, sest seda rolli kannavad piirderajatised endas igal juhul.

2.9. Töös kasutatud piirderajatiste terminoloogia

Järgnevalt antakse, käesoleva töö kontekstist lähtuvalt, definitsioonid välitöö käigus uuritud piirderajatistele. Defineeritavad mõisted on valitud tööst lähtuvalt fikseerimaks, kuidas käesoleva töö raames erinevaid termineid on mõistetud ja kasutatud. Tegemist on enam levinud piirderajatisi iseloomustava terminoloogiagaEesti mõisaparkides.

Definitsioonid baseeruvad peamiselt Sulev Nurme ja Nele Nutti poolt koostatud „Pargiterminite seletussõnaraamatul"[35].

- Müüritis – madal (alla 0,5 meetri), enamasti looduskivist müür, mis ääristab veekogu, lillepeenart, terrassi vmt.

[33] Nurme, S., „Eestimaa baroksete mõisaparkide välitööde metoodika" august-oktoober 2007. lk 24.
[34] Üprus, H. Eesti NSV mõisaarhitektuur. Instruktsioonid mõisaansamblite inventariseerimiseks. 1976. P-2868.
[35] Nurme, S., Nutt, N., Pargiterminite seletussõnaraamat, Chaser Print Agency OÜ, 2012.

- Piirdeaed – mõisaparki või selle (eri)osa piirav rajatis. Olenevalt materjalist ja konstruktsioonist nimetatakse ka: sepisaiaks, lattaiaks. Enamasti on metall või puitosa looduskivist alusel. Mõisaparkides on piirdeaedasid kasutatud enamasti dekoratiivsetel eesmärkidel. Nende kujundus oli eelkõige piirav ja markeeriv kuid samal ajal ka tõkestav.
- Piirdemüür – mõisaparki või selle (eri)osa piirav kivimaterjalist (looduskivi, tellis jmt) laotud müür.
- Piirdepost – enamasti graniitkivist, umbes 0,5 meetri kõrgune dekoratiivsetel põhjustel kasutatud element mõisaparkides. Ümbritseb sageli sissesõiduteed või auhoovi. Leidub piirdeposte, mis on omavahel kettide või lattidega ühendatud või on seda kunagi olnud. Võisid mõnigatel juhtudel omada ka tugikonstruktsioonilist rolli.
- Piirdekivi – looduskivist dekoratiivne, efekti loov element mõisapargis, paigutati ka mitme reana ja tihedamalt teistele piiretele.
- Kaarvärav– väravapostid, mis on omavahel kaarena ühendatud. Värav mõisasse sõltus mõisniku jõukusest, vastavalt sellele esineb ka väravaposte ja väravahooneid.
- Väravapost – piirete avasid ääristav või iseseisv post, mis kannab või on tõenäoliselt kandnud väravat, olles seega vajalik ka tugikonstruktsioonina.
- Väravahoone – väravaavas või sissesõidutee otstel paiknev ehitis.

3. Ajalooline taust

3.1. Barokne pargikunst Eestis

Mõisaparke rajasid Eesti aladele aadlikud, kes olid kasvanud välja saksakeelsete ja –meelsete Läänimõisate valdajate järeltulijatest. Nende päritolu oli seejuures väga mitmekesine – lisaks sakslastele oli ka rootslasi, taanlasi jpt., tähelepanuväärne on, et lisaks välismaalastele oli kohaliku aadelkonna seas ka hulk Muinas-Eesti ülikuperekondi, seesuguste perekondade hulgaks on pakutud koguni 10-20. Ent hoolimata Eesti päritolust toimus nende kiire saksastumine.[36]

[36] Valdo Praust, „200 Eesti kaunimat mõisat", Tallinn 2012, lk 12

Aadlike poolt rajatud mõisad on olnud Eesti maastiku osaks juba aastasadu. Ainuüksi peamõisaid oli mõisaperioodi lõpul ehk 20. sajandi alguses üle 1250, neile lisandus veel hulk kiriku- ning karjamõisaid. Eestimaad laastanud ajaloosündmused on mõisate arvu nüüdseks tublisti kahandanud – palju on lammutatud, hävinud, ümberehitatud.[37] Mis on järele jäänud ja märkimisväärsemalt säilinud on kaitse alla võetud – osad muinsuskaitse, osad looduskaitse alla, umbes 2/3 on koguni topeltkaitse all. Kokku on kaitsealuseid parke Eestis ligi 700 – umbes 400 looduskaitse[38] ja 300 muinsuskaitse[39] all.

Eesti alade mõisate aktiivsem areng algas barokkperioodil ning kuni 17. sajandini ei ole võimalik eraldi mõisaehitusest rääkida. Baroki algus Eesti kunstis langeb kokku esimeste esinduslikumalt kujundatud mõisasüdamete rajamisega 17. sajandi II kolmandikul. Varasem linnuste periood, asendus baroki levides avatuse ja esindusikuma mulje taotlusega. Põhjasõja laastav mõju taandus 1740.-1750.ndatel aastatel, majanduslik õitseng saavutas kõrghetked Venemaa tollide vabanemisel. Mõisnike haaras ehitushullus, mis on jätnud väärtusliku jälje meie kultuuriloosse. 18. sajandi lõpukümnendi perioodil rajatud mõisate härrastemajadest on siiani kaitse all ligi pooled.[40] Põhjus, miks majandus elavnes oli ennekõike piirituse ja nuumloomade ekspordis. Suur piirituse põletamine tõi omakorda kaasa metsade vähenemise, sest puitu kulus nii hoonete ehitamiseks kui ka karjamaade tarastamiseks.[41] Parem käekäik majanduses andis aadlikele võimaluse alustada mõisasüdamete kujundamisega ning kuna moega käisid kaasa ka Eesti mõisnikud siis sai meie aladel 17. sajandil alguse barokkstiili levik, mis kestis 18. sajandi II pooleni.[42]

Barokkpargi peamisteks tunnusteks on telgsümmeetria, pargiruumide kindel omavaheline paiknemine, korrapära ja liigendatus. Teljeline seotus ümbritseva maastikuga - auhoovist lähtusid kiirtena hargnevad teed ümbritsevasse maastikku.[43] Olulised olid vaated nii ümbritsevale maastikule kui ka omakorda ümbritsevast maastikust parki. Barokkpargi juurde kuulus ka maapinna terrasseerimine, seejuures

---

[37] Valdo Praust, „200 Eesti kaunimat mõisat", Tallinn 2012, lk 9
[38] Eesti Looduse Infosüsteem. URL http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/ (04.03.2014)
[39] Kultuurimälestiste Riiklik Register. URL http://muinas.ee/register (04.03.2014)
[40] Hein, A., Eesti mõisaaehitektuur. Historitsismist juugendini. Tallinn 2003, lk 15.
[41] Sakk, I., Eesti mõisad. Reisijuht., Tallinn 2002, lk 8.
[42] Praust, V., „200 Eesti kaunimat mõisat", Tallinn 2012, lk 16
[43] Nurme, S., Vana park. Avastusretk baroki ääremaile. Park on paradiis looduses ja kunstis. Tartu 2009, lk 109.

on haruldased tugimüüride abil rajatud terrassid – Väimelas, Hiiu-Suuremõisas. Enamasti kasutati terrasside moodustamiseks nõlvi, mis langesid kaskaadina veepeeglini.[44] Mõisa tähtsaimaks elemendiks oli peahoone, kuid esines ka juhtumeid, mil kõrvalhoone või arhitektuurne väikevorm omas isegi suuremat tähtsust. Näitena võib tuua Andja mõisaansambli, mille iseloomulikuim osa on kõrge niššidega hekki meenutav kiviaed.[45]

Tagasihoidlikumad mõisnikud võtsid eeskuju piirkondlikest traditsioonidest, kuid laialt oli levinud ka eeskujude otsimine Lääne-Euroopast ja Peterburist. Aktiivne ehitustegevus kestis ka 19. sajandi alguskümnendeil, kuid neid aastaid peetakse ka esimesteks väsimusmärkide tekkimise ajaks. Tekkis konflikt mõisnike pillava elulaadi ja ülejäänud elanikkonna kasina eluolu vahel. Mõis oli jätkusuutlik tänu talupoegadele, kuid 19. sajandi II poolel oli hakanud taoline süsteem enamikes Euroopa maades kaduma ning Baltimaade jätkuvat mõisasüsteemi hakati üha enam halvustama.[46] Lisa pingeid tõi mõisnike igapäeva ellu majanduslik langus, mille tagajärjel 19. sajandi alguses hulk mõisaid pankrotistus.[47]

3.2. Piirete ja tugimüüride tähtsus barokses aiakunstis

Prantsuse aianduse idee oli 16. ja 17. sajandil looduse alistamine. See tähendas lõigatud puid, põõsaid, kõrgeid hekke, *palissade'* e (müürideks pügatud hekid, mis mõnikord sisaldasid võlvkaari) ja *berceau'* sid (kaarduvad hekid).[48] Arvestades Põhjamaade tunduvalt külmemat kliimat ei olnud võimalik taimmaterjali sellisel kujul kasutada, seega kasutati müürideks pügatud hekkide asemel kivist ja puidust piirdeid. Lisaks peeti oluliseks läbi vaadete siduda ümbritsev maastik kujundatava aiaga. Levinud oli ka point de vue käsitlus, mis tähendas avenüü lõpp-punkti või – elementi. Selleks võis olla nii bassein, skulptuur kui ka pargist väljapoole jääv kirikutorn või aktsent maastikus.[49] Johtuvalt Põhjamaade kliimast kujundas Sir William Temple Moor Park'i, millest on säilinud ainult asukoht, aia vastavalt Inglise

[44] Nurme, S., Vana park. Avastusretk baroki ääremaile. Park on paradiis looduses ja kunstis. Tartu 2009, lk 114.
[45] Abner, O., jt., Eesti pargid 1., Varrak 2007. lk 38
[46] Hein, A., Eesti mõisaaehitektuur. Historitsismist juugendini. Tallinn 2003, lk 16.
[47] samas, lk 18.
[48] Hobhouse, P., Aianduse ajalugu. Tallinn 2006, lk 157.
[49] Aiakunst läbi aegade I osa, Tallinn 1999, lk 115.

kliimale, kus müürid ehitati just nimelt lillede ja puuviljade kaitsmiseks. Ta oli arvamusel, et lõunamaise kliimaga maades kujundati aedu jahedateks oaasideks, ning ka Inglismaal ja Hollandis peaks aiad olema müüriga ümbritsetud.[50]

Perspektiivi sügavuse tähistamiseks või eriilmeliste aiaosade ruumilise piiritletuse rõhutamiseks on barokksetes parkides kasutatud jooni. Seda nii sümmeetriliselt kulgevate jalutusteede, hekkide ja puuderidadega kui ka piirderajatistega, mis ümbritsesid aiaosi või kulgesid piki teeääri.[51]

Eesti mõisahoonete ja parkide kujundus lähtus moest, jäädes Euroopast maha nii ajaliselt kui suurejoonelisuselt[52]. Majandusõitsenguga kaasnenud barokkstiili levik sai inspiratsiooni Kesk-Euroopast ning ennekõike Prantsusmaalt, püsides siiski Rootsi eeskujul vaoshoituna.[53] Erinevus Euroopa parkidest tulenes, nagu eelpool mainitud, põhjamaisest kliimast, seda eelkõige taimmaterjali valikus ja topiaarkunsti viljelemises. Lisaks tulenes erinevus Venemaa mõjudest, mis tõi parkidesse omanäoliseid atraktsioone - karusselle, kiikesid ning talveks liumägesid, lumelosse ja -kindlusi.[54]

Barokkpargi struktuurile omaselt rajati peahoonete ette auhoove, mille ümber paigutati sümmeetriliselt hooned, otse sissesõiduteele asetati väravatorn[55] (nt Sagadi mõisas), millega oli teinekord kombineeritud ka valvurimaja[56]. Isloomulikuks elemendiks on prantsuse pargile piirete kasutamine, et eristada mõisaansamblit ümbritsevast loodusest, mis oli võrreldes barokkpargiga liialt vabavormiline. Piiredeid kasutati nii pargiosade eraldamiseks kui ühendamiseks. Seega kaasnes barokiga uuendus mõisa avatuse seisukohalt – kuni 17. sajandi alguseni ei olnud mõisnikud teenijatest eraldatud ning mõisaõu oli avatud. Ent, mida edukamaks muutusid mõisnikud, seda enam muutus suletumaks ning eraldatumaks ka nende, kui aristokraatide, elupaik. Mõisnikud hakkasid tundma vajadust suletud piirkonna rajamiseks, mis oleks privaatne ning kuuluks vaid nende endi perele, kogu majandustegevus eraldati selgelt omaette tsooniks. Algselt oli eraldavat funktsiooni täitnud mets, mis teenijad mõisast eraldas. Märkimaks veel kindlamalt piiri, mida

[50] Hobhouse, P., Aianduse ajalugu. Tallinn 2006, lk 166.
[51] Karro, K., Ajaloolise pargi tähendus. Parkide restaureerimine, TTÜ Tartu Kolledž, 2008., lk 159.
[52] Maiste, J., Eestimaa mõisad. Tallinn, 2012. lk 150.
[53] Praust, V., 200 Eesti kaunimat mõisat, Tallinn 2012, lk 16
[54] Abner, O., jt., Eesti pargid 1., Varrak 2007. lk 39
[55] samas. lk 37-38
[56] Sakk, I., Eesti mõisad. Reisijuht., Tallinn 2002, lk 13.

talupoeg ületada ei tohtinud, hakati parke ümbritsema kivist müüridega.[57] Piirete rajamine majandustsoonide ümber oli tingitud ka funktsionaalsest aspektist – iluaeda tuli kariloomade eest füüsiliselt kaitsta. Seega põhines 18. sajandi alguses mõisaansambli kujundus esmalt majanduslikest funktsioonidest. Mõisaansambleid ümbritseti kõrgete vitstest punutud taradega või puitmaterjalist palissaadidega. Majandusekasv innustas mõisnikke järjest enam pöörama tähelepanu ka esinuslikkusele. Puidust tarad asendati ajapikku kivimüüridega, seda näiteks puu- ja juurviljaaedade ümber.[58]

Piirete kasutamist rakendati ka parkide eriosade ümbritsemisel ning üheks üheks selliseks eriosaks, oli mõne hektari suurune nn hirveaed, mis piriati taraga ja kasutati jahipidamiseks. Hirvi, metskitsi ja vahel ka teisi metsloomi toodi sinna kunstlikult.[59] Hirveaiad jõudsid Eestisse peamiselt läbi Rootsi, kuhu Euroopas levinud meelelahutuse oli toonud omakorda kuningas Erik XIV. 17. sajandil jäi aiaga piiratud hirveparkide osakaal Eesti mõisaparkides tagasihoidlikuks, teadaolevalt on neid rajatud Jõgisoo, Raasiku, Puurmani ja Elistvere mõisasse.[60] Rootsi mõjutused tõid kaasa ka sealsele mõisaarhitektuurile omase puitpiirde kasutamise, kuid puidu võrdlemisi lühike vastupidavus on põhjustanud praeguseks paljude piirete kadumise või asendamise kivimaterjaliga.[61]

Juhan Maiste kirjeldab 18. sajandil I poolt Eesti mõisaarhitektuuris kui eelõitsengut, mis pani aluse parkide hilisemale klassikalisele tähendusele, hoolimata hiljem toimunud ümberehitustest.[62] Sel perioodil hoogustus mõisate areng ja hakati väärtustama ka mõisapargi kujundust. Mõisnike majanduslik olukord võimaldas reisimist ja välismaal nähtut taheti ka kodumaal rakendada. Eesti mõisaparkides vahetus barokk vabakujulise inglise stiiliga. Siiski ei olnud mõistlik juba suureks sirgunud puid maharaiuda ja vabakujulist pargiosa püüti sulandada regulaarsega, seepärast on Eesti pargikujunduses laialt levinud omamoodi segu kahest erinevast

---

[57] Tarkiainen, Ü., Mõis Eesti asustuspildis 17. sajandil. Park on paradiis looduses ja kunstis. Tartu 2009, lk 92-93.
[58] Sipelgas, K., Piirid vanades parkides, Eesti parkide almanahh 3, 2012, lk 30,31.
[59] Keskkonnaministeerium, Muinsuskaitseamet, „Eesti pargid 1", Tallinn 2007. lk 28
[60] Tarkiainen, Ü., Mõis Eesti asustuspildis 17. sajandil. Park on paradiis looduses ja kunstis. Tartu 2009, lk 92.
[61] Vaine, J. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi kompositsioon. TTÜ Tartu Kolledž, 2009. lk 65.
[62] Maiste, J., Eestimaa mõisad. Tallinn, 2012. lk 150.

stiilist.[63] 18. sajandi II poolel muutus mõisaarhitektuur justkui kultuurisümboliks, läbi ümbritsevate küladele vastandumise.[64] Selle rõhutamiseks tekkisid mõisaparkidesse piirderajatised, mõisaesised väljakud rõhutasid mõisa suurejoonelisust, lisaks veel terrassid, võlvkäigud jpm.[65]

3.3. Piirded ja tugimüürid Eesti regulaarsetes mõisaparkides

Helen Mihkelson käsitleb oma magistritöös pargi suhet ümbritseva maastikuga jagades uuritavad mõisapargid kolme rühma[66]:

1. kapseldatud – park on suunatud sissepoole, piir pargi ja pargivälise keskkonna vahel on kindel ja konkreetne;
2. avatud – pargi ja ümbritseva maastiku vahel nii kindlat piiri ei ole, toimub aktiivne suhtlus;
3. ühte sulanud – piir pargi ja ümbritseva maastiku vajel on ähmane, täpselt ei ole aru saada, kus lõpeb park ja algab muu funktsiooniga ala;

Käesolev magistritöö tegeleb neist esimese variandi ehk kapseldatud mõisaparkidega kuna selles rühmas olevate parkide kapseldatus ehk sissepoole suunatus on saavutatud piirava müüri, aia või mõningatel juhtudel ka taimmaterjali ja regulaarse struktuuri abil loodud tunnetuse kaudu. Helen Mihkelsoni analüüsist lähtuvalt on käesolevas töös käsitletavatest parkidest kapseldatud järgmised: Maardu, Purdi, Suure-Lähtru, Palmse, Rägavere, Sagadi, Vasta, Tilsi, Kaagvere. Piirete materjalina on väljatoodud kivimüürid (pae-, graniitkivi, tellis), sepisaiad ja puitpiirded.[67]

Konkreetsemalt on piirdeid käsitlenud Kreeta Sipelgas, jaotades piirded sisu ja vormi järgi viide gruppi, milleks on: (1) piirdemüürid, (2) müüritised, (3) piirdeaiad ja sildade piiravad osad jmt, (4) väravad ja väravapostid, (5) piirdepostid ja kivid. Piire kannab endas ajastule omast kunstilist ja sotsiaalset suunudmust.[68] Käesolev

---

[63] Nutt, N., Eesti ajalooliste mõisaparkide kujundus nende hiilgeajal. Parkide restaureerimine, TTÜ Tartu Kolledž, 2008. lk 83.
[64] Maiste, J., Eestimaa mõisad. Tallinn, 2012. lk 150.
[65] Karro, K., Ajaloolise pargi tähendus. Parkide restaureerimine, TTÜ Tartu Kolledž, lk 160.
[66] Mihkelson, H., Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargi ja maastiku suhe., TTÜ Tartu Kolledž 2010, k 46
[67] Vaine, J. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi kompositsioon. TTÜ Tartu Kolledž, 2009. lk 65.
[68] Sipelgas, K., Piirid vanades parkides, Eesti parkide almanahh 3, 2012, lk 30

magistritöö lähtub piirete rühmitamiseks eeltoodud viit gruppi, kuid vaatleb eraldi kaarväravaid ja väravahooneid.

Lähtuvalt Janne Vaine magistritööst[69] on Eesti mõisaparkides kasutatud piirdeid kõige enam pargi eriosade eraldamisel, ümbritsemisel ning põhiosa raamistamisel. Vähim on piirded leidnud kasutust parkide esiosas. Piire lõikas regulaarse pargi välja ümbritsevast maastikust ja moodustas pargi sisemuses eraldiseisvaid ruume. Piirdemüür oli enamasti tasaselt laotud kividest müür, mille kõrgus jäi poole kuni kahe meetri vahemikku. [70] Kreeta Sipelgas on hinnanud müüride kõrguseks 0,5-3 meetrit ja paksuseks keskmiselt kuni 1 meeter, olenevalt piirkonnast ja rajamise ajast, seejuures näiteks Läänemaal, Pärnumaal ja saartel olid levinumad madalad piirded. Piirderajatisi, mille kõrgus jääb alla poole meetri ja asukohaks on lillepeenarde, terrasside, kraavide ja kallaste ääred, nimetatakse müüritisteks.[71]

Janne Vaine[72] poolt külastatud mõisaparkides on säilinud piirete materjalideks üsna tasavägiselt nii pae- kui graniitkivi ning leidub ka nende materjalide segakasutust, Kreeta Sipelgas mainib materjalide loetelus ka maakive ja telliseid[73]. Piire lisas mõisakompleksile lisaks privaatsusele ja kaitsele ka autoriteetsust ja suursugusust. Lisasks eelnimetatud funktsioonidele andsid piirdemüürid võimaluse luua isikupärast ruumi ja kasutada fantaasiat – müüride ilmet on rikastatud skmete, avavuste, väravate, laotud mustrite, kujude, vaaside, tornide lupjamise ja krohvimisega.[74]

Piirdeaedade materjal sõltus asukohast - härrastemaja lähiümbruses kasutati materjalidena metalli, kivi või puitu, seejuures leidub parke, kus materjale on omavahel kombineeritud. Majandustsoonid eraldati peamiselt palk- ja roigasaedade abil.[75]

> Kreeta Sipelgas: *„[...]Näiteks on rajatud tugev kivist (pae- ja raudkivi) alus, mille peale on kujundatud erinevate mustrilahenduste ja detailidega seis-, malm- või puitpiirdeid. Metallist või puidust piirdeaia konstruktsiooni*

---

[69] Vaine, J. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi kompositsioon. TTÜ Tartu Kolledž, 2009. lk 87-88

[70] Sipelgas, K., Piirid vanades parkides, Eesti parkide almanahh 3, 2012, lk 30,31.

[71] Sipelgas, K., Piirid vanades parkides, Eesti parkide almanahh 3, 2012, lk 30,31.

[72] Vaine, J. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi kompositsioon. TTÜ Tartu Kolledž, 2009. lk 87-88

[73] Sipelgas, K., Piirid vanades parkides, Eesti parkide almanahh 3, 2012, lk 30.

[74] samas, lk 30.

[75] samas, lk 31.

tugevdamiseks on lisatud kindla vahemaa tagant või terve piirdeaia ulatuses kivist või puidust nikerdatud ülaosa ja külgedega (krohvitud, lubjatud, värvitud) poste, millele asetati skulpturaalseid vorme (tornikesi, vaase, kujusid, kuule jmt). Puidust ja metallist piirdeaedade kõrgem osa kujundati sõltuvalt moesuundadest kas sirge, lookleva või kaarjana. Avatust loovad osad sobitati sulgevate detailidega. Varieeruva kõrgusega puitlippide ja metallpulkade otsad teravdati. [...]"[76].

Piirded kannavad enda kujunduses ajastule iseloomulikke detaile ning annavad mõisaansamblile terviklikkuse.

Ukseks mõisamaastikku oli värav ja väravapostid, mis nagu ka tänapäeval, andis külalisele esmamulje, seepärast kaunistati neid hoolikalt ja paigutati pargi sõlmpunktidesse, et rõhutada liikumist ühest ruumist teise, samuti sõltus nende suursugusus mõisniku jõukusest. Kreeta Sipelgas on märkinud uhkeimate väravaehitiste mõõtudeks 2-3 meetrit, seejuures on ka kõrgemaid, isegi üle 5 meetri kõrguseid väravaid (nt Raadi). [77] Janne Vaine magistritöös[78] on leitud parke, milles esineb väravaposte, kuid väravahoonete olemasolu on tuvastatud vaid kahes pargis (Kolga ja Sagadi) ja väravakaare olemasolu kolmes pargis. Leidub mõisaparke, mille sissepääsude juurde on paigutatud valvureid kujutavaid lõviskulptuure, näitena võib tuua Tartumaal paikneva Luke mõisa pargivärava.[79]

Piirdepostid on ühed enamlevinud piiritlemiseks kasutatavaid väikevorme. Eesti regulaarsetes mõisaparkides leidub teid ääristavaid madalaid kiviposte, mis lõid mõisasse sisenedes piduliku õhkkonna.[80] Lisaks sissesõiduteele on piirdeposte kasutatud sageli ümbritsemaks ringjat esiväljakut, aga ka veekogude, heinamaade, lillepeenarde, objektide ümbritsemiseks. Materjalidena on kasutatud nii kivi kui puitu. Piirdepostid varieerusid nii kuju kui kõrguse (0,3-1,2 meetrit) poolest. Piirdeposte on ühendatud metallist kettide või puidust palkidega. Piirdekive on kasutatud samades kohtades, kus piirdeposte. Piirdekive kasutati eelkõige dekoratiivsetel eesmärkidel –

[76] Sipelgas, K., Piirid vanades parkides, Eesti parkide almanahh 3, 2012, lk 31.
[77] samas, lk 32.
[78] Vaine, J. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi kompositsioon. TTÜ Tartu Kolledž, 2009. lk 94
[79] Sakk, I., Eesti mõisad. Reisijuht., Tallinn 2002, lk 16.
[80] Vaine, J. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi kompositsioon. TTÜ Tartu Kolledž, 2009. lk 94

neid värviti üle, paigutati efekti loomiseks tihedamalt, lisati mitme reana teistele piiretele.[81]

Kirjanduslike ja illustratiivsete materjalide põhjal võib kokkuvõtvalt öelda, et mõisaparkide piirderajatistena on olnud kasutusel piirdemüürid, mis on kas tellistest, pae-, maa- või graniitkivist, samuti leidub kombineeritud näiteid. Piirdemüür on enamasti tasaselt laotud 0,5-3 m kõrgune rajatis. Piirdeaedadena on enamlevinud sepis- ja puitaiad. Roll ansamblituumikus on olnud privaatsuse ja kaitse pakkumine, aga ka aukartust tekitav ja esinduslikkust andev. Väravate ja väravapostide kasutusel oli enim oluline esinduslikkus. Laialt oli levinud piirdepostide kasutamine, materjalina kasutati kivi ja puitu (tänapäeval säilinud kivist piirdepostid) ning tihti olid nad omavahel kettide või puitlattidega ühendatud. Piirdekive kasutati ainult dekoratiivsetel eesmärkidel. Asukohana on iseloomulikuimaks pargi eriosade või põhiosa piiritlemine, parkide esiosas oli kasutus mõnevõrra väiksem.

[81] Sipelgas, K., Piirid vanades parkides, Eesti parkide almanahh 3, 2012, lk 32

4. Välitöö

4.1. Üldised tulemused

Lähtudes metoodika peatükis kirjeldatud kriteeriumitest teostati välitöö 20 mõisapargis. Välitööd teostati ajavahemikel: 11.-12. aprill ja 18.-19. aprill 2014. Külastatud mõisapargid olid järgmised:

- Harjumaa: Kolga, Maardu, Ohtu
- Järvamaa: Koigi, Purdi, Väätsa
- Lääne-Virumaa: Malla, Palmse, Rägavere, Sagadi, Vasta
- Läänemaa: Keskvere, Suure-Lähtru
- Tartumaa: Kaagvere, Luunja
- Põlvamaa: Tilsi
- Võrumaa: Vana-Antsla
- Valgamaa: Hellenurme
- Viljandimaa: Kõo, Õisu

Iga uuritud mõisapargi kohta saadud andmed on koondatud tabelitesse *(vt Lisa 2.)* , samuti on võimalik tutvuda täiendava fotomaterjaliga *(vt Lisa 4.)*.

Kõigi uuritud 20 mõisapargi puhul oli ajalooliselt kaardilt võimalik piirdemüüri asukohta määrata 11 pargi puhul (13 ajaloolisel kaardil), 9 mõisa puhul ei kajastanud ükski ajalooline kaart piirdemüüride asukohta. Seejuures ei tekkinud korrelatsiooni piirdemüüri kajastatuse ja kaardi koostamise aja vahel.

Reljeefikaartidelt oli näha maapinna kõrgendusi piirdemüüride asukohas 9 juhul ja 11 juhul erinevust ümbritseva reljeefiga näha ei olnud. Seejuures oli Lõuna-Eesti mõisate puhul ainult Hellenurme mõisa pargi osas võimalik reljeefikaardilt piirdemüüri asukohta määrata. Põhja-Eestis oli vastav arv 8. Üks võimalik põhjus võib olla selles, et aerolaserskaneerimine põhineb kaugseirel ja info mõõdetakse ilma kohapeal käimata.[82] Periood, mil aerolaserskaneerimist teostatakse on aprilist-juunini, kuid nagu ka Priit Paalo magistritööst selgus võib taimestik vähendada aeroskaneerimise täpsust. Kuna piirdemüüride mõõtmed ei ole kuigi suured määrab arvatavasti taimestiku olemasolu piirdemüüri hilisema nähtavuse reljeefikaardil.

[82] Maa-ameti geoportaal. URL: http://geoportaal.maaamet.ee/est/Andmed-ja-kaardid/Topograafilised-andmed/Korgusandmed-p114.html (30.04.14)

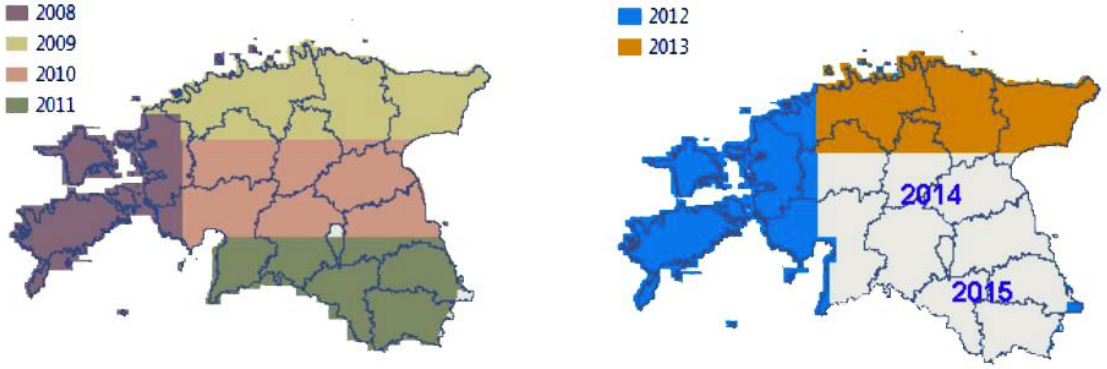

Joonis 1. Aeroskaneerimise teostamise perioodid (kõrguselt 2400 m)[83]

Teiseks põhjuseks võib olla maa-ametist kättesaadavate reljeefikaartide täpsusaste. Eesti on täna kaetud 2400 m kõrgusel lennult tehtud lidar-punktide pilvega, mis võimaldab valmistada 25 cm piksliga kaarte. Põhja- ja Lääne-Eesti on skaneeritud juba kahel korral.[84] Kuna piirdemüüride näol on tegemist küllalt väiksemõõtmeliste objektidega, siis ei pruugi nad sellise täpsusaste juures ümbritsevast maastikust eristatavad olla.

Lisaks tekkis küsitavus seoses asjaoluga, mida ka Priit Paalo oma töös välja tõi – reljeefikaardilt on kohati näha teid, mis kunagi mõisasüdamesse on toonud või veelgi enam, teid, mis on olnud mõisapargis. Piirdemüürid on omakorda olnud tihti just mõisasse viivate teede ääres või jaganud parki osadeks – reljeefikaardi analüüsil ei saa olla kindel, kas nähtav maapinnakõrgendus annab tunnistust kunagisest teest või on tegemist piirdemüüriga. Parimal juhul tee ja piirdemüüri asukoht kaardil kattub.

Välitööl kontrolliti, kas ajaloolise kaardi ja reljeefikaardi kombineerimisel koostatud analüüsiskeemid on reaalsusega kooskõlas. Analüüsi paikapidavus võrreldes reaalse olukorraga jaotati nelja kategooriasse: kaardianalüüsi tulemused ei ühti reaalse olukorraga, 0-25% (1), kaardianalüüsi tulemus kattub vähesel määral reaalse olukorraga, 25-50% (2), kaardianalüüsi tulemus kattub mõõdukal määral reaalse olukorraga, 50-75% (3), kaardianalüüsi tulemus kattub täielikult või suures osas reaalse olukorraga 75-100% (4).

1 kategooriasse määrati 5 mõisaparki, 2 kategooriasse 4 mõisaparki, 3 kategooriasse 5 mõisaparki ja 4 kategooriasse 6 mõisaparki, seejuures 2 juhul neist, Koigi ja Väätsa

[83] Maa-ameti geoportaal. URL: http://geoportaal.maaamet.ee/est/Andmed-ja-kaardid/Topograafilised-andmed/Korgusandmed-p114.html (30.04.14)
[84] samas, (30.04.14)

mõisapargi puhul, kattus analüüsil määratud piirde asukoht reaalsuses säilinud müüriga täielikult.

Tabel 1. Ajalooliselt kaardilt ja reljeefikaardilt loetavuse ja paikapidavuse kategooria koondtabel

	Ajalooline kaart		**Reljeefikaart**		**Paikapidavuse kategooria**
Loetavus:	***+ (jah)***	***- (ei)***	***+ (jah)***	***-(ei)***	
Kõo	1834			2010	1
Luunja		1827		2010	1
Purdi	19.s I.p		2013,2009		1
Vana-Antsla		1980ndad, 1870		2013,2011	1
Õisu		1908		2011	1
Keskvere		19.s II.p	2012,2008		2
Kolga	1880			2013,2009	2
Sagadi	1880,1856			2013,2009	2
Palmse	1840,31864	1753	2013,2009		2
Kaagvere	1860			2010	3
Malla		1883	2013,2009		3
Rägavere	1884		2013,2009		3
Suure-Lähtru		1878	2012,2008		3
Vasta		1881	2013,2009		3
Ohtu	1843			2013,2009	4
Hellenurme		1889	2011		4
Maardu		1913	2013,2009		4
Tilsi	1866	1898		2011	4
Koigi	1819			2013,2009	4 (säilinud osas kattus 100%)
Väätsa	1902			2013,2009	4 (säilinud osas kattus 100%)

Paikapidavus sõltub osaliselt piirdemüüri säilivusest – näiteks juhul kui ajaloolisel kaardil on piirdemüür tähistatud, aga tänaseks on müür hävinud. Siiski juhtudel, kus selline olukord on ilmselge, on analüüsi paikapidavus hinnatud 4-ga, ehk olukorraga, kus piirdemüüri asukoht kattub suures osas või täikelikult reaalse olukorraga, paikapidavus 75-100% (Koigi, Väätsa). Olukordades, mil piirdemüür puudus märgitud kohast või ei olnud analüüsi teel võimalik selle asukohta kindlalt määrata, paigutati park kategooriasse 1, ehk rühma kus kaardianalüüs ei ühti reaalse olukorraga,

paikapidavus 0-25% (Kõo, Luunja, Purdi, Vana-Antsla, Õisu). Piirderajatis puudus või kattus analüüsiga vähesel määral 45% juhtudel ja mõõdukal kuni täielikul määral 55% juhtudel. Seega ei ole antud meetod eriti usaldusväärne piirderajatiste asukoha määramisel ning lisaks kaardianalüüsile tuleks teostada ka välitöö, et olla tulemustes kindel. Siiski annab kaardianalüüs ettekujutuse, piirderajatiste võimaliku paiknemise osas.

Enim esines külastatud mõisates piirdemüüre, tublisti vähem, aga üsna võrdselt leidus väravaposte ja piirdeaedasid. Alla 10% külastatud mõisates esines piirdeposte, kaarväravaid, väravahooneid ja müüritisi.

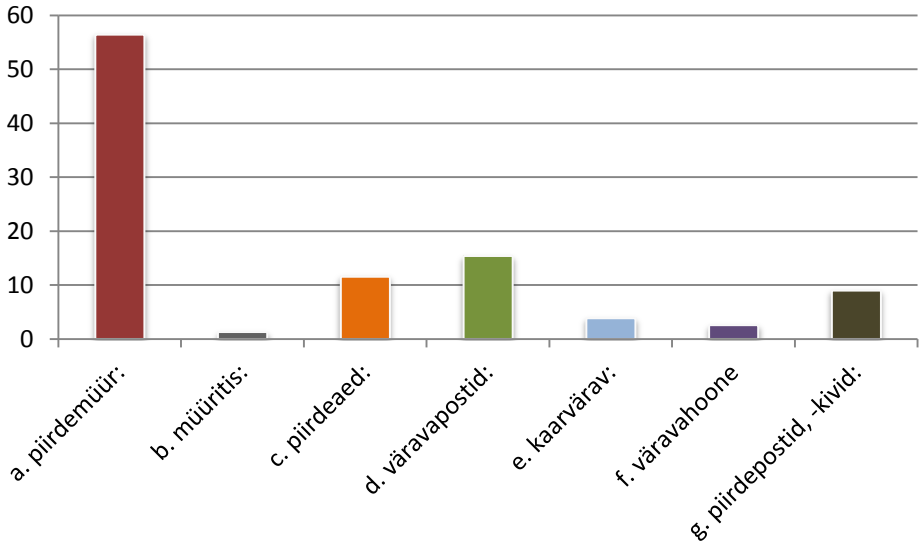

Graafik 1. Uuritavate arhitektuursete väikevormide esinemine mõisaparkides, skaala on %-des.

Piirdemüüri asukoha määratlemisel kasutati järgnevat jaotust:

a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit;
b. ümbrtiseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks;
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks, eraldades esi- ja põhiosa;
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel;
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel;
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi;
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid;
h. piire ümbritseb parki

i. muu

Peamiselt on piirdemüürid rajatud viljapuuaedade ümber, majandushoonete vahele, pargiosa ümber, pargi esiosas oleva sissepääsuvärava külgedele või peahoone külgedele, jagades pargi kaheks suuremaks osaks. Piirde paiknemist pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel täheldati ainult Kaagvere mõisa puhul.

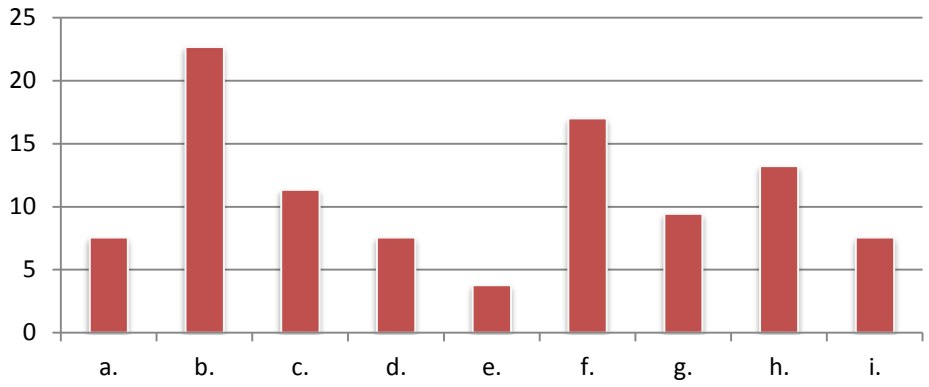

Graafik 2. Piirdemüüri asukoht, skaala on %.des.

Piirdemüüride materjal sõltus enamasti piirkonnast – Põhja-Eestis domineeris paekivi ja Lõuna-Eestis esines ülekaalukalt maakivi. Palju oli kasutatud maa- ja paekivi kombineerimist viisil, mil maakivi moodustas müürile horisontaalseid jooni. Enamasti on kasutatud töödeldud pae- või maakivi (või kombinatsiooni). Tellise kasutamise osakaal oli suurem Lõuna-Eestis.

Materjali iseloomustamiseks kasutati järgmist jaotust:

a. töötlemata paekivi;
b. töötlemata maakivi;
c. töödeldud paekivi – lõhutud, lõigatud;
d. töödeldud maakivi – lõhutud, lõigatud;
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon;
h. tellis;
i. tellise kombinatsioon looduskividega;
j. eelmise variandid krohvituna;

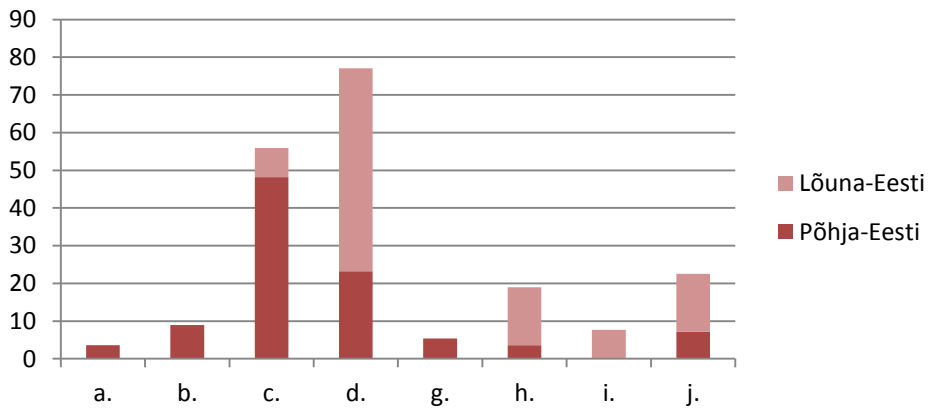

Graafik 3. Piirdemüüride materjal Põhja- ja Lõuna-Eestis, skaala on %-des.

Arhitektoonikat vaadeldes domineeris enim mördiga laotud piirdemüüride hulk, seda nii Põhja- kui ka Lõuna-Eestis. Samuti esines krohvitud piirdemüüre, enam Lõuna-Eestis.

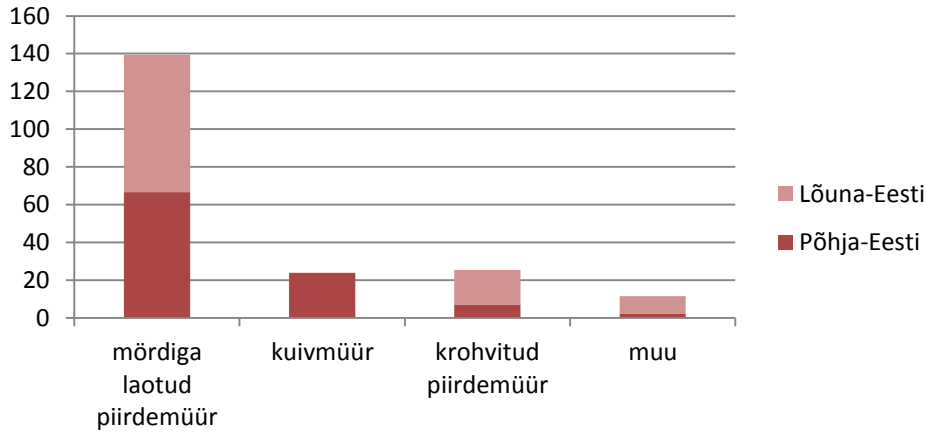

Graafik 4. Piirdemüüride arhitektoonika Põhja-ja Lõuna-Eestis, skaala on %-des.

Põhja-Eestis on piirdemüüride keskmiseks kõrguseks 1,6 meetrit, Lõuna-Eesti külastatud mõisaparkides jäi keskmiseks kõrguseks 1,5 meetrit. Rekordilised piirdemüüride kõrgused olid vastavalt ~5 meetrit Kolga mõisas ja ~3 meetrit Vana-Antsla mõisas. Paljudel juhtudel olid piirdemüürid lõiguti varisenud või maapinnani hävinud.

Piirdemüüride seisukorde hinnati 5 palli skaalas (*vt ptk 1.8 Välitöö*). Hinnang anti eraldi müüri harjale, põhiosale ja sokliosale ning kokkuvõtvalt kogu müüri kohta. Juhul, kui müüri oli osaliselt taastatud, täideti pargi tabelis sellekohta eraldi lahter (*nt vt Ohtu mõisapargi ankeet, Lisa 2.3*), juhul kui müür oli tervikuna restaureeritud (või

restaureerimata) kuid sellest hoolimata erines lõiguti müüri seisukord, anti seisukorra hinnang kaldkriipsuga (*vt nt Maardu mõisapargi ankeet, Lisa 2.2*).

Välitöö põhjal selgus, et halvimas olukorras on piirdemüüride harjad. Harjakatte olemasolu tagab üldjuhul piirdemüüri säilimise, sest kaitseb müüri ilmastiku negatiivsete mõjude eest. Juhul kui harja seisukord hinnati halvaks või isegi väga halvaks oli enamasti ka kogu müüri seisukord halb või väga halb. Selliseid piirdemüüre leidus järgmistes mõisaparkides Kõo, Kaagvere, Väätsa, Suure-Lähtru, Ohtu, Malla, Kolga, Koigi, Keskvere. See näitab, et piirdemüüride säilitamisel tuleks suurt tähelepanu pöörata ennekõike just harjakatetele. Teine aspekt müüride säilimisel on vuugitäidete olemasolu. Juhtudel, mil müür oli restaureeritud olid ka vuugivahed täidetud ja müür üldiselt paremas seisukorras, siiski vuugivahede täitmine võib muuta müüri algupärast ilmet ja selle vajadus tuleks hoolikalt läbi mõelda. Üldiselt on piirdemüüride seisukord nii Põhja- kui ka Lõuna-Eestis rahuldav.

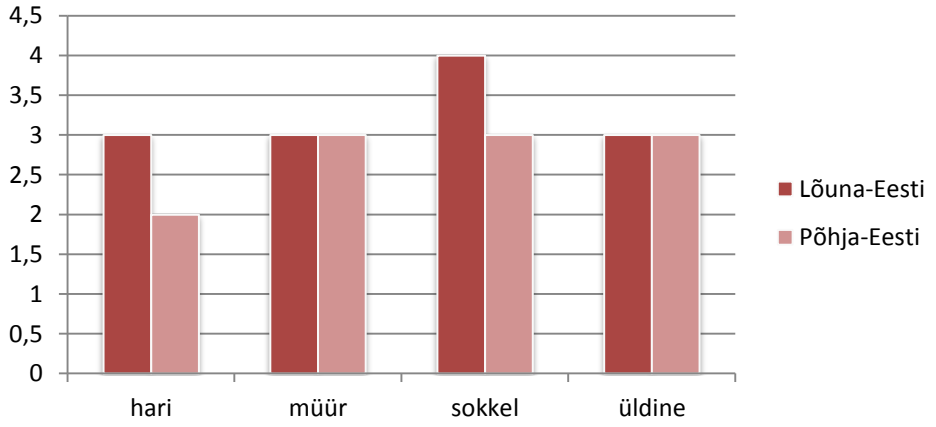

Graafik 5. Piirdemüüride seisukord Põhja-ja Lõuna-Eestis müüri osade kaupa, skaala on %-des.

Lõuna-Eestis võib külastatud mõisaparkidest esile tõsta Kaagvere ja Õisu mõisa piirdemüüre. Põhja-Eesti kõige paremas seisukorras olevaid piirdemüüre leidus Ohtu ja Malla mõisas (taastatud piirdemüüri osades), Rägaveres, Palmses, Sagadis. Põhja-Eestis oli olukord Lõuna-Eestiga võrreldes halvem, kuid Palmse ja Sagadi piirete seisukord kergitas üldist keskmist. Kui jätta Palmse ja Sagadi keskmise arvutamisel välja on Põhja-Eesti müüriharjade seisukord keskmiselt 2 (Palmsel ja Sagadil 4), müüriosal 2 (Palmsel ja Sagadil 5), sokkliosal 2 (Palmsel ja Sagadil 4), üldine seisukord on seega halb (Palmsel ja Sagadil väga hea).

Peamised probleemid, mis piirdemüüride seisukorda halvendasid olid müüri harjakatte puudumine või selle väga halb seisukord, võsa ja suurte puude kasvamine müürile väga lähedal või koguni müüril endal, varingud.

Üheks töö eesmärgiks oli määrata piirdemüüride roll ansamblituumikus. Välitöö käigus hinnati, kas piirdemüüri roll on olnud pigem esinduslik (a) või praktiline (b) (*vt ptk 1.8 Välitöö*). Selgus, et 34% külastatud mõisates, eraldas piirdemüür mõisasüdant, 24%, eraldas piirdemüür majandushooneid- ja/või majandusõue, 16% mõisa piirdemüüridest olid rajatud viljapuuaia ümber, 13% oli rajatud peamiselt mõisa esinduslikkuse tõstmiseks, 10% puhul ümbritses piirdemüür mõisa parki ja 4 % juhtudest eraldas piirdemüür mõisa erinevaid pargiosi.

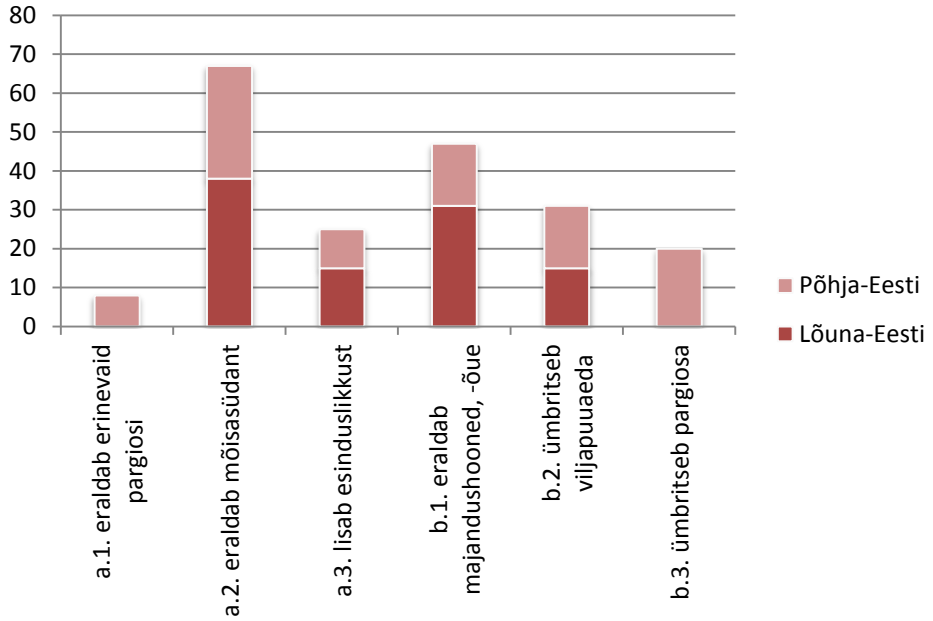

Graafik 6. Piirdemüüri roll ansamblituumikus, skaala on %-des.

Seega, selgub uuringust, et piirdemüüre rajati mõisatesse võrdselt nii esinduslikel (51%) kui ka praktilistel (49%) kaalutlustel.

Väravaposte leidus kümnes külastatud mõisas. Materjalina oli Põhja-Eestis kasutatud enim töödeldud paekivi ja Lõuna-Eestis telliseid.

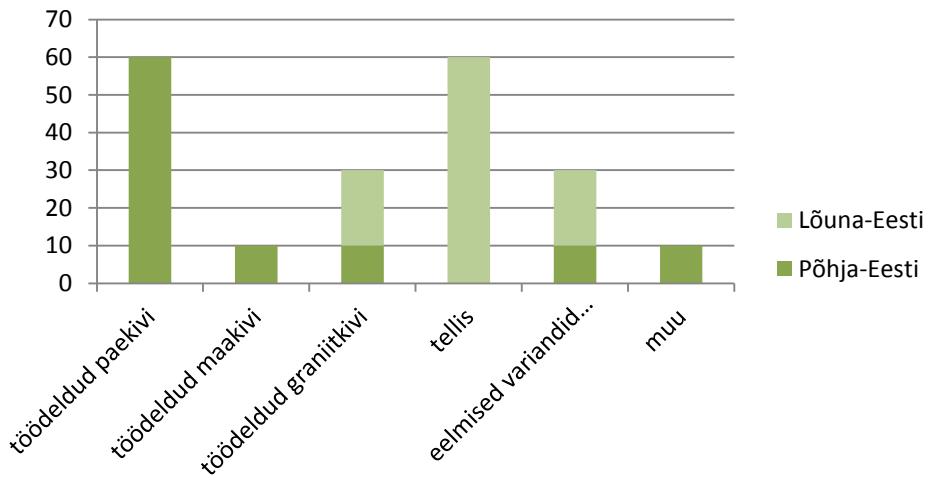

Graafik 7. Väravapostide materjal Põhja- ja Lõuna-Eestis, skaala on %-des.

Arhitektoonika poolest domineeris laotud väravapostide osakaal, vähesel määral leidus ka krohvitud väravaposte ja ühes tükis valatud/tahutud väravaposte.

Kõrgeimad väravapostid olid Tilsi (4 m) ja Vana-Antsla mõisas (3 m). Lõuna-Eesti külastatud mõisates oli keskmine väravapostide kõrgus 2,8 meetrit. Põhja-Eesti keskmine väravapostide kõrgus oli 2 meetrit.

Väravapostide seisukord sõltus nagu piirdemüüridegi puhul enamasti harjakatte seisukorrast. Keskmiselt oli seisukord rahudav, seejuures Lõuna-Eesti mõisates olevate väravapostide harjakatted olid veidi paremas seisukorras kui Põhja-Eestis. Põhja-Eesti parimas seisukorras olid Palmse mõisa väravapostid ja halvimas Vasta ja Koigi mõisate väravapostid. Lõuna-Eestis oli väga halvas seisukorras Kõo mõisa väravapostid ja väga heas Õisu mõisas.

Väravapostide roll oli mõisale esinduslikkuse lisamine, mõningatel juhtudel oli roll ja asukoht seotud pigem mõisa erinevate osade vahel ühenduse loomisega või mõisasüdame ja majandustsooni eraldamisega. Väravapostid olid tugikonstruktsiooniks väravaehitistele.

Ühtekokku seitsmes külastatud mõisas olid säilinud piirdeaiad. Lõuna-Eestis Tisi ja Luunja mõisas, Põhja-Eestis Palmse, Sagadi, Purdi, Suure-Lähtru ja Rägavere mõisas. Piirdeaedade asukoha määramine toimus sama jaotuse alusel, kui piirdemüüride puhul (lk 31).

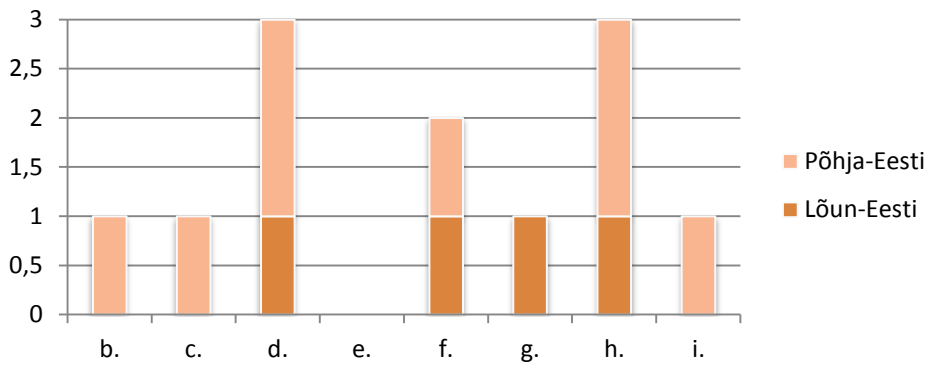

Graafik 8. Piirdeaedade paiknemine Põhja- ja Lõuna-Eesti mõisates.

Peamiselt paiknesid piirdeaiad pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel, pargiosa ümber või majandushoonete vahel, moodustades suletud majandushoove. Suure-Lähtru mõisas ääristas piire mõisa esiosa.

Materjalina on kasutatud peamiselt puitpiirde kombineerimist kiviga ja igal juhul on olnud looduskivi töödeldud. Krohvimist on kasutatud ka piirdeaedade puhul.

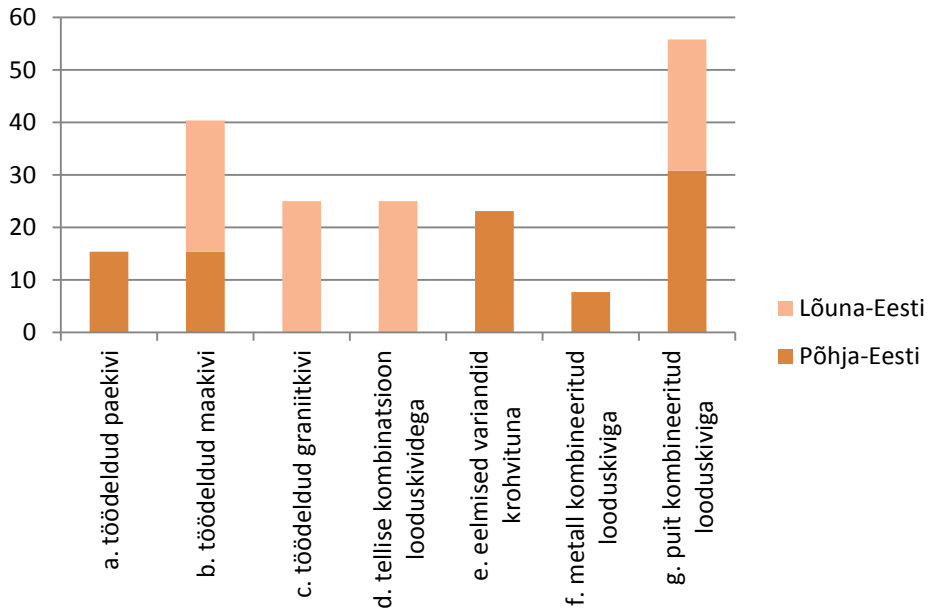

Graafik 9. Piirdeaedade materjal Põhja- ja Lõuna-Eestis, skaala on %-des.

Piirdeaedade arhitektoonikas domineerivad looduskivialusel puidust piirdeaiad, seejuures on enim kasutatud alusena töödeldud maakivi.

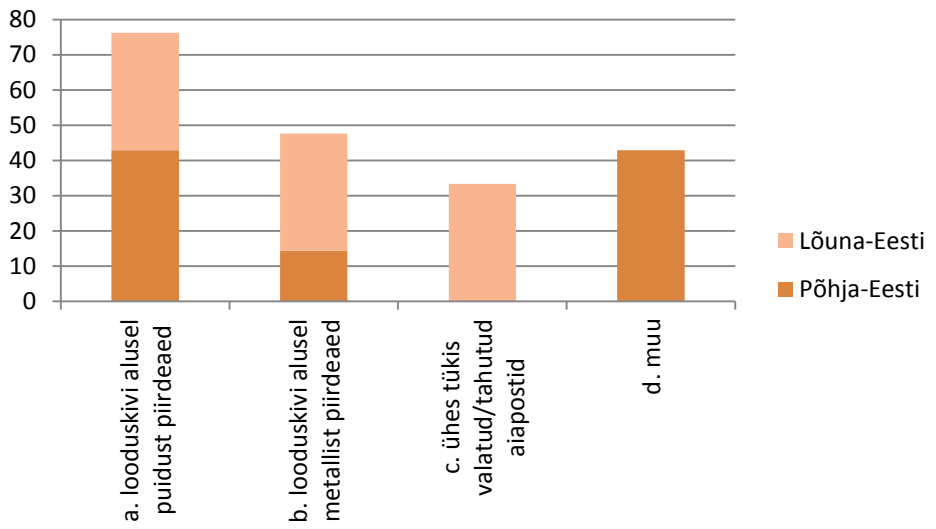

Graafik 10. Piirdeaedade arhitektoonika Põhja- ja Lõuna-Eestis, skaala on %-des.

Piirdeaedade kõrgus Lõuna-Eestis oli keskmiselt ~2 meetrit ja Põhja-Eestis veidi üle 2 meetri, kõrgeim piirdeaed, kõrgusega ~3 meetrit, on säilinud Sagadis.

Seisukord on keskmiselt hea, leidub ka väga heas seisukorras piirdeaedasid – Suure-Lähtru, Sagadi ja Palmse mõisas. Halvas seisukorras on Rägavere ja Purdi piirdeaiad.

Roll ansamblituumikus on piirdeaedadel peamiselt stiililine – esinduslikkuse lisamine, mõisasüdame eraldamine ümbritsevast ja pargiosade eraldamine. Praktilist rolli on piirdeaiad täitnud vähesel määral, seejuures viljapuuaedade ümbritsemisks, uuritud mõisaparkides, neid rajatud ei olnud.

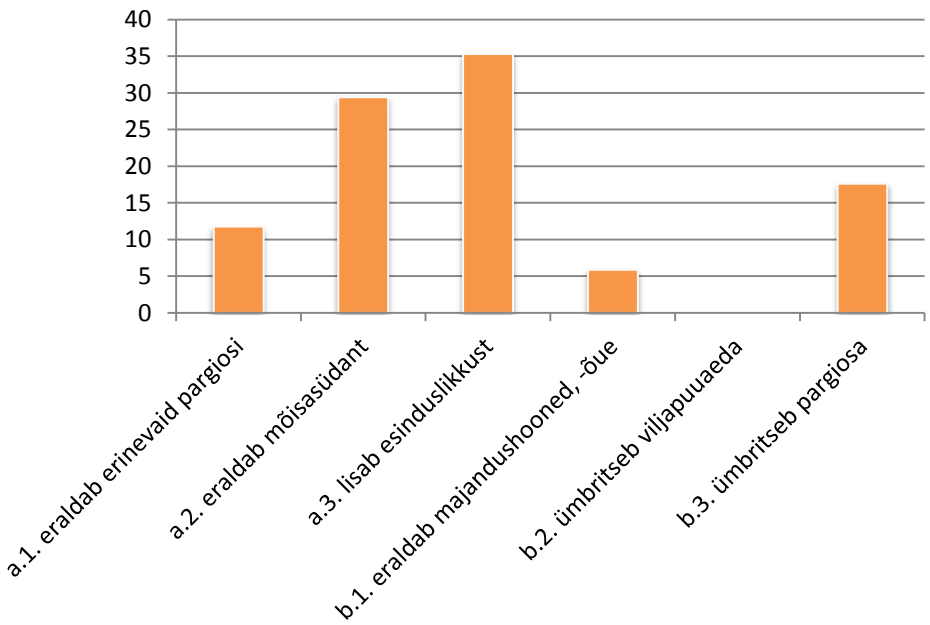

Graafik 11.Piirdeaia roll ansamblituumikus, skaala on %-des.

Piirdeposte ja –kive leidus kolmes Lõuna-Eesti mõisas (Hellenurme, Tilsi, Õisu) ja kolmes Põhja-Eesti mõisas (Kolga, Palmse, Sagadi). Hellenurme mõisas olid piirdepostid oma algselt kohalt ümberpaigutatud. Tilsi ja Õisu mõisapargis paiknevad piirdepostid auhoovi ümber. Õisu ja Sagadi mõisas paiknevad piirdepostid peahoone ees ja on omavahel metallist ketiga ühendatud, kuid ka teiste mõisate piirdepostides oli näha auke, mis viitab samuti sellele, et nad on arvatavasti kettide või puitlattidega ühendatud olnud.

Materjaliks oli eranditult graniitkivi, mida on töödeldud (lõhutud, lõigatud, tahutud), kõrgus enamasti kuni 0,5 meetrit, Sagadi mõisas umbes 1 meeter. Seisukord on üldiselt hea, Sagadi mõisas on hiljuti tiigi juures, mida kasutatakse ka tuletõrje veevõtukohana, kaks piirdeosti murdunud.

Rolliks mõisatuumikus on olnud esinduslikkuse lisamine.

Kaarväravaid esines järgmistes mõisates: Kolga, Maardu, Palmse, Sagadi, Vana-Antsla. Kõige halvemas seisukorras oli neist Kolga mõisa kaarväravad. Uuritud mõisaparkides esines vaid töödeldud paekivist (lõigatud, lõhutud) kaarväravaid. Arhtitektoonika poolest esines nii krohvitud kui ka krohvimata variante.

Rolli ansamblituumikus Palmse ja Maardu mõisa puhul oli pigem stiililine, vastavalt erinevate pargiosade eraldamine ning mõisasüdame eraldamine ja esinduslikkuse lisamine. Kolga mõisas eraldasid kaarväravad mõisa majandustsooni.

Väravahooneid leidus vaid kahes mõisas – Sagadis ja Kolgas. Sagadi väravahoone on restaureeritud ja väga heas seisukorras, Kolga mõisa väravahooned on lagunemise aeglustamiseks kaetud plekk-katusega, üldine seisukord halb. Materjalina on mõlemal juhul kasutatud töödeldud paekivi, mis on pealt krohvitud. Mõlema mõisa väravahooned on rajatud esinduslikkuse tõstmiseks.

Müüritis esines ainult Palmse mõisas, materjaliks töödeldud paekivi. Müür oli mördiga laotud, seisukord hea, rolliks peamiselt esinduslikkuse lisamine.

Üldised tulemused piirdemüüride, väravapostide, piirdeaedade ja piirdepostide kohta on antud järgnevas tabelis, kaarväravad, väravahooned ja müüritised on välja jäetud, sest külastatud mõisates esines neid väga vähesel määral, mistõttu üldistavate tulemuste tegemine oleks ennatlik.

Tabel 2. Uuritavate arhitektuursete väikevormide koondtabel.

	Asukoht *	Materjal (Põhja-Eesti/Lõuna-Eesti)	Kõrgus (Põhja-Eesti/Lõuna-Eesti)	Seisukord	Roll ansamblituumikus
Piirdemüür	b	paekivi/maakivi	1,6/1,5	3	eraldab mõisasüdant
Väravapost		paekivi/tellis	2/2,8	3	esinduslikkuse lisamine (lisaks tugikonstruktsiooniline roll)
Piirdeaed	d, h	puit kombineeritud kiviga	~2	4	esinduslikkuse lisamine
Piirdepostid	auhoovi ümber	graniitkivi	0,5	4	esinduslikkuse lisamine (lisaks tugikonstruktsiooniline roll)

Märkus: * b - ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks; d - piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel; h - ümbritseb pargiosa;

4.2. Ülevaade välitöö tulemustest mõisaparkide kaupa

4.2.1. Harjumaa

4.2.1.1. Kolga

Kolga mõisa alleed, kivisild, hooned, park ja väravamajad on muinsuskaitse all.[85] Lisaks on Kolga mõisapark ka looduskaitse all[86].

Mõisahoone püstitamist alustati 17. saj. keskel. 18. sajandil valmis praeguse peahoone hilisbarokne põhiosa. 1830. aastal toimusid ulatuslikud korrastustööd, mille käigus rajati ka pikk müür kirsside ja ploomide spaleeri jaoks. Pargi kaugem osa muudeti vabakujunduslikuks 19. sajandil[87].

Ajalooliselt plaanilt on võimalik määrata väravamajade asukohta, laut-linnasekeldri ja tõllakuuri vahelist piiret ja kasvuhoonete juures olevat müüri. Reljeefikaardi analüüsil ei lisandunud müüride võimalikke asukohti.

Mõisasse sissesõidutee lõpus on kaks väravamaja (*Foto 5*). Väravamajad on kaetud plekk-katusega, seinad on krohvitud. Aknad on puudu, aknaavadesse on paigaldatud laudadest aknaimitatsiooniga katted. Uksed puuduvad. Mõlemas väravamajas on

[85] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=2852 (08.04.14)
[86] Looduskaitseregistri elektrooniline andmebaas URL: http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=2;572247461;est;eelisand;;&comp=objresult=ala&obj_id=1476 (08.04.14)
[87] Möllits, K. Pargisuitaja teejuht. Põhja-Eesti pargid., Keskkonnaamet 2012. lk 8-11

prügi. Üldine seisukord halb, seintes on praod, krohv on murenenud ja pudenenud. Osaliselt on seinu parandatud. Väravamajadel on olnud esinduslik roll.

Mõisa regulaarset osa, kirsside ja ploomide spaleeri juures, ümbritseb paekivist piirdemüür (*Foto 4*), milles leidub paiguti ka maakive. Müüri harjal puudub kate ja seisukord on väga halb. Müür on pealt sammaldunud. Kohati kuni maapinnani hävinud, kuid leidub ka osasid, mille kõrgus küündib koguni 1,7 meetrini. Osaliselt on müürile kasvanud taimed ja müüri lähiümbrus, eriti endise karjalauda juures, on tugevalt võsastunud. Vuugitäited puuduvad.

Madal piirdemüür on säilinud ka väravamajadest vasakul, praeguse vabakujulise pargiosa ääres. Müüri üldine seisukord on väga halb. Müüri harjal puudub kate, müüri peale on tekkinud huumuskiht, millel kasvavad taimed. Müür on varisenud, paremini säilinud osades on kõrgus kuni meeter. Vuugitäited puuduvad.

Mõisa peahoone tagune ala on olnud eraldatud piirdemüüridega. Säilinud on teenijatemaja ja peahoone vaheline müüriosa ning teenijatemaja ja aida vaheline müürilõik. Kaarväravatega müür on säilinud ka valitsejamaja ja aida vahel, väravatest üks avaneb põhjaküljel ja teine idaküljel. Põhjaküljele avaneva kaarvärava külgedel on müüris Taaveti tähe kujulised avad (*Foto 1*). Müüri üldine seisukord on hea - müür on krohvitud ning pealt kaetud heas seisukorras olevate punaste katusekividega. Valitsejamaja ja aida vahele jääv paekivist piirdemüür (*Foto 3*) on väga kõrge (u 5 meetrit), hari on kaetud punaste katusekividega, mis on osaliselt hävinud, seisukord halb. Müür on olnud krohvitud, kuid suurem osa sellest on pudenenud. Müüris olev kaarvärav viib väiksesse sisehoovi. Üldine seisukord halb. Teisele poole peahoonet jääv müürilõik, mis ühendab peahoone teenijatemajaga on samuti väga kõrge (u 5 meetrit), müüri hari on sakmeline, osaliselt kaetud plekiga. Osa müüri harjast on katmata ja varisenud, seisukord halb. Materjaliks on lubjakivi, müüri harjal olevad sakid ja kaarvärava külg on punastest tellistest, arvatavasti on tegemist hilisema parandusega. Müüris oleva kaarvärava kõrval on kaarjas nišš. Müür on halvas seisukorras.

Nii laut-linnasekeldri ja põhjapoolse tõllakuuri kui ka sõiduhobuste talli ja lõunapoolse tõllakuuri vahel on kaarväravad (*Foto 2*). Laut-linnasekeldri ja tõllakuuri vahel olev värav eraldas visuaalselt ja ruumiliselt viinaköögi ja nuumhärgade talli mõisapargi esiväljakust. Sõiduhobuste talli ja tõllakuuri vahel olev värav eraldas kasvuhoone ja

aednikumaja esiväljakust. Mõlemad kaarväravad on olnud kolme avaga, nüüdseks mõlemal säilinud kaks, üks on kinnimüüritud. Kaarväravad on krohvitud, lubjakivist, parempoolsel oli näha ka tellistest parandust. Parempoolse müüri harjakatte seisukord on halb. Väravat kattev krohv on murenenud ja varisenud, värav on halvas seisukorras. Väravaavades on olnud väravad. Keskmise väravaava kõrgus on umbes 2,5 meetrit, äärmised avad on umbes 1,8 m kõrgused. Vasempoolse kaarvärava seisukord on halb. Krohv on murenenud ja suuresti ära pudenenud. Kaarväraval puudub katusekividest kate nagu see on parempoolsel. Harja katteks on hästi säilinud betoonsegu või krohvikiht, seisukord hea.

Piirdemüüride rolliks on olnud erinevate pargiosade ümbritsemine ja piiritlemine ning majandustsoonide eraldamine mõisa esiväljakust.

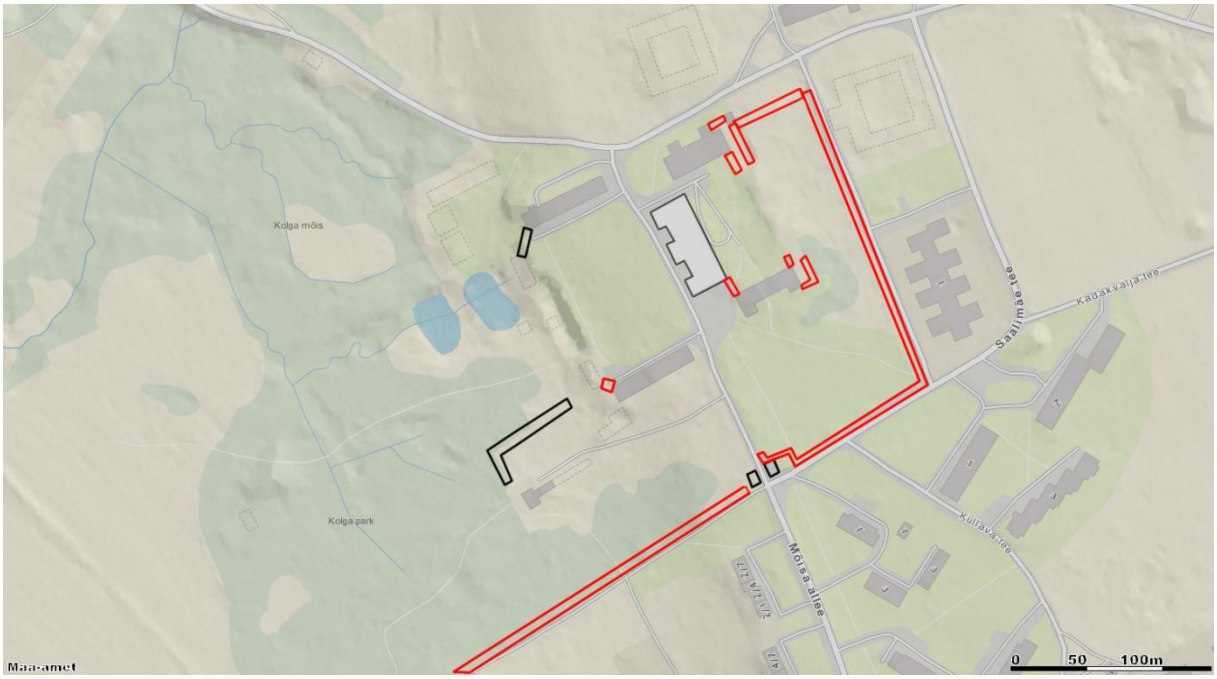

Joonis 2. Piirdemüüride paiknemine Kolga mõisas.

4.2.1.2. Maardu

Maardu mõis on muinsus[88]- ja looduskaitse all. Park on suhteliselt hästi säilinud. Peahoonetaguse ala kujundus pärineb 18. sajandist. Aed jaguneb kahte ossa: ülemine, kus kasvavad lehtpuud ja alumine osa kus kasvavad viljapuud. Algselt on ülemist aeda piiranud plank, alumist roigasaed, nendevaheline astang oli kindlustatud kivimüüriga, mis on säilinud 100 m pikkuse ja umbes 1 meetri kõrgusena. Värviline

[88] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=2740 (09.04.14)

lipptara, mis 18. sajandil mõisaasulat ümbritses on likvideeritud. Kivimüüriga ümbritsetud segastiilis park paikneb peahoone taga, sinna pääseb läbi hoone otstes olevate kaarväravate. Müüri lõuna- ja idapoolsel küljel on puuderead, mis koos moodustavad vanima säilinud pargielemendi Maardu mõisaansamblis.[89]

Ajalooliselt plaanilt ei ole võimalik piirderajatiste asukohta kindlaks teha, põhjus võib olla asjaolus, et 1913. aastal, mil plaan on koostatud oli roigas ja plankaed arvatavasti juba hävinud, kuid uut müüri polnud veel rajatud.

Reljeefikaardilt on võimalik piirderajatiste asukohta määrata osaliselt.

Paekivimüür on rajatud 1930 (müüris on aastaarvuga kivi). Enamik müürist on rahuldavas seisukorras (*Foto 10*), aga leidub ka müüriosi, mis on varisenud (*Foto 11*) või nii kaldu vajunud, et võivad iga hetk variseda. Leidub ka heas seisukorras restaureeritud müürilõike (*Foto 9*). Stilistika poolest on müür lihtne, vastavalt maapinnale astmeliselt tõusev, kõrgus 2-2,5 meetrit.

Müüri harja kate on osalt taastatud ning neis lõikudes on selle seisukord väga hea. Mitte restaureeritud osades kate enamasti puudub, olemasolul murenenud, sammaldunud, seisukord väga halb.

Müüri seisukord restaureeritud osades on väga hea, restaureerimata osades üldjoontes rahuldav, leidub vähesel määral müürist välja kukkunud kive, üks müürilõik on varisenud. Sokliosa on rahuldavas seisukorras. Restaureeritud osades on vuugid täidetud, restaureerimata osades vuugitäited puuduvad.

Hoone küljel paiknev vasakpoolne kaarvärav on restaureeritud ja heas seisukorras (*Foto 8*) – müüri kate on osaliselt murenenud, vuugivahed on täidetud. Parempoolne kaarvärav on varisemisohtlik, väga halvas seisukorras. Müüril puudub suuresti kate või on see väga halvas seisukorras, müür on kaldu vajunud. Läbikäigu võimalus puudub.

Roll ansamblituumikus – müür ümbritseb segastiilis parki, mis paikneb mõisa tagaosas.

[89] Maiste, J. Eestimaa mõisad, Tallinn 2005, lk 73.

Joonis 3. Piirdemüüride paiknemine Maardu mõisas.

4.2.1.3. Ohtu

Ohtu mõisa hooned, piirdemüür ja park on muinsuskaitse all[90], park on lisaks looduskaitse[91] all.

Ohtut on peetud Eesti arhitektuuriloo üheks tähelepanuväärsemaks saavutuseks. Mõisa ehitusloo seisukohalt on kõige olulisem periood 18. saj kuuekümnendad-seitsmekümnendad aastad, mil mõis oli Christoph Heinrich von Kurselli käes.[92]

Mõisa süda oli kujundatud sümmeetrilisena. Teepoolt ümbritses mõisaansamblit kõrge kivimüür ja uhked väravad. Mõisa keskmes oli puuviljaaed, mis hõlmas ulatuslikku kivimüüriga piiratud ala aidahoone taga.[93]

Ajalooliselt plaanilt on võimalik piirderajatisi tuvastada, reljeefikaardilt mitte.

Paekivist piirdemüür on säilinud osaliselt endise puuviljaaia ümber. Müüri kõrgus on lõunapoolsel küljel kuni 1,8 meetrit (*Foto 13*) ja Kulna Vasalemma teeääres umbes 1,1 meetrit (*Foto 12*). Müüril puudub enamasti kate, vaid lõunapoolsel küljel on säilinud müürilõik, mida katavad paeplaadid. Müürile on kasvanud samma ja muu taimestik. Lõiguti on müür varisenud ja kõrgus jääb alla meetri. Seisukord on halb,

---

[90] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=2779 (09.04.14)
[91] Looduskaitseregistri elektrooniline andmebaas URL: http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=8;572247461;est;eelisand;;&comp=objresult=ala&obj_id=1504 (10.05.14)
[92] Hein, A. Hüljatud mõisad. Tallinn 1996. lk 68.
[93] Abner, O., jt., Eesti pargid 1., Varrak 2007., lk 199.

kohati väga halb. Sarnases olukorras on põhjaküljel säilinud müürifragment. Mõisa peahoone ja aidahoone vahelisel lõigul on piirdemüür taastatud. Kate on väga heas seisukorras, vuugivahed on täidetud, müüris on paiguti maakive, seisukord on väga hea. Roll ansamblituumikus on puuviljaaia ümbritsemine.

Mõisa lautade vahel on olnud pae- ja maakivist piirdemüür, mis on hooned omavahel sidunud ja moodustanud nende vahele sisehoovi. Säilinud on mõlema lauda otstes paari meetri pikkune ja umbes 1,5 meetri kõrgune pae- ja maakivist müürifragment. Kate puudub, varisenud, seisukord väga halb.

Kulna-Vasalemma tee ääres, suunaga põhjapoole, on säilinud madalad paekivimüürid (*Fotod 14, 15*). Müüri kõrgus on kuni 0,4 meetrit, algselt on olnud arvatavasti kõrgem. Müür on pealt sammaldunud, lähiümbrus on võsastunud. Müüril puudub kate, seisukord väga halb. Rolliks ansamblituumikus on olnud ääristada mõisasse viivat alleega teed.

Mõisa tall-tõllakuuri ja aida vahel olnud piirdemüür koos eelpool kirjeldatud „uhke väravaga" on täielikult hävinud.

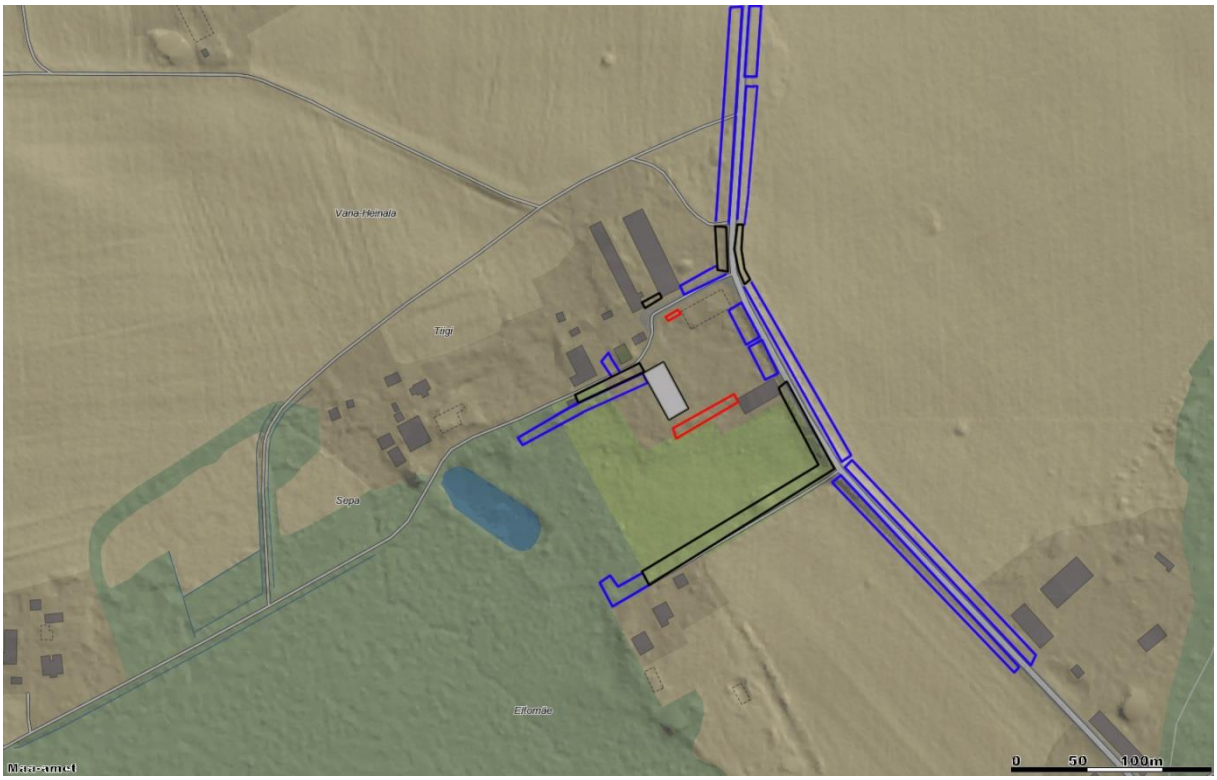

Joonis 4. Piirdemüüride paiknemine Ohtu mõisas.

4.2.2.Järvamaa

4.2.2.1. Koigi

Koigi mõisa piirdemüürid, park ja hooned on muinsuskaitse all[94], lisaks on park ka looduskaitse all[95]. 18. sajandi lõpus rajatud barokkaeda on täiendatud 19. saj. II poolel vabakujulise osaga. Algne korrapärane pargiosa paiknes peahoone taga, oli müüriga ümbritsetud ning selle lõpetasid kaks piklikku ristkülikukujulist tiiki (tänaseni säilinud).[96]

Ajalooliselt plaanilt on piirderajatiste asukohta võimalik määrata osaliselt, reljeefikaardilt ei ole asukoht selgelt tuvastatav.

Mõisapargi idaosas on säilinud fragment kiviaiast (*Foto 16*). Materjal on maakivi, praegune kõrgus kuni 0,7 meetrit. Müür on varisenud, kate puudub, väga halvas seisukorras. Müüri lähiümbrus on võsastunud.

Koigi mõisa aednikumaja mõlemal küljel on säilinud piirdemüür. Peahoone poolsel küljel on müüri kõrgus umbes 1,9 meetrit (*Foto 18*), materjaliks on maakivi. Müür on pealt kaetud eterniitplaatidega, mis on ühepoolse kaldega. Pargi poolne külg on krohvitud, teepoolsel küljel on maakividevahelised vuugid täidetud. Üldine seisukord rahuldav. Müüri otsas olev paekivist väravapost on varisenud, katteta ja väga halvas seisukorras. Värav ei ole säilinud.

Aednikumaja teisel küljel paikneb maa- ja paekivist piidemüür (Foto 17, 19), mida liigendavad müüri tasapinnast pisut eenduvad paekivist postid, müüri sokliosa on samuti paekivist. Harja katteks on paekivist plaadid, mis väga halvas seisukorras ja kohati täielikult hävinud, müüril kasvab taimestik. Osad müürilõigud on varisenud, seisukord väga halb.

---

[94] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15030 (08.04.14)

[95] Looduskaitseregistri elektrooniline andmebaas URL: http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=2;572247461;est;eelisand;;&comp=objresult=ala&obj_id=1539 (10.05.14)

[96] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15030 (08.04.14)

Joonis 5. Piirdemüüride paiknemine Koigi mõisas.

4.2.2.2. Purdi

Purdi mõisa hooned, park ja piirdemüür on muinsuskaitse all[97], lisaks on park looduskaitse[98] all.

Park on 18. saj. III veerandi baroksele mõisaansamblile iseloomulikult regulaarstiilis. Purdi mõisapargi piirdemüüri näol on tegemist 19.s. lõpu pargipiirde ilmeka näitega, seejuures on säilinud originaal ehituslik piire (sepisaed, postid). [99]

Ajalooliselt kaardil on arvatavasti piirdemüüri tähistav tingmärk, kuid täna selles kohas piiret ei ole, siiski plaaniliselt on piirde asukoht võimalik. Reljeefikaardil on samuti näha ajaloolise plaaniga sarnases kohas maapinna kõrgendust, kuid pargi lõunaküljes, kus on täna piire säilinud, ei ole kindlalt võimalik selle asukohta määratleda.

Mõisapargi lõunaküljel on säilinud maakivivundamendil, kiviplokkidest postidega sepisaed (*Foto 22*). Kiviplokist, kuni 2,5 m kõrguseid, poste katavad puitalusel

---

[97] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15072 (09.04.14)

[98] Looduskaitseregistri elektrooniline andmebaas URL: http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=4;572247461;est;eelisand;;&comp=objresult=ala&obj_id=5030 (10.05.14)

[99] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15074 (09.04.14)

püramiidjad plekist katted, kuid nende seisukord on väga halb, osadel postidel puuduvad katted täielikult, osadel on hävinud plekist osa ja puitosa on lagunemas. Maakivist umbes 0,4 meetri kõrgusel alusmüüril on olnud paeplaatidest kate, mis on samuti väga halvas seisukorras ja kohati hävinud. Alusmüür on osaliselt varisenud, maakivide vahel puuduvad vuugitäited, lähiümbrus kohati võsastunud. Seisukord on halb.

Sepisaia osa ulatub alusmüürist umbes 2,1 meetri kõrguseni. Üldine sepisaia seisukord on rahudav, kuid on lõike, mis on deformeerunud, murdunud (*Foto 23*).

Roll ansamblituumikus on olnud ümbritseda regulaarset pargiosa ja muuta mõisatuumikut pidulikumaks.

Mõisa aida ja valitsejamaja vahel on halvas seisukorras paekivist väravapostid (*Foto 21*). Postide kõrgus on umbes 2 meetrit. Postide harjal on rahuldavas seisukorras plekist kate, postid ise on krohvitud, seisukord halb.

Joonis 6. Piirdemüüride paiknemine Purdi mõisas.

4.2.2.3. Väätsa

Väätsa mõisa park, piirdemüür ja hooned on muinsuskaitse all[100], park on lisaks ka looduskaitse[101] all. Piirdemüür on rajatud 19. saj. esimesel poolel. Praeguse pargi põhiosa moodustab 18. saj. rajatud regulaarpark.[102]

[100] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&mtab=general (08.04.14)

Ajalooliselt plaanilt on piire loetav, reljeefikaardilt mitte.

Säilinud on üksikuid müürifragmente (*Fotod 24, 25*), peamiselt pargi idaküljel. Müüri materjaliks on paekivi. Müüri hari on katteta, vuugitäited puuduvad. Piirdemüür on kohati varisenud ja isegi maapinnani hävinud, kuid leidub müüriosi, mis on kuni 1,3 meetrit kõrged. Seisukord väga halb.

Müüri roll ansamblituumikus on olnud piiritleda ja ümbritseda mõisaparki.

Joonis 7. Piirdemüüride paiknemine Väätsa mõisas.

4.2.3. Lääne-Virumaa

4.2.3.1. Malla

Malla mõisa hooned, park ja piirdemüürid on muinsuskaitse all[103]. Mõisapargi kohta on andmeid juba 17 sajandist, mil mõisa ansambli osaks oli puuviljaaed ja kaks tiiki. Pargi põhiülesehitus pärineb 18 sajandi II poolest, kuid mahukaid kujundustöid on tehtud ka hiljem, eriti 19 sajandi lõpul. Mõisa vabaplaneeringulise pargi põhiosa paikneb peahoone taga. Esiväljaku lääne küljel asub suur viljapuuaed, mille piirdemüüri tunnuseks on algupärane ilme ja ehitussubstants, algne asukoht ja

---

[101] Looduskaitseregistri elektrooniline andmebaas URL: http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=6;572247461;est;eelisand;;&comp=objresult=ala&obj_id=1558 (10.05.14)

[102] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15148 (08.04.14)

[103] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&mtab=general (08.04.14)

asendiplaaniline lahendus[104]. Algselt oli pargi peaosa kogu ulatuses piiratud omapärase piirdega. Piire koosnes kivipostidest (algselt ca 180 cm), mis paiknesid üksteisest umbes 4..5 meetri kaugusel ja olid prussidega ühendatud. Kivipostidel oli ühine (ca 30 cm maapinnast) klombitud maa- ja paekividest vundament. Tänaseks on vale kujunduse ja ülehooldamise tõttu pargi kompositsiooni raske tajuda.[105]

Ajalooliselt plaanilt ei ole võimalik piirde asukohta määrata. Reljeefikaardilt on tuvastatav puuviljaaeda ümbritsenud piirde asukoht.

Puuviljaaeda ümbritsenud müür on suuresti säilinud. Materjaliks on pae- ja maakivi. Mõisapoole jääv u 3 meetri kõrgune müüriosa on taastatud (*Foto 31*), seisukord on väga hea. Müüri katab väga heas seisukorras punane katusekivi, vuugivahed on täidetud. Müüris on uus puitvärav ja aknaluuk. Taastamata müüriosa on rahuldavas seisukorras, kohati umbes 0,1-0,2 meetrit madalam, harjal puudub kate. Müüris olev värav on kaetud püstlaudadega (*Foto 32*). Müüris on näha pragusid, materjalina on enamasti kasutatud lubjakivi, aga ka maakivi. Taastatud on ka müüri lõunapoolne osa – materjaliks kombineeritud pae- ja maakivi. Vuugivahed on täidetud, kuid müüri harja katvad paekiviplaadid on murenenud ja halvas seisukorras. Müüri lõunapoolse osa kõrgus on veidi üle kahe meetri.

Roll ansamblituumikus on olnud praktiline, puuviljaaia ümbritsemine.

Mõisa esiväljaku küljel paikneva teenijatemaja ja aida vahel on ligi 4 meetri kõrgune müür (*Foto 27*). Materjalina on sarnaselt puuviljaaeda ümbritseva müüriga kasutatud kombineeritult maa- ja paekivi. Müür on väga halvas seisukorras, üle poole müürist on suhteliselt hiljuti varisenud. Olemasoleva müürifragmendi kate on murenenud, kogu müür on varisemisohtlik.

Mõisa majandushoonete teisel küljel on osaliselt säilinud halvas seisukorras kõrge paekivimüür, mis pärast mõisa kuuri varemeid on kombineeritud maakividega. Paekivist osal puudub harjakate, vuugitäiteid ei ole. Müüri kõrguseks on ligi 2 meetrit. Mõisa kuuri varemetest pargipoole jääv piirdemüür on taastatud, kuid nüüdseks taas halvas seisukorras. Selles müüri osas on paiknenud ka idapoolne värav, mis täna on täidetud kaevuraketega (*Foto 28*). Paekivist väravapostil on säilinud püramiidja kujuga betoonist kate, mis on väga halvas seisukorras.

---

[104] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=16028 (09.04.14)

[105] Hein, A. Hüljatud mõisad. Tallinn 1996. lk 38.

Roll ansamblituumikus on olnud piiritleda esiväljakut ja eraldada majandushoovi osa. Parki piiranud müür on väga vähesel määral säilinud. Peahoone poole jääv osa on paekivist, reljeef on pargisuunas langev ja müür tõuseb vastavalt maapinnale umbes 0,5-st meetrist kuni 2 meetrini. Müüri harjal puudub kate, peale on kasvanud taimestik, seisukord on halb. Müür on olemas kuni endise abihoone varemeteni. Pargi idaküljel on säilinud müürifragmentide seisukord on väga halb (*Foto 30*). Müüri harjal puudub kate ning on osaliselt varisenud. Materjalina on kasutatud kombineeritult pae- ja maakivi. Müür on olnud visuaalselt liigendatud paekivist horisontaalsete tulpadega, mis on müüriga samas tasapinnas (*Foto 29*).

Roll ansamblituumikus on mõisapargi ümbritsemine.

Joonis 8. Piirdemüüride paiknemine Malla mõisas.

4.2.3.2. Palmse

Palmse mõisa park ja hooned on muinsuskaitse all[106], park ja parkmets on looduskaitse all[107]. Palmse haljastus on loetav juba 1753 a. plaanilt. Algselt oli härrastemaja esine neljakandiline muruväljak ääristatud puudega,

[106] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&mtab=general (09.04.14)
[107] Looduskaitseregistri elektrooniline andmebaas URL: http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=2;572247461;est;eelisand;;&comp=objresult=ala&obj_id=1741 (09.04.14)

sissepääsuväravad ehitud obeliskidega ja teeäärtes olid alleed. 1776.a. rajati viljapuuaed ja ehitati seda ümbritsev kivimüür. Tegemist on Eesti väljapaistvaima barokkstiilis mõisaansambliga, ühtlasi üks vähestest koos pargiga ennistatud mõisaansamblitest. [108]

Ajaloolistelt plaanidelt on piirdemüüride tuvastamine võimalik, eriti eesõue ümbritseva piirde osas. Reljeefikaardilt on piirdemüüre vaid vähesel määral tuvastatavad.

Mõisa esiväljakut ümbritseb alusmüüri ja kivipostidega taastatud puitaed (*Foto 33*). Alusmüür on umbes 0,5 meetrit kõrge, krohvitud valgeks. Sokliosa on vähesel määral murenenud, seisukord hea. Kivipostid on umbes 2,6 meetri kõrgused, lubjatud, hari on püramiidja kattega. Üldine postide seisukord on väga hea, üks postidest (tall-tõllakuuri poolne) on keskelt murdunud, seisukord halb. Aia puidust osa on väga heas seisukorras, värvitud valgeks. Mõisa ees, keskteljel on sissepääsuvärav, mille graniidist postidel paiknevatel graniitkuulidel on kõrged püramiidja põhiplaaniga graniidist obeliskid. Mõlema obeliski tipus on skulpturaalne element - kuldne kuul. Väravapostide seiuskord on väga hea.

Roll ansamblituumikus on olnud esiväljaku piiritlemine ja esindusliku mulje loomine.

Mõisa tagaväljakut piiritleb umbes 1,9 meetri kõrgune paekivimüür. Müüri hari on kaetud betooniga, vuugivahed on täidetud mördiga, sokliosa vähesel määral sammaldunud. Kogu müüri seisukord on väga hea. Müüris on nii ida- kui ka läänekülgel läbipääsu ava, mida ääristavad umbes 2,5 meetri kõrgused, väga heas seisukorras paekivist postid (*Foto 37*). Mõlema posti hari on püramiidja kattega, tipus paikneb betoonist kuul. Väravapostide vahel on puidust värav, mis vajaks ülevärvimist, seisukord hea. Idaküljel oleva mõisa supelmaja ja läänekülgel oleva kohvimaja juures on müüris kaarväravad. Kohvimaja väravaavas on metallist sepisvärav. Kaarväravate seisukord on väga hea.

Roll ansamblituumikus: mõisa tagaväljaku ümbritsemine.

Mõisa tall-tõllakuuri kirde- ja loodeküljel on umbes 2,5 meetri kõrgune piirdemüür, materjaliks on kasutatud maa- ja paekivi kombinatsiooni. Maakivid moodustavad müüris horisontaalseid jooni. Müüri hari on kaetud betoonplaatidega, vuugivahed on

[108] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15894 (09.04.14)

mördiga täidetud. Üldine seisukord väga hea, kuid kirdeosas on hiljuti müüri ülemine osa varisenud.

Roll ansamblituumikus on ümbritseda majandushoonete kompleksi ja moodustada nende juurde suletud sisehoov.

Mõisa viinaköögi juurde viivat teed ääristab ning ühtlasi piirab veekanalit madal paekivimüüritis, kõrgus kuni 0,5 meetrit (*Foto 42*). Müüri hari on kaetud betoonplaatidega, mis on sammaldunud ja murenenud, seisukord halb. Müüri põhiosa on vuugitäiteta, seisukord hea.

Roll ansamblituumikus: mõisasisese tee ääristamine ja veekanali piiritlemine.

Mõisa viinaköögi juures on mõned graniidist piirdepostid, kõrgusega umbes 0,3 m, seisukord hea.

Mõisa viljapuuaeda ümbritsev müür on mõisa härjatalli poolsel küljel umbes 1,8 meetri kõrgune. Materjaliks on maa- ja paekivi, enamuses on maakivi, mis moodustab horisontaalseid jooni. Müüris on lai kahepoolne puidust värav, seisukord hea. Müüri harjal on betoonplaatidest kate, mis on sammaldunud, seisukord rahuldav. Müüri- ja sokliosa on heas seisukorras. Viljapuuaia edela- ja loodekülgi ümbritseb umbes 1,6 meetri kõrgune pae- ja maakivimüür, enamuses on paekivi (*Foto 38*), maakivid moodustavad horisontaalseid jooniAednikumaja juures on müüris paekivist väga heas seisukorras väravapostid, mis on kaetud pealt püramiidja betoonplaadiga. Väravapostide tipus on betoonist kuulid (stiililt samad eelpool kirjeldatud tagaväljakule viivate väravapostidega). Värav on puidust, värvitud valgeks, seisukord hea. Müüri harja katab ühepoolse kaldega punane katusekivi, mis on rahuldavas/halvas seisukorras. Leidub müürilõike, mille kate on hävinud, müürile on hakanud kasvama taimed. Tall-tõllakuuri ja palmimaja poolses küljes on müüri kõrguseks umbes 2 meetrit, materjalina on maa- ja paekivi kombineeritud üsna võrdsel määral (*Foto 40*)., kuid leidub ka lõik, mis on laotud, vaid paekivist. Harja katab punane katusekivi, seisukord rahuldav. Müüri põhiosa on heas seisukorras. Palmimaja juures on müüris kõrge puitväravaga kaarvärav (*Foto 34*). Müüri katavad tihedalt liaanivarred, seisukord hea. Palmimaja ja härjatalli vahel on valgeks värvitud puitlippidest aed, kõrgus umbes 1,5 meetrit, seisukord hea.

Roll ansamblituumikus: praktiline, viljapuuaia ümbritsemine.

Palmse mõisa aednikumaja on ümbritsetud madala maa- ja paekivimüüriga, maakivid moodustavad horisontaalseid jooni. Müüri kõrgus umbes 1 meeter, tagumises osas kõrgem. Hari on kaetud betoonplaatidega, seisukord on väga hea. Müüri nurgas on kivist kotka skulptuur.

Mõisa aidast idapool on maantee ääres maa- ja paekivist piirdemüür. Müür on pealt kaetud paeplaatidega, vuugivahed on värava lähiümbruses täidetud, kaugemal vuugitäiteta. Müüri kõrgus on 1-1,5 meetrit, seisukord hea. Mõisakompleksi viib värav nelja kivist väravapostiga (*Foto 43*). Kaks keskmist posti on umbes 2,5 meetri kõrgused, äärmised 2 meetri kõrgused. Harja katab püramiidjas betoonkate. Poste kattev krohv on murenenud, postide seisukord on rahuldav. Värav on puidust, valgeks värvitud, seisukord hea.

Roll ansamblituumikus: mõisa ansambli eraldamine ümbritsevast maastikust.

Maantee ääres, mõisast ületee ja mõisa kuivati juurde viiva tee ääres on madal, kuni 1 meetri kõrgune, pae- ja maakivimüür (*Foto 41*). Müüri harijal puudub kate, laotud ilma sidusaineta. Sisukord rahuldav.

Roll ansamblituumikus: mõisasse viivate teede ääristamine.

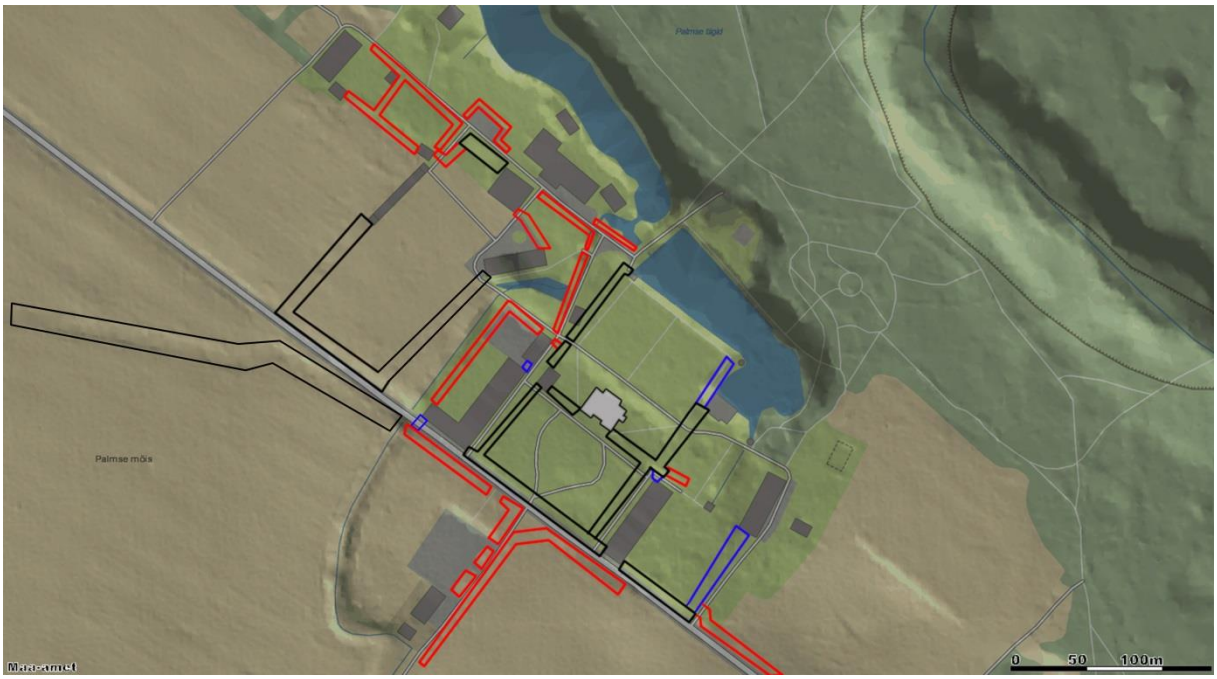

Joonis 9. Piirdemüüride paiknemine Palmse mõisas.

4.2.3.3. Rägavere

Rägavere mõisa park, piirdemüürid ja hooned on muinsuskaitse all[109]. Park on rajatud arvatavalt 18.s. lõpul pärast härrastemaja valmimist, laiendatud on seda 19.s. sajandil. Maja taga oli poolovaalne muruväljak ja selle mõlemal küljel sümmeetriline teedevõrk. Pargi põhjanurgas asus kasvuhoone ja tarbeaed.[110]

Ajalooliselt plaanilt ja reljeefikaardilt on piirete asukohta võimalik välja lugeda osaliselt.

Mõisasse kirdepoolt suunduva tee lõpus (ühtlasi ka mõisa esist läbiva tee otsas) on väravapostid ja puitlippidest värav (*Foto 45*). Väravapostid on pealt kaetud ühepoolse kaldega punase katusekiviga, seisukord hea. Postid on krohvitud, umbes 1,8 meetri kõrgused, seisukord samuti hea.

Mõisa piirdemüüri kõrgus kaguküljel on umbes 1,8 meetrit. Pealt on müür kaetud punase katusekiviga, seisukord on väga hea. Müür on krohvitud valgeks ja see on väga heas seisukorras.

Lõunaküljele jääva piirdemüüri (*Foto 46*) kate puudub, krohv on murenenud ja suurte tükkidena varisenud. Müüri ülemises osas on krohvi kihi alt näha valgeid telliseid, müüri alumises osas on näha pae- ja maakive. Arvatavasti on ülemist osa remonditud. Peahoone keskteljel, lõunas, on piirdemüüris tühimik (*Foto 47*). Pärast tühimikku on taas säilinud piirde punastest katusekividest kate, mis on halvas seisukorras. Lõunaküljel on müüris jalgvärav. Müüri liigendavad horisontaalsed postid, mis on müüri tasapinnast vähesel määral eenduvad. Sokli- ja müüriosas on krohv murenenud, seisukord halb, kohati väga halb.

Läänekuljel on piirdemüüris mõisa peahoone ette viiva tee otsas väravapostidega, puitlippidest värav, stiililt samasugune nagu tee teises otsas (eelpool kirjeldatud). Lisaks on müüris ka üks jalgvärav. Läänekuljel ei ole müüri korhvkate murenenud, samuti on harjakatte seisukord parem. Üldine seisukord hea.

Läänekuljel, alates mõisa sepikojast, asendub kivimüür puitlippaiaga, mis on liigendatud kivistpostidega (*Foto 48*), kõrgus umbes 1,8 meetrit. Postid on pealt kaetud punaste katusekividega, seisukord hea. Puitlippide seisukord on üldiselt

---

[109] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15805 (10.04.14)

[110] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15806 (10.04.14)

rahuldav, värv on koordunud, kuid leidub lõike, kus lipid on murdunud ja aiaosa viltu vajunud, neis lõikudes on seisukord väga halb.

Rolliks on mõisasüdame ja pargi ümbritsemine. Väravad on andnud mõisasse sisenedes juurde pidulikkust.

Kogu müürist teiselpool teed paikneb maakividest piirdemüür, mille üldine kõrgus on kuni 1 meeter. Müüril puudub kate, seisukord rahuldav. Läänekülgel on müüri rolliks olnud eraldada ja piiritleda majandushoonete ala.

Kirdeküljel on mõis olnud piiratud maakivimüüriga, mis on täna osaliselt asendatud võrkaiaga. Säilinud osades on müüri kõrgus on umbes 0,5 meetrit, kate puudub, seisukord rahuldav.

Mõisa peahoone esist läbiva tee ääres on läänekülgelt kuni valitsejamajani, säilinud kivipostid, puitpiire on hävinud. Postid on kaetud punase katusekiviga ja krohvitud, seisukord hea.

Joonis 10. Piirdemüüride paiknemine Rägavere mõisas.

4.2.3.4. Sagadi

Sagadi mõisa hooned, park, alleed, piirdemüürid ja väravahoone on muinsuskaitse all[111]. Mõisa park on lisaks looduskaitse all[112]. Park ja hooned moodustavad barokse

[111] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15929 (08.04.14)

ansambli. Pargi rajamist alustati 1749. a., mil valmis ka peahoone vastas olev barokne väravatorn[113]. Väravatorn on aktsentraalse asendiga, kaetud kõrge laternaga kroonitud kuppelja katusega. Seinad on liigendatud rusteeringute ja karniisidega, sissepääs on kahepoolsete puidust väravatega, restaureeritud 2011. a [114]. 1790. aastatel ehitati peahoone ümber ja laiendati parki vabakujunduslikuna.[115]. Koos väravatorniga ehitati ümber esiväljaku piirdemüür ning sissesõidutee ääristati kettidega ühendatud graniitpostidega. [116] Endist rohtaeda ümbritsenud piirdemüür pärineb 19. saj. algusest. Algselt eraldas eesväljakust barokkaeda madal puitpiire ja astang.[117]

Kättesaadavaid ajalooliseid plaane oli kaks: aastast 1856. ja 1880., mõlemalt oli võimalik määrata piirderajatise asukohta. 1856. aasta plaanil oli märgitud piire punase joonega – väravatorni külgedele ja aida ning talli vahele. 1880. aasta plaanile on piirderajatis märgitud musta joonega, mis katkeb läbipääsu kohtades. Reljeefikaardilt oli võimalik kindlalt määrata viljapuuaeda ümbritseva piirde asukohta. Mõisa piirdemüürid, väravatorn ja piirdeaed on restaureeritud.

Väravatorni seisukord on väga hea. Esiväljakut eraldab maanteest kivistpostidega paekivimüüril puitlattidega piirdeaed (*Foto 50*). Postid on umbes u 3 meetrit kõrgused ja alusmüür umbes 0,3 meetri kõrgune. Puitlatid on värvitud, postid on lubjatud valgeks. Postide ja alusmüüri hari on kaetud kiviplaatidega, seisukord on väga hea. Alusmüür on paekivist, vähesel määral murenenud. Müüri vuugid on täidetud, seisukord hea. Poste kattev krohv on vähesel määral murenenud, kuid harjakate hoiab müüri ilmastiku mõjude eest, seisukord väga hea. Puitlatid on samuti väga heas seisukorras.

Mõisapeahoone ees on piirdepostid, mis on omavahel kettidega ühendatud (*Foto 52*). Materjal graniit, kõrgus umbes 1 meeter. Seisukord väga hea, taastatud. Rolliks ansamblituumikus on olnud ääristada sissesõiduteed ja auhoovi.

---

[112] Looduskaitseregistri elektrooniline andmebaas URL: http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=8;572247461;est;eelisand;;&comp=objresult=ala&obj_id=1600 (08.04.14)
[113] Abner, O. jt. Eesti pargid 2, Varrak 2012. lk 154.
[114] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15931 (08.04.14)
[115] Möllits, K., Pargisuitaja teejuht. Põhja-Eesti pargid., Keskkonnaamet 2012, lk 118
[116] Abner, O. jt. Eesti pargid 2, Varrak 2012. lk 154.
[117] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15932 (08.04.14)

Mõisa endise tõllakuuri ja aida vahel on taastatud paekivi müür (*Foto 53*), kõrgusega umbes 1,5 meetrit. Müüri harjal on heas seisukorras punane, ühepoolse kaldega s-kujuline katusekivi. Müüri sokli- ja müüriosa seisukord on väga hea, vuugitäited puuduvad. Teiselpool teed paikneb madal, umbes 0,5 meetrit, maakivimüür, mis kulgeb maanteest kuni tiigini. Müüril puudub kate, samuti ei ole vuugitäiteid. Müür on restaureeritud ja seisukord on väga hea. Müüris olevat läbikäiguava ääristavad müüriga sama kõrged graniidist piirdepostid.

Mõisa endise tõllakuuri (praeguse restorani) ja aednikumaja vahel on taastatud paekivimüür, müüri seisukord ja parameetrid on samad eelpool kirjeldatud tõllakuuri ja aida vahel oleva müüriga.

Peahoone taga asuvat pargiosa on ümbritsenud paekivist piirdemüür, mis tänaseks on säilinud pargi idaosas. Müür on maapinna suhtes langev – peahoone kõrvalt algav müür, mis langeb sujuvalt kuni umbes 0,5 meetri kõrguseni maapinnast . See müüriosa on kaetud heas seisukorras oleva s-kujulise, punase katusekiviga. Müüri materjaliks on paekivi, vuugid on täiteta ja seisukord on väga hea. Müüri järgnev osa on kuni 0,2 meetrit kõrge, hari on kaetud betooniga. Harjale on kasvanud sammal, seisukord rahuldav. Põhiosa seisukord on hea, vuugitäited puuduvad. Järgnev müüriosa on laotud maakividest, kõrgus kuni 1 meeter, harjakate ja kividevahelised vuugitäited puuduvad. Seisukord on hea, taastatud. Müüri viimases osas on kaks läbipääsuava, mida ääristavad graniidist piirdepostid, millest tuletõrje veevõtukoha juures olevad postid on hiljuti maapinna lähedalt murdununud (*Foto 54*).

Mõisapargi puuviljaaeda ümbritseva müüri materjaliks on teepoolses küljes suuremalt jaolt maakivi ja ülejäänud osades lubjakivi. Müüri kõrguseks on teepoolses küljes umbes 3 meetrit, vastas küljel umbes 2 meetrit. Piirdemüüris on kaks valgeks värvitud puidust väravatega läbipääsuava (*Foto 55*). Müüri paekivist osasid katab s-kujuline punane katusekivi, mille seisukord on hea, maakividest osa katab heas seisukorras betoonist plaat. Müür ja sokliosa on väga heas seisukorras, taastatud, vuugitäited puuduvad. Roll oli praktiline, viljapuuaia ümbritsemine.

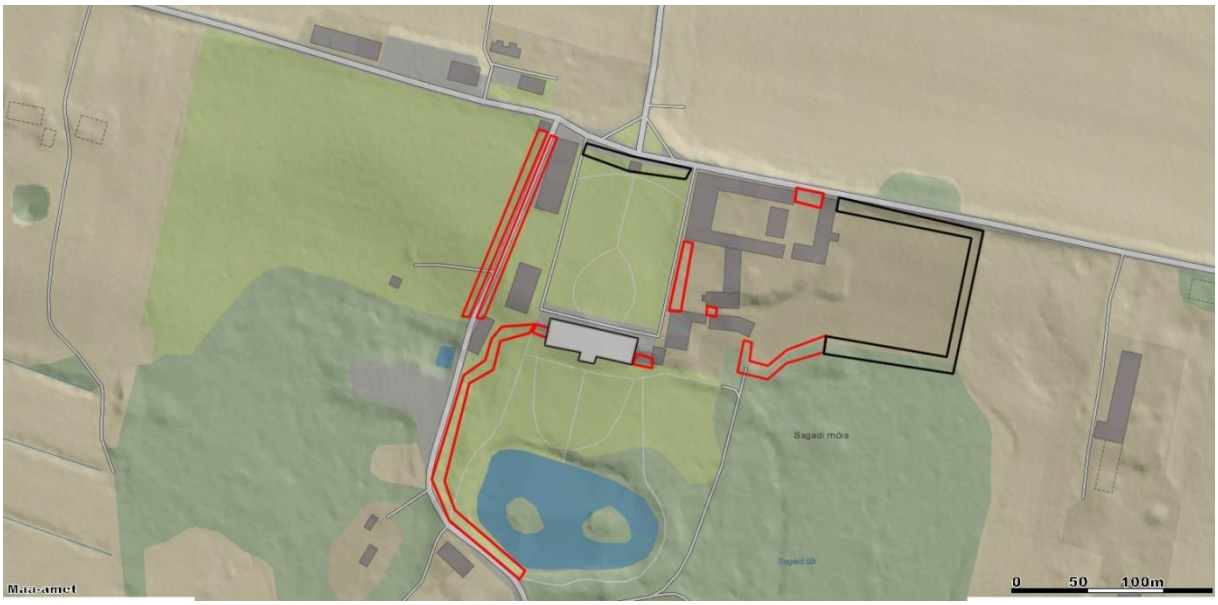

Joonis 11. Piirdemüüride paiknemine Sagadi mõisas.

4.2.3.5. Vasta

Vasta mõisa park, piirdemüür ja hooned on muinsuskaitse all[118]. Hilisbarokne peahoone valmis 1770. aastatel. Peahoonet ümbritsev regulaarpark on samast perioodist. Pärast võõrandamist on peahoones tegutsenud kool. Regulaarne park on 2,2 ha suurune. Parki ümbritsev piirdemüür on rajatud 19. sajandil. Hoonete pikiteljel kulgeva tee otstel on olnud neljatahuliste krohvitud paekivipostidega väravad. Piirdemüüride ladumisel on kasutatud lubimörti. Iseloomulik ja hea näide regulaarstiilis pargi ja mõisasüdamiku piirdemüürist. [119]

Ajalooliselt plaanilt ei ole võimalik piirderajatise asukohta määrata. Reljeefikaardilt on asukoha määramine osaliselt võimalik.

Säilinud on praktiliselt kogu mõisasüdant ümbritsev piirdemüür. Müüri on taastatud, aga seisukord on kohati väga erinev. Taastatud oli mõisa sissesõidupoolses küljes olev piirdemüüri osa, mis on liigendatud umbes 1,4 meetri kõrguste postidega, müüri üldkõrgus on umbes 1-1,1 meetrit (*Foto 56*). Materjalina on kombineeritud maa- ja paekivi. Müüri harja katab betoonist kate, mis on kohati hävinud. Neis osades, kus müüri kate on alles on ka müüri seisukord hea või vähemalt rahuldav, kuid osades, kus kate on hävinud on piirdemüüri seisukord halb, varisenud müüri osades väga

[118] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=16044 (11.04.14)
[119] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=16045 (11.04.14)

halb (*Foto 57*). Müüri sidumiseks on kasutatud lubimörti, mis on pudeneb ja on halvas seisukorras. Leidub müüriosasid, mis on tugevalt kaldu vajunud ja varisemisohtlikud.

Müüris leidub väravaavasid, kuid ühtegi väravat säilinud ei ole. Müüri avades on säilinud üldisest müürist u 0,1 -0,2 m kõrgemad väravapostid (*Foto 61*). Lääneosas on müüri maksimaalseks kõrguseks umbes 1,7 meetrit ja maakivid, mis on kombineeritud lubjakiviga moodustavad horisontaalseid jooni (*Foto 58*). Müür on enamasti rahuldavas seisukorras, kuna müüri harjal puudub kate, müür on osaliselt kaldu vajunud või kasvab müürile väga lähedal puittaimi, leidub ka varisenud müüriosi (*Foto 59*). Müüri põhjaküljel on kaks sissepääsu ava, üks aida ühel, teine teisel küljel, säilinud on püramiidja betoonist harjakattega väravapostid.

Mõisa koertemaja ja peahoone vahel on säilinud lubjakivist müürifragment.

Mõisa peahoone taga, varasemat regulaarset osa ümbritsev piirdemüür on enamasti umbes 1,1-1,2 meetri kõrgune, materjalina on kasutatud pae- ja lubjakivi. Peahoone keskteljel on müüris läbipääsuava, mida erinevalt teistest avadest ei äärista kõrgemad, müüriga seotud postid. Hari on üldiselt katteta või on see väga halvas seisukorras.

Mõisa regulaarse osa tagant on suubunud mõisasse tee, mida ääristanud kivimüür on osaliselt säilinud. Materjalina, nagu eelpoolgi, on kasutatud kombineeritult nii lubja- kui ka maakive. Taas puudub müüril harjalkate või on see väga halvas seisukorras. Müüri põhiosa seisukord on samuti halb, müüri ümbrus võsastunud.

Mõisa teenijatemaja ja peahoone vahel on stiililt samasugune müür, nagu on mõisasse sissesõidu tee ääres. Kõrguseks umbes 1,1-1,2 meetrit, müüri liigendavad 0,2 m kõrgemad postid. Müüril on betoonist kate, mis on rahuldavas seisukorras. Väravaava postid on umbes 1,5 meetri kõrgused.

Ajalooliselt on mõisasse peasissesõit toimunud läänekuljelt, sellest on säilinud kaks, ülejäänud müüriosadest ja väravapostidest kõrgemat paekivist väravaposti. Postide kate on hävinud ja lubimört on pudenenud. Väravapostide seisukord on halb.

Piirderajatiste roll on olnud mõisa hoonestuse ja regulaarpargi erinevateks kasutusaladeks jagamine. Kahel peateljel oleval väravapostil on olnud esinduslik roll.

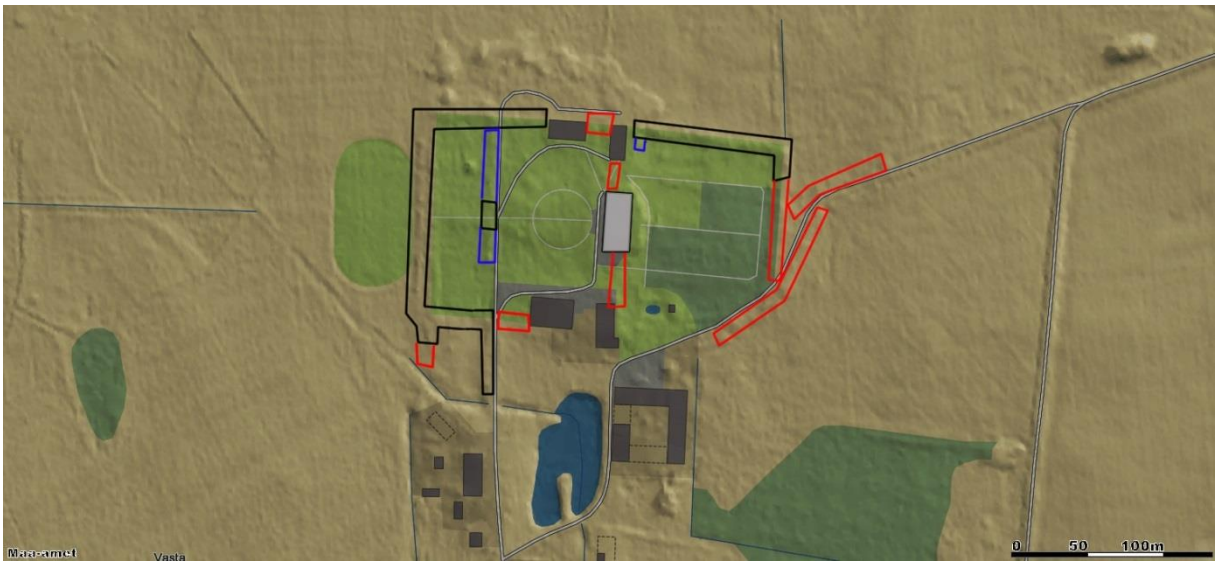

Joonis 12. Piirdemüüride paiknemine Vasta mõisas.

4.2.4. Läänemaa

4.2.4.1. Keskvere

Keskvere peahoone, ait ja park on muinsuskaitse all[120]. Rajatud arvatavasti 18.-19.saj. Mõisa esist väljakut on raaminud hooned. Peahoone taga on paekivimüüritisega piiratud viljapuuaia- ja pargiosa, millest põhja pool on asunud karjakastell. Peahoone ees oli poolkaare kujuliselt istutatud lehtpuid, viljapuuaia põhjakülge tähistas kuuskede rida.[121]

Ajalooliselt plaanilt ei ole piirdemüüride asukoht tuvastatav. Reljeefikaardil on näha endise karjakastelli varemed ja piirdemüüride asukoht.

Keskvere mõisa viljapuuaeda ja parki ümbritsenud piirdemüürid on halvas seisukorras (*Foto 62*). Müür on laotud paekividest, müüril puudub kate, mistõttu on müür lagunemas. Leidub varisenud müüriosi ja lõike, kus müür on maapinnani hävinud. Müür on sammaldunud (*Foto 63*), kõrgus varieerub keskmiselt 0,5 kuni maksimaalselt 1,5 meetrini (*Foto 64*). Müüri ümbrus on võsastunud. Müüri roll on olnud praktiline, puuviljaaia ja pargiosa piiritlemine.

Mõisast läänepoolt mööduva tee ääres on osaliselt säilinud maakividest u 0,5 m kõrgune piirdemüür, mis on katteta ja suuresti varisenud. Müüri seisukord on väga

[120] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15533 (11.04.14)
[121] Abner, O. jt. Eesti pargid 2, Varrak 2012., lk 18.

halb, ümbrus tugevalt võsastunud. Samas seisukorras on ka lõunapoolse tee ääres säilinud müürifragment. Nende rolliks on olnud ääristada mõisasse suunduvaid teid.

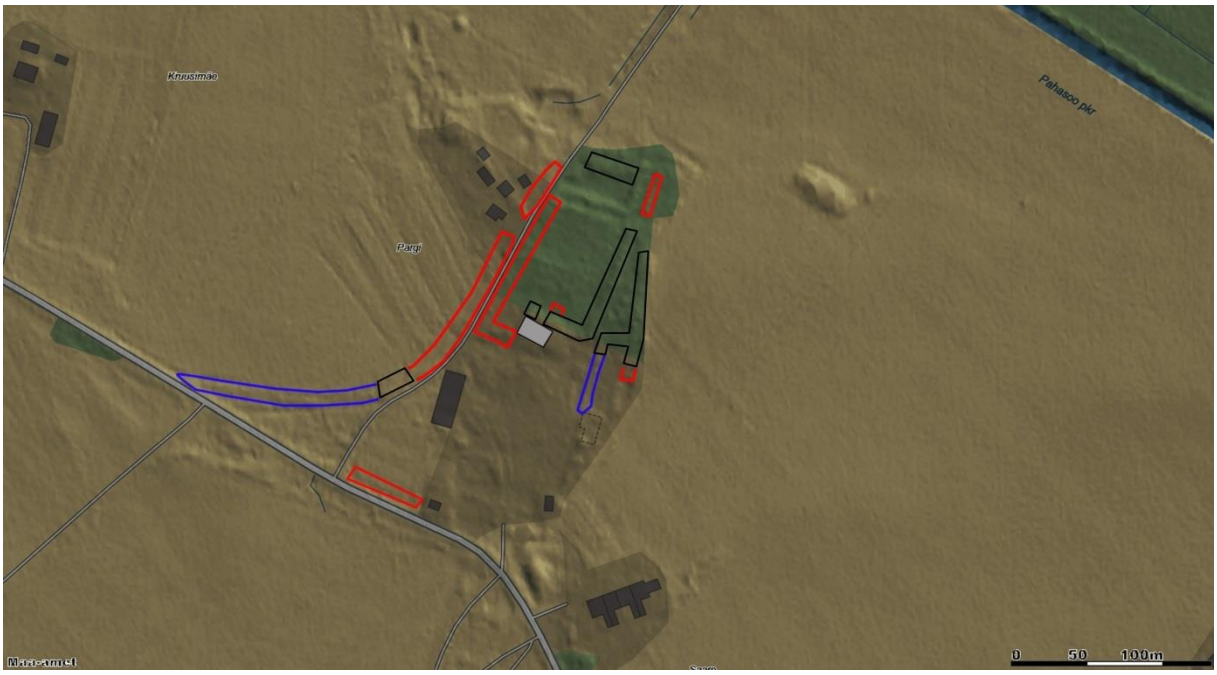

Joonis 13. Piirdemüüride paiknemine Keskvere mõisas.

4.2.4.2. Suure-Lähtru

Mõisa hooned, park ja piirdemüür on muinsuskaitse all[122]. Mõisa ehitusloo seisukohalt on olulisemad 1770-ndad aastad, mil see oli Karl Gustav von Baranoffide nimel ja valmis pargi barokne osa.[123] Park on hästi säilinud ja planeering selgelt loetav. Piki parki ümbritsevat piirdemüüri kulgesid sirged alleed, millest on osa praegugi aimatavad. Hästi on säilinud kirdes asuva kiviaiaga paralleelselt kulgev, kohati kahekordne pärnaallee, mis viis aedniku majani.[124]

Ajalooliselt plaanilt ei ole võimalik piirdemüüri asukohta tuvastada. Reljeefikaardil on nähtav parki ümbritsenud piirdemüüri asukoht.

Mõisa peahoone taha jäävat pargiosa ümbritseb paekividest laotud piirdemüür, ilma sidusaineta. Müüril puudub kate, kivid on sammaldunud ja peal kasvab taimestik (*Foto 67*). Müür on varisenud ja kohati ka kuni maapinnani hävinud. Enim säilinud müüriosades, peamiselt pargi põhjapoolses otsas, ulatub kõrgus algupärase 1,6 meetrini, kuid selliseid lõike on vähe (*Foto 68*). Piirdemüüri lähiümbrus on

[122] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15541 (10.05.14)
[123] Hein, A. Hüljatud mõisad. Tallinn 1996. lk 95.
[124] Abner, O. jt. Eesti pargid 2, Varrak 2012., lk 48.

võsastunud, seisukord on väga halb. Müüri iseloomulikuks jooneks on pargi põhiplaani järgiv kaarjas paiknemine pargi põhjatipus.

Roll ansamblituumikus on olnud ümbritseda ja eraldada mõisaparki ümbritsevast maastikust.

Mõisa peahoone ees on kivipostidega puitlippaed, kõrgus u 1,5 meetrit (*Foto 65*). Seisukord on väga hea. Kivipostid on pealt kaetud plekiga, puitlipid on värvitud valgeks.

Joonis 14. Piirdemüüride paiknemine Suure-Lähtru mõisas.

4.2.5. Tartumaa

4.2.5.1. Kaagvere

Kaagvere mõisa piirdemüürid, park ja hooned on muinsuskaitse all[125]. Piirdemüüride tunnuseks on algupärane ilme ja ehitussubstants, algne asukoht ja asendiplaaniline lahendus. Maakivist ja lubimördiga laotud piirdemüürid, eraldavad mõisaparki majandushoonete kompleksist ja viimase üksikuid osi. Tegemist on 19. sajandi mõisaarhitektuurile iseloomulik miljööväärtusega rajatisega mõisakompleksis. [126]

Ajaloolisel plaanilt on võimalik piirderajatise asukohta osaliselt määrata, reljeefikaardilt mitte.

[125] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=7225 (09.04.14)
[126] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=7225 (09.04.14)

Algse ilme ja asukohaga piirdemüür paikneb mõisa peahoone ja majandushoonete kompleksi ja selle ümbrust eraldava tee äärtes. Mõisapoolne osa on taastatud (*Foto 71*).

Piirete seisukord on üldiselt halb – piirdemüürist oli hulganisti kive välja kukkunud ja varisenud (*Foto 69, 72*), kohati oli müür vaid kuni pool meetrit kõrge, seejuures leidus ka müüriosi, mis olid u 1,9 m kõrged. Müüris esines hilisemaid punaste tellistega täidetud/parandatud osi (*Foto 70*). Lisaks on müüri tekitatud hilisematel perioodidel lisa avasid, läbipääse. Selleks on müüri lammutatud ja läbipääsu ääred on laotud tellistest. Lõunapoolse müüri harjal on halvas seisukorras betoonist kate, läänepoolsel müüril on kate hävinud. Müür- ja sokliosa seisukord on enamasti halb, kohati väga halb, vuugitäited puuduvad. Kaagvere mõisa peahoone poolsel küljel on müüri osaliselt rekonstrueeritud. Taastatud müüri osa on u 1,9 m kõrgune ning kaetud punaste katusekividega, mis hoiab müüri ilmastiku kahjulike mõjude eest, seisukord nii osade kaupa kui ka üldiselt väga hea. Piirdemüüri rolliks on eraldada mõisaparki majandustsoonist.

Joonis 15. Piirdemüüride paiknemine Kaagvere mõisas.

4.2.5.2. Luunja

Luunja mõisa hooned, park ja 19. sajandil rajatud piirdemüürid kuuluvad muinsuskaitse alla[127], lisaks kuulub park ka looduskaitse alla[128]. 18. saj. rajatud

[127] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=7206 (09.04.14)

barokkpark, mis paikneb Emajõe poole laskuvatel terrassidel, kujundati 19. sajandil ümber vabakujuliseks. Kunagise müüriga ümbritsetud puuviljaaia asemele rajati nõukogude perioodil rosaarium. Pargiosa on osalt piiratud kivimüüriga ja puudereaga. Eraldi pargiosa moodustab vanast teest teisele poole jääv pargiala, mis ümbritsetud piirdeaiaga.[129]

Ajaloolistelt plaanidelt ja reljeefikaardilt ei olnud võimalik piirderajatiste asukohti tuvastada.

Säilinud on endist viljapuuaeda ümbritsev piirdemüür. Müüri kõrguseks on umbes 1,3 meetrit, materjal maakivi. Müüri hari on heas seisukorras, kaetud betooniga (*Foto 76*), müüri ümbrus on puhastatud. Vuugivahed on täidetud, üldine seisukord väga hea. Arvatavasti nõukogude perioodil, mil puuviljaaed muudeti rosaariumiks on müüri rajatud lisa läbipääse. Läbipääsude ääred on laotud punastest tellistest, mis on hetkel lagunemas ja ohustavad seetõttu ka ülejäänud piirdemüüri (*Foto 75*).

Karjalautade kompleksi juures on osaliselt säilinud 0,5 meetri kõrgune piirdemüür. Materjaliks maakivi, hari kaetud betooniga. Näha on erinevatel perioodidel tehtud parandusi, osad neist ka punase tellisega. Seisukord hea, vuugivahed on täidetud. Piirdemüüri roll ansamblituumikus on olnud eristada ja piiritleda puuviljaaeda ja majandushooneid.

Mõisa teed ääristanud piireaiast on säilinud graniitkivist postid (*Foto 74*), umbes 1 meetri kõrgused, kuid kuna maapinda on nende ümber tõstetud, siis arvatavasti kõrgemad. Postide sees on süvendid, mis viitavad sellele, et nende vahel on olnud kunagi arvatavasti puidust aed. Postide seisukord on hea – neid võivad asukoha tõttu ohustada teetööd.

Kolmanda piirde tüübina on Luunja mõisas maakivi alusel punastest tellistest tulpadega metallvõrega piirdeaed (*Foto 73*), mis paikneb mõisa peahoonest veidi eemal, vana mõisatee ääres. Piirde seisukord on hea – tellistulpasid kaitsevad vihma eest plekist harjakatted, graniitkivist alusele on kohati kasvanud võsa, mis tuleks müüri säilimiseks eemaldada, seisukord rahuldav. Metallvõre on heas seisukorras,

---

[128] Looduskaitseregistri elektrooniline andmebaas URL: http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=2;572247461;est;eelisand;;&comp=objresult=ala&obj_id=-586560675 (09.04.14)

[129] Abner, O. jt. Eesti pargid 2, Varrak 2012, lk 443.

kohati roostes. Piirdeaia kõrguseks on umbes 1,8 meetrit. Rolliks ansamblituumikus on olnud piiritleda mõisaparki ümbritsevast maastikust.

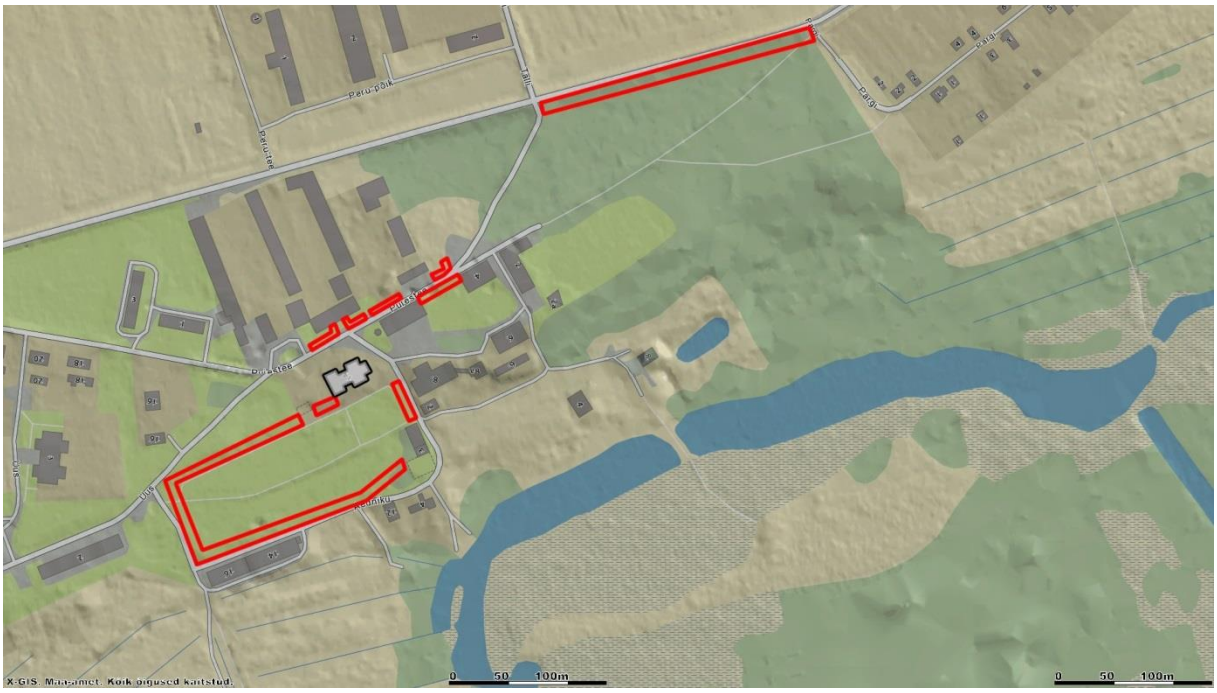

Joonis 16. Piirdemüüride paiknemine Luunja mõisas.

4.2.6. Põlvamaa

4.2.6.1. Tilsi

Tilsi mõisa hooned, park, piirdemüür ja väravapostid on muinsuskaitse all[130], lisaks on park looduskaitse all[131] Mõisasüdame planeering pärineb arvatavasti 18. sajandi II poolest, mil valmis mõisa peahoone keskosa, mida on hiljem ümberehitatud ja täiendatud. Planeeringut muudeti 1880. aastate teises pooles.[132]

Ajaloolisel plaanil, mis pärineb 1866. aastast on võimalik piirderajatiste asukohta määrata, 1898. a plaanilt ja reljeefikaardilt piirderajatis ei eristu.

Muinsuskaitseameti registri andmetel[133] on mõisa piirdemüür koos historitsistlike väravapostidega rajatud 19. sajandi teisel poolel. Piirdemüür, mis kulgeb piki küla läbivat teed, jääb tall-tõllakuuri ja aida vahele. Piirdemüüri on remonditud 1980.

[130] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&mtab=general (11.04.14)
[131] Looduskaitseregistri elektrooniline andmebaas URL: http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=3;68547593;est;eelisand; (11.04.14)
[132] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=23738 (11.04.14)
[133] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=23744 (11.04.14)

aastatel, kasutades sideainena tsementmörti. Piirde kivist osale on 1990. aastatel püstitatud uus puidust aiapiire. Väravapostid on historitsistlikus stiilis.

Piirdeaia seisukord on hea (*Foto 77*). Alusmüür on u 1 meetri kõrgune, vuugivahed on täidetud, materjaliks maakivi, kohati on näha punastest tellistest hilisemaid parandusi. Müüri sokliosa on heas seisukorras, kuid kohati murenenud. Müüril olev betoonkate on enamasti heas seisukorras, leidub üksikuid pragunenud osasid (seisukord rahuldav). Puitlippidest aiaosa ulatub 1,9 meetri kõrgusele. Puitlippide seisukord on rahuldav, kohati on lippe puudu, vajab ülevärvimist ja uuendamist.

Väravapostid on umbes 4 meetri kõrgused, materjaliks tellis, seisukord hea. Postide harja katab pealt plekist kate, seisukord hea.

Mõisa auringi on ümbritsenud lisavad piirdepostid (*Foto 79*), säilinud on neist kõigest viis (kaks värava juures, kolm auringi ääres). Kõrgus ulatub umbes 0,3-0,5 meetrini, materjal graniit. Piirdepostid on viltu vajunud, sammaldunud, üks ka murdunud. Postides on augud, seega arvatavasti on nad olnud kettidega ühendatud. Seisukord rahuldav. Nii piirdeaed, värava- ja piirdepostid on lisanud mõisale esinduslikkust.

Joonis 17. Piirdemüüride paiknemine Tilsi mõisas.

4.2.7. Võrumaa

4.2.7.1. Vana-Antsla

Vana-Antsla mõisa hooned, park ja piiremüürid kuuluvad muinsuskaitse alla[134], lisaks kuulub mõisapark looduskaitse alla[135]. Praegune peahoone on valminud mitmes järgus 18. ja 19. sajandil[136].

Mõisa piirdemüürid on tõenäoliselt rajatud 19. sajandi teisel poolel. Piirdemüür paikneb Vana-Antsla alevikku läbiva tee läänekuljele bussiootepaviljoni taga. Kivimüür on püstitatud valitsejamaja ja aida vahele, tekitamaks kinnist siseõue. Valitsejamaja poolses otsas on väravakoht. [137]

Ajalooliselt plaanilt ja reljeefikaardilt ei olnud võimalik piirdemüüride asukohta määrata.

Bussiootepaviljoni taga oleva piirdemüüri postid on üle kolme meetri kõrged, materjaliks tellis (*Foto 81*). Postid on olnud krohvitud, kuid suures osas on see nüüdseks pudenenud, seisukord halb. Postide harjad on betooniga kaetud, mõnel postil on plekist kate, seisukord rahuldav. Müüriosa on u 1,3 meetrit kõrge, materjalina kasutatud maakive, mis on seotud lubimördiga, seisukord rahuldav, kohati halb. Müüri harja katavad punased katusekivid on suuresti lagunenud, mis on väga halvas seisukorras. Varasemalt on müüre parandatud betooniga. Sama müüri tagumises osas on aiapostid praktiliselt hävinud. Roll ansamblituumikus on olnud eraldada ja piiritleda majandustsooni.

Kaks mõisaaegset väravaposti paiknevad mõisa peahoone juurde viiva tee külgedel (*Foto 80*). Nende seisukord on mõnevõrra parem kui valitsejamaja ja aida vahel paikneval piirdemüüril. Väravapostid on kaetud valge lubikrohviga, mis on osaliselt murenenud ja hävinud, seisukord rahuldav. Pealt katab poste plekist kate, seisukord väga hea. Postide sokliosal on krohv tugevalt murenenud ja osaliselt maha langenud,

---

[134] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&mtab=general (09.04.14)
[135] Looduskaitseregistri elektrooniline andmebaas URL: http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=4;572247461;est;eelisand;;&comp=objresult=ala&obj_id=1450 (09.04.14)
[136] Abner, O. jt. Eesti pargid 2, Varrak 2012, lk 628.
[137] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&mtab=general (09.04.14)

seisukord halb. Roll ansamblituumikus on olnud lisada pidulikkust mõisa peahooe juurde saabudes ja eraldada mõisa esiväljakut.

Aednikumaja külgedel paikneb 19. sajandi lõpus rajatud suure korrapärase teedevõrguga aiandit[138] piiranud punastest tellistest u 2 meetri kõrgune piirdemüür (*Foto 83*). Iseloomulikeks joonteks on vertikaalne liigendatus, sakmeline langus aednikumajast eemaldudes, maakividest alus. Sokliosa seisukord on hea, vuugid on olnud täidetud, kuid enamik täiest on hävinud. Aednikumajast vasemal on läbipääsuava, paremale jääv müüriosa on kaetud katusekividega, mis on nüüdseks lagunemas, seisukord halb. Müüri seisukord on samuti halb, müüris esineb auke. Varem on katusekividest kate katnud müüri kogu pikkuses ja müür on olnud tumehalliks krohvitud (*Foto 82*). Roll ansamblituumikus on olnud eraldada ja piiritleda mõisasüdant.

Joonis 18. Piirdemüüride paiknemine Vana-Antsla mõisas.

4.2.8. Valgamaa

4.2.8.1. Hellenurme

Hellenurme mõisa park, allee, hooned ja piirdemüür on muinsuskaitse all[139]. Mõisa park on kavas ka looduskaitse alla võtta[140].

[138] Keskkonnaamet URL: http://www.keskkonnaamet.ee/keskkonnakaitse/looduskaitse-3/pargid/pargid-2/vana-antsla-moisa-park/. (14.04.14)
[139] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&mtab=general (09.04.14)

Park on rajatud tõenäoliselt 18. sajandi lõpul, mil ehitati välja mõisasüda. Praegune vabakujunduslik park on rajatud regulaarse kohale 19. sajandi II poolel, maakividest müüri ehitusaeg jääb arvatavasti samasse perioodi. Peahoone eest Middendorffide perekonnakalmistule suunduva tee ääres paikneb piirdemüür. Tõenäoliselt on piiranud müürist lõuna poole jäänud endist puu- ja köögiviljaaeda.[141] Müür on ühtses stiilis teisel pool teed paiknevate tõllakuuri ja talliga.[142]

Ajalooliselt kaardilt ei olnud võimalik piirdemüüri asukohta tuvastada, küll aga reljeefikaardilt.

Arvatavasti endist puu- ja köögiviljaaeda piirava u 2 meetri kõrguse müüri seisukord on rahuldav (*Foto 84*). Kuid leidub tugevalt varisenud müüriosi (*Foto 85*) (seisukord väga halb), selle põhjuseks oli enamasti katva betoonplaadi puudumine või müüril kasvavad puittaimed. Müüri harjakatte seisukord on enamasti hea, kuid leidub ka väga halvas seisukorras olevaid lõike. Müüri on restaureeritud ja osades, kus betoonkate on hästi säilinud on ka müür heas seisukorras. Piirdemüüri sokliosa on väga heas seisukorras, müüri läänekuljel kasvavad müürile väga lähedal puud, mis võivad seisukorda halvendada.

Lisaks piirdemüürile leiti välitöö käigus ka üle tee paikneva tõllakuuri ja talli juurde viiva tee äärest graniidist u 0,5 meetri kõrgused piirdepostid. Piirdepostide külgedel olid augud, mis viitab sellele, et nad on olnud omavahel varasemalt ühendatud. Piirdepostid ei ole oma algupärastel kohtadel vaid on hiljem ümber tõstetud. Mõisa eest kulgeva tee äärde on rajatud uus kergliiklustee, mille ääres on istepingid. Pinkide kõrvale on paigutatud arvatavasti uue tee rajamisel välja kaevatud piirdepostid (*Foto 86*), osa ülejäänud piirdeposte on jäetud hunnikus pinkide rea lõppu (*Foto 87*).

---

[140] Looduskaitseregistri elektrooniline andmebaas URL: http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?state=6;572247461;est;eelisand;;&comp=objresult=ala&obj_id=-1340030948 (09.04.14)

[141] Abner, O. jt. Eesti pargid 2, Varrak 2012, lk 502.

[142] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=23149 (09.04.14)

Joonis 19. Piirdemüüride paiknemine Hellenurme mõisas.

4.2.9. Viljandimaa

4.2.9.1. Kõo

Kõo mõisa park, peahoone ja viinaköök on muinsuskaitse all[143]. Park on rajatud 18.saj. lõpul uue peahoone valmimisel. Vabakujunduslik kujundus on teostatud 19.saj. jooksul. Park on olnud piiratud kiviaiaga.[144]

Kogu mõisasüda oli plaanil ümbritsetud punase paksema joonega kuid kuna ka erinevad pargiosad, siis ei olnud arvatavasti tegemist müüri tähistava tingmärgiga, vaid pigem mõisasüdame erinevate osade eristamiseks kasutatud joon. Mõisahoone ees oleva regulaarse pargiosa ümber on ajaloolisel plaanil pruun joon, mida võib piirdemüüriks pidada. Välitöö käigus ja reljeefikaardilt sellest asukohast piirdemüüri siiski ei tuvastatud.

Piirdemüüri seisukord on väga halb. Kagu suunas mõisasse suubunud tee lõpus on kaks väravaposti ja piirdemüür (*Foto 88*). Väravapostide kõrguseks on umbes 2,5 meetrit ja materjaliks punane tellis, mis on olnud valgeks krohvitud. Väravapostidel puudub harjakate, seisukord väga halb.

Väravapostide kõrval oli mõlemal pool säilinud osaliselt piirdemüür, kõrgusega u 1,7 meetrit (*Foto 90*), kuid halvemini säilinud ja varisenud osades isegi alla 0,5 meetri

[143] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&mtab=general (11.04.14)
[144] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14552 (11.04.14)

(*Foto 91*), materjaliks maakivid. Piirdemüüril puudub harjakate, müüri katab sammal ja taimed. Seisukord väga halb. Mõisa ansamblituumiku seisukohalt on piire olnud väga oluline, eristades ja piiritledes mõisasüdant ümbritsevast maastikust.

Joonis 20. Piirdemüüride paiknemine Kõo mõisas.

4.2.9.2. Õisu

Õisu mõisa park, hooned ja piirdemüürid on muinsuskaitse all[145]. Algselt oli Õisu mõis barokse kujundusega, kuid juba 1770. aastal alustati vabakujundusliku pargi rajamisega.[146] Piirdemüür paikneb mõisa peahoone keskteljel, ühendades omavahel 18. sajandi lõpus rajatud tall-tõllakuuri ja aidahoone.[147]

Ajalooliselt plaanilt ei olnud võimalik piirderajatise asukohta määrata. Reljeefikaardil on näha osalist maapinna muutust tall-tõllakuuri ja aidahoone vahel, kuid kogu maapind on seal tõusev, seega ei saa seda otseselt piirdemüüri asukoha märgina võtta.

Tall-tõllakuuri ja aidahoone vahel oleb piirdemüür on väga heas seisukorras. Müüri kaitsev kaldkatus on heas seisukorras ja müüri vastas ei kasva puittaimi, mis võivad müüri olukorda halvendada. Müür on kaetud valge lubikrohviga, mis on vähesel

[145] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&mtab=general (11.04.14)
[146] Abner, O. jt. Eesti pargid 2, Varrak 2012, lk 597.
[147] Kultuurimälestiste riiklik register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14451 (11.04.14)

määral murenenud. Müüride vahel on metallist värav, mis ei ole algupärane (*Foto 92*). Väravapostid on tahutud graniitkivist plokkidest, 2 meetri kõrgused (nagu müürgi), krohvimata, harjal puudub kate, seisukord väga hea (*Foto 93*). Piirdemüüri roll ansamblituumikus on olnud oluline, andes esmase, suursuguse mulje mõisast, ühtlasi ka mõisa esiväljakut piirates.

Mõisa esiväljakut ääristavad graniidist piirdepostid (*Foto 94*). Peahoone ees ühendab piirdeposte kett (*Foto 95*). Graniidist postide kõrgus on umbes 0,5 meetrit ja nende seisukord on väga hea. Piirdepostide roll ansamblituumikus on olnud piiritleda esiväljakut ja lisada sellele pidulikkust.

Joonis 21. Piirdemüüride paiknemine Õisu mõisas.

5. Piirete säilitamine

Piirderajatiste säilitamise temaatika on muutunud aktuaalseks läbi mõisaparkide taastamise. Ajaloolised pargi piirderajatised omavad erinevaid väärtusi – arhitektuurilisi, esteetilisi, ajaloolisi, kasutuslikke, kultuurilisi, sotsiaalseid ja isegi poliitilisi.[148] Esmane emotsioon, mida nad meile pakuvad on ennekõike emotsionaalne, see on sümbol meie kultuurilisest taustast, identiteedist – osa meie pärandist.

Välitöö käigus külastatud mõisaparkides leidus nii restauteeritud kui ka praktiliselt lagunenud piirderajatisi. Autentselt on säilinud üsna tagasihoidlik hulk, seejuures on enim säilinud kivist valmisatud piirdeid, väravaid ja väravaposte, hävinud on piirdeid ühendanud ketid ning puitmaterjalist tehtu[149]. Piirderajatiste säilitamine on võimalik läbi restaureerimise või konserveerimise. Restaureeritud on peamiselt kivimüüre, väravaposte, piirdeid jmt[150] Näitena võib siinkohal tuua Orjaku mõisa piirdemüüride ja Puurmani mõisapargi peavärava restaureerimise. Mõlema näite puhul oli olukord enne restaureerimist lausa avariiline, esines kõrvalekaldeid püsttelje sihist, varinguid, müüripealsel kasvas põõsaid. Restaureerimise käigus demonteeriti Orjaku piirdemüüri lagunenud lõigud ja asendati uute kividega, seejuures kasutati ajaloolist formaati ja müüritööde käekirja. Vuukimisel kanti mördipiima ka eelnevalt puhastatud kivipindadele. Puurmani peavärava restaureerimisel taastati, krohviti ja värviti peavärava postid ning tellistest müüriosad, hari kaeti keraamiliste S-kividega, majandushoonete külgedel olevad müürijäänused konserveeriti.[151]

Peamisteks piirderajatiste lagunemise põhjusteks peetakse inimtegevust, keemilisi ja bioloogilisi mõjusid, temperatuuri kõikumisi ja kõigele lisaks gravitatsiooni, mis annab otsustava panuse kui eelnevad faktorid on piirderajatist juba olulisel määral kahjustanud.[152] Kui ajalooliste hoonete puhul on lagundavaks faktoriks ka vibratsioon, siis mõisaparkide piirderajatiste puhul on see tagasihoidlikum ja esineb peamiselt juhtudel, mil mõisa vahetusse lähedusse on rajatud tiheda liiklusega tee. Kahjulikke mõjureid jagatakse ka looduslikeks ja inimmõjulisteks. Looduslikud

---

[148] Feliden, B., Conservation of Historic Buildings, Third Edition. lk 4
[149] K. Sipelgas, V. Lukken, J. Maiste, „Väikevorm mõisamaastikus" Tallinn, Keskkonnaamet 2012, lk 33
[150] samas, lk 38
[151] Lainevool, B., Puustak, Ü., Mälestiste restaureerimine. Enne ja pärast 2005-2011, Muinsuskaitseamet 2011, k 15, 26.
[152] Feliden, B., Conservation of Historic Buildings, Third Edition. lk 1

lagunemisprotsessi tekitajad on peamiselt klimaatilised põhjused – eeskätt niiskus (vihm, lumi, jää) ja sellest tulenev külmimise-sulamise ning sooladega seotud probleemid, korrosioon metallidel ja mädanemine puidul, oma mõju avaldab ka päikese kiirgus ja tuul. Negatiivsete inimmõjudena võib esile tõsta hooletust, eiramist, asjatundmatust, võhiklikkust ja vandalismi.[153] Mujal maailmas on laialdaseks ajalooliste hoonete ja rajatiste lagunemispõhjuseks ka looduskatastroofid, mis Eesti geograafilise asendi tõttu antud uurimuses käsitemist ei vaja.

Kuna lagunemisprotsessi põhjustavaid mõjureid on palju ja erinevaid, tuleb enne ajaloolise objekti taastamistööde alustamist, esitada olulised küsimused[154]:

1. Mis on vaadeldava objekti materjali ja konstruktsiooni tugevused ja nõrkused?
2. Milised on võimalikud looduslikud tegurid, mis põhjustavad objekti lagunemist? Kui kiire on nede mõju?
3. Millised on võimalikud inimtegurid, mis mõjutavad objekti materjali ja struktuuri? Kui palju saaks nende mõju vähendada?

Lisaks tuleb hinnata objekti väärtust ja seeläbi olulisust, seejuures võib tekkida konflikt erinevate väärtuste osas – nt emotsionaalne vs ökonoomiline. Iga sekkumine vähendab originaali kultuuriajaloolist väärtust, kuid on siiski objekti säilimist arvestades õigustatud. Olenevalt käsitletava objekti füüsilisest olukorrast ja lagunemise põhjustest, erineb sekkumise intensiivsus ja mõõde. Seega iga juhtumit tuleb käsitleda tervikuna, individuaalselt ja arvestada kõiki mõjureid. [155]

Piirderajatiste säilimise tagamiseks oleks sobivaim tegevus konserveerimine. Konserveerimise põhimõte on hoida objekti tema hetke seisukorras. Parandusi tuleb teostada juhul, mil see hoiab ära võimaliku lagunemise tulevikus. Konserveerides juhindutakse mõttest: mida väiksem on sekkumine, seda parem, seejuures peab olema võimalik tehtut tagasipöörata (eeldusel, et see on tehniliselt võimalik) või korrata ning lisaks peab olema tagatud edasise sekkumise võimalus, juhul kui see on vajalik. Konserveerimine on lisaks juriidiline protsess, mis nõuab regulaarset kontrolli, dokumentatsiooni ja erialaspetsialisteide pädevat lähenemist. Läbi konserveerimise peaks objekt säilima ja selle väärtus tõusma.[156]

---

[153] Feliden, B., Conservation of Historic Buildings, Third Edition. lk 3
[154] samas. lk 2
[155] samas. lk 9.
[156] samas. lk 3

Konserveerimisel on tihe seos eetikaga, mistõttu tuleb objekti olukord enne sekkumist jäädvustada ja dokumenteerida, ajaloolisi tõendeid ei tohi hävitada, võltsida ega eemaldada, sekkuda tuleb minimaalselt, objekti tuleb käsitleda tervikuna ning kõik kasutatud meetodid ja materjalid peavad olema protsessi jooksul täies mahus dokumenteeritud ja hiljem ka soovi korral ligipääsetavad. Sama oluline kui disaini, on ka võimalusel funktsiooni ja originaalmaterjalide säilitamine.[157]

Kaudseks konserveerimiseks peetakse kultuuriväärtuste regulaarset inspektsiooni ja hooldust, mis tagab nende säilimise.[158] Mõisaparkide piirderajatiste puhul oleks see esimeseks võimalikuks sammuks hoidmaks ära nende hävimist. Kuid tihti ei piisa enam üksnes üldisest hooldusest ja objekti säilimise tagamiseks tuleb füüsiliselt objekti sekkuda, seda remontida või puhastada. Firenze harta sätestab, et parke taastades tuleb lähtuda kõikidest säilinud kihtidest, eesmärk ei ole stiiliühtsus, sest mõisapargi väärtus seisneb ennekõike vanaduses ning oluline on säilitada nii selle kujundus kui ajalooline vaim.[159] Seega tuleb ka objekti puhastamisel meeles pidada, et konkreetne tegevus on samuti osa konserveerimisest ja selle käigus tuleb respekteerida kõikide erinevate perioodide kihistusi[160]. Lisaks rõhutab Kreeta Sipelgas oma artiklis[161], et kuigi piirded on kadumas, lagunenud ja kattunud erinevate kultuurikihistustega, ei ole see mitte kurb vaid pigem osa aja kulgemisest – ajakihistused on loonud meile väärtused. Siinkohal võib näitena tuua Keskvere mõisa piirdemüürid, mis olid samblaga kaetud ja lõid erilise paigavaimu, kindasti ei tohiks neid konserveerima asudes sambast täielikult puhastada – sellega koos eemaldataks ka neile talletunud ajamõõde, äärmuseni puhastatud kivid mõjuks vanas mõisapargis võõralt.

Vanade parkidega tegelemisel ja väikevormide taastamisel tuleks hoolikalt mõelda, mis sobib vanasse parki, et ei tekiks konflikti uue ja vana vahel. Ohustatud elementide asendamine või restaureerimine peab toimuma kooskõlas Veneetsia harta[162] printsiipidega. Sealjuures tuleb fikseerida iga asendamise kuupäev.

---

[157] Feliden, B., Conservation of Historic Buildings, Third Edition. lk 9.
[158] samas. lk 9.
[159] Firenze harta. URL: http://www.keskkonnaamet.ee/public/Firenze_harta.pdf (11.05.14).
[160] Feliden, B., Conservation of Historic Buildings, Third Edition. lk 9.
[161] Sipelgas, K., Piirid vanades parkides, Eesti parkide almanahh 3, 2012, lk 32
[162] International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964) URL: http://www.international.icomos.org/charters/venice_e.pdf (11.05.14).

Kui konserveerides on objektile midagi lisatud, peab see harmoneeruma ülejäänud objektiga nii oma materjali, värvi, tooni, tekstuuri, vormi kui ka mõõtmete poolest, kuid taunitud on täielikult eristumatud täiendused ja parandused, mis looks originaalist vale ettekujutuse. Iga objekt on eriline ja lähenemine neile peab olema unikaalne ning vastavuses objekti olukorraga.[163]

Piirdemüüride säilitamisel tuleks takistada müüri sisest erosiooni. Selleks tuleks müüri kaitsta vihma eest, mis uhub ära mördi.[164] Külastatud mõisaparkides oli näha otsest seost müüri harjakatte olemasolu ja müüri üldise seisukorra vahel. Kui harjakate oli lagunenud või puudus, oli ka vesi pääsenud müüri lagundama. Sellises olukorras on lagunemisprotsess kiire ja lõpeb müüri varisemisega. Ilmekaks näiteks on siinkohal Malla mõisa aida ja teenijatemaja vaheline piirdemüür, mis veel paar aastat tagasi oli säilinud kuid nüüdseks suures osas kuni maapinnani varisenud. Osaliselt varisenud on näiteks ka Vasta ja Kaagvere mõisa piirdemüürid.

Piirdemüüride taastamisel tuleb igal juhul püüda säilitada originaalkive ja nende iseloomulikke pindasid. Kavatsus ei tohi olla piirderajatise välimuse uueks muutmine.[165] Juhul kui kivid on pöördumatult kahjustunud ja nende olukord põhjustab müüri edasist lagunemist tuleb kivid asendada. Selleks tuleb kasutada uusi sobilikke kive ja mörti, seejuures ei tohi uued kivid jätta muljet originaalist ega neist ka liialt erineda.[166] Kivide asendamist tuleks kasutada näiteks Hellenurme, Kaagvere ja Vasta mõisa piirdemüüride säilitamiseks. Kogu piirderajatise asendamine tohib toimuda juhul kui on täpseid tõendeid sellest, milline ja kus eelnev piirderajatis on olnud. Asendamine ei ole kunagi aksepteeritav juhul kui see on oletustel põhinev.[167]

Lisaks harjakatte puudumisele oli levinud ka pragude esinemine piidemüürides. Pragusid võib olla müüris erinevat sorti ja need viitavad erinevatele probleemidele. Enamasti on pragunenud müür ka kaldu vajunud ja lagunemisepõhjusi peaks otsima vundamendist ja müüri aluspinnasest. Pragunemist võib põhjustada vee ligipääsul müüri külmumis-sulamis tsüklite vaheldumine. Juhul, kui piirderajatise lähedale on

---

[163] Feliden, B., Conservation of Historic Buildings, Third Edition. lk 6.
[164] samas. lk 62
[165] McLaughlin, D., Oolitic Limestone. Materials & skills for historic building conservation. Blackwell Publishing 2008, lk 15-16.
[166] samas, lk 16.
[167] Forsyth, M., Materials & skills for historic building conservation. Blackwell Publishing 2008., lk 2.

rajatud suure liiklusega tee, võib pragusid tekitada vibratsioon.[168] Vee ligipääsust põhjustatud pragunemine esines näiteks Malla mõisa viljapuuaia piirdemüüris. Praod on hetkel veel väikese ulatusega ja paiknevad müüri ülaosas. Hoidmaks ära edasist lagunemist tuleks müüri harjale paigaldada kate ja täita tekkinud praod, et takistada mördi edasist erosiooni.

Levinud probleemiks on müüride kaldumine, seda esines mitmes külastatud mõisas. Kaldus olekut on võimalik parandada toestamisega, kuid ilma, et selle olukorra tekke põhjust ei likvideerita, tegeletakse toestades vaid nö sümptomi ravimisega. Müüri toestus ei tohi müüri kaasa tõmmates müürist eemale kalduda ja toed tuleb alati paigaldada tihendatud pinnasele.[169] Kiiremas korras vajab toestamist Kaagvere mõisa piirdemüür, mis vastasel juhul võib peagi variseda nagu see on juhtunud Maardu mõisas.

Tellistest piirderajatise peamiseks lagunemise põhjuseks on mördi lagunemine, mis on põhjustatud peamiselt niiskuse ja soola koosmõjust[170]. Niiskuse toimel ladestub sool tellise pinnale, müüri kaitsev krohvikiht irdub ja lagunema hakkavad vuugitäited. Sellist protsessi võib täheldada Vana-Antsla mõisa aednikumaja külgedel paikneva piirdemüüri puhul. Esmane lahendus on müür puhastada, asendada kahjustunud kivid ja takistada niiskuse edasine ligipääs.

Vee ligipääsu takistamiseks on peamine lahendus müüri kaitsmine pealt ning vuugivahede puhastamine ja tagasi täitmine, mis siiski ei võimalda juba vananenud materjale uuendada ning võib vanas müüris pingeid hoopis suurendada.[171]

Piirdeaedade puhul tuleks enim tähelepanu pöörata puitosadele, sest nende vastuvõtlikkus ilmastikule on suurim. Lähtuvalt välitöödest võib väita, et autentsel kujul säilinud puitosi praktiliselt alles ei ole, olemasolevad puitosad pärinevad hilisematet perioodidest (Tilsi, Palmse, Sagadi, Rägavere, Suure-Lähtru). Palmse ja Sagadi mõisa piirdeaedade puitosad on väga heas seisukorras ning nende säilimise tagamiseks piisab regulaarsest hooldusest, värvimisest. Tilsi, Rägavere ja Suure-Lähtru mõisate piirdeaia puitosad on halvemas seisukorras. Nende säilitamiseks tuleks vahetada välja puuduvad, mädanevad või katkised puitosad ja värskendada

[168] Feliden, B., Conservation of Historic Buildings, Third Edition. lk 64
[169] samas, lk 66
[170] Stock, M., Brickwork. Materials & skills for historic building conservation. Blackwell Publishing 2008, lk 46
[171] Feliden, B., Conservation of Historic Buildings, Third Edition. lk 66

kattevärvi. Puitaeade puhul tuleb loomulikult jälgida hilisemate lisanduste ning ümberehituste puhul ka nende kunsti- või ajalooväärtust, sobivust stiili, mõõtmete jms poolest. Metallpiirete puhul tuleks teostada eelkõige korrosioonitõrjet ja deformeerunud piirdeosad taastada või konserveerida edasise hävimise peatamiseks. Välitöödel külastatud mõisatest esines algupärane sepisaed Purdi mõisas, kus lisaks korrosioonitõrjele, mis pikendaks detailiderohke sepisaia eluiga, tuleks kaldu vajunud piire uuesti paika panna, et vähendada pingeid, mis rakenduvad nende vajunud asendi tõttu aiapostidele.

Kuna graniit on leinud mõisaparkides kasutust enamasti piirdepostide näol ja nende seisukord on enamasti väga hea, siis eraldi graniitkivist piirderajatiste säilitamisel ei peatuta.

Kokkuvõtteks, enne, kui alustada „kosmeetiliste" probleemide lahendamisega, tuleb leida tegelikud lagunemise põhjused, seda läbi objekti põhjaliku uurimise ja tundmaõppimise. Ükski konserveerimistegevus ei tohiks aset leida enne põhjalikku analüüsi ja hinnangut. Pärast objektiga tutvumist tuleb leida võimalus objekti säilitamiseks läbi vähima sekkumise ning töid peab teostama oma ala professionaal.[172] Parandamisel on võrdeselt tähtis uue materjali värv, tekstuur, mört kui ka tehnika, millega seda teha. Tuleb jälgida ees olevaid jooni ja stiili, mida säilitatav objekt annab. Seega on eelistatuim lähenemine alati see, millega kaasneb minimaalne sekkumine ning lähtub traditsioonilistest materjalidest ja tehnikatest kui vähegi võimalik.[173] Vanale pargile ja kõigele, mis temas leidub, tuleb taastades läheneda kindlalt määratletud eesmärgiga, mitte lihtsalt sooviga ära teha.[174]

Olukorras, mil ei teha selgeks lagunemise põhjust, omab ka taastamine või konserveerimine vähe mõju. Sellisel juhul on ainult aja küsimus, mil lagunemine taas algab.[175] Siiski tuleb meeles pidada, et miski pole igavene ja lagunemise protsessi on võimalik edasi lükata või aeglustada, aga mitte lõpmatuseni ära hoida.[176]

---

[172] Feliden, B., Conservation of Historic Buildings, Third Edition. lk 12
[173] Forsyth, M., Materials & skills for historic building conservation. Blackwell Publishing 2008. lk 2
[174] Karro, K., Ajaloolise pargi tähendus. Parkide restaureerimine. TTÜ Tartu Kolledž, 2008. lk 151
[175] Stock, M., Brickwork. Materials & skills for historic building conservation. Blackwell Publishing 2008, lk 51
[176] Feliden, B., Conservation of Historic Buildings, Third Edition. lk 22.

6. Kokkuvõte ja järeldused

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada Eesti barokkajastu parkide iseloomulikuimad piirdeaedade tüübid, isikupärased jooned, asukoht ja roll ansamblituumikus. Katsetada Priit Paalo poolt välja töötatud reljeefikaartide kasutamise metoodikat, tuvastamaks, kas ja millisel moel on piirderajatiste asukohad reljeefikaartidelt loetavad, lisaks uurida, kas ja kuidas on ajaloolistel kaartidel kujutatud piirdemüüre. Töö mahukaks osaks oli välitöö, mille põhjal selgitati välja millised on säilinud piirderajatiste tüübid, ja paiknemine ning milline on praegune piirete ja väravate seisukord – rajatiste säilivus ning probleemistik.

Magistritöö eesmärkide saavutamiseks on uuritud esmalt kirjanduslikest allikatest ja ajaloolistelt fotodelt, millised olid regulaarpargile omased piirderajatised, kus need on paiknenud ja milline on olnud nende roll. Uurimuse tulemusena võib öelda, et piirdemüüride puhul on enim levinud materjalideks pae-, maa-, graniitkivi ja nende kombinatsioonid. Kõrgus varieerub 0,5-3 meetrini. Piirdeaedade enamlevinud tüübid on sepis- ja puitaiad. Roll ansamblituumikus on privaatsuse ja kaitse pakkumine, lisaks esinduslikkus ja aukartuse tekitamine. Väravaid ja väravaposte on rajatud peamiselt esinduslikkuse lisamiseks. Hulgaliselt on kasutatud piirdeposte ja tihti on need olnud omavahel ühendatud kettide või puitlattidega. Piirdekive on kasutatud ainult dekoratiivsetel eesmärkidel. Asukoha valikul domineerib eriosade ümbritsemine.

Kirjanduslikule uurimusele järgnes vastavalt kriteeriumitele (*vt. ptk. 1.6 Valim*) valimi moodustamine, kuhu kuulus ühtekokku 30 mõisaparki, välitööl külastatavate parkide arvu vähendati, arvestades seejuures töö eesmärkidega. Täpsustatud valimisse jäi 20 mõisaparki üheksast Eesti maakonnast (*vt. ptk. 4.1 Üldised tulemused*), mis olid võimalikult representatiivsed selgitamaks välja piirderajatiste iseloomulikku paiknemist ja stilistikat.

Järgmine etapp oli kaardianalüüsi teostamine, selleks võrreldi ajalooliseid kaarte ja reljeefikaarte, et määrata võimalikud piirderajatiste asukohad. Analüüsi käigus selgus, et reljeefikaartidel ei ole alati võimalik piirderajatiste asukohta kindlalt määrata, samuti on piirderajatiste kujutamine ajaloolistel kaartidel erinev või puudub üldse. Hoolimata Priit Paalo metoodika ebasobivusest piirderajatiste asukohtade

kindlaksmääramisel, võimaldab kaardianalüüs luua ettekujutuse, kus piirderajatised võivad paikneda ning muudab seega välitööde teostamise lihtsamaks. Kaardianalüüsi paikapidavust kontrolliti ja hinnati 4 palli skaalas, järgnenud välitöö käigus. Kaardianalüüsi ja välitöö tulemused on esitatud skemaatiliselt reljeefikaartidel (*vt Lisa 3.*). Välitöö moodustas antud tööst suurima osa. Igas valitud mõisapargis jäädvustati piirderajatiste olukord nii pildiliselt (*vt Lisa 4.)* kui ka täpsete seisukorra kirjeldustena, mis on töö põhiosas esitatud nii tekstiliselt kui üldistavate graafikutena.

Välitööde käigus selgus, et enim esineb regulaarsetes mõisaparkides piirdemüüre, vähem, kuid üsna võrdselt piirdeaedasid, värava- ja piirdeposte. Piirdeposte, kaarväravaid, väravahooneid ja müüritisi esineb vähesel määral, piirdekive välitöödel ei tuvastatud. Piirdemüürid kannavad endas üsna võrdselt kujunduslikku ja praktilist rolli, ümbritsedes viljapuuaedasid, majandushooneid või eriosasid. Materjal sõltub enamasti piirkonnast. Seisukord on keskmiselt rahuldav, seejuures on halvimas olukorras piirdemüüride harjad, ohustades enim ka nende säilimist. Piirdeaiad esinevad peamiselt pargi esiosas või ümbritsevad parki, lisades mõisale esinduslikkust. Arhitektoonika poolest domineerivad looduskivialusel puidust piirdeaiad, seisukord on keskmiselt hea. Väravapostide seisukord on üldiselt rahuldav ning nagu piirdemüüridelgi, sõltub enamasti harjakatte seisukorrast. Materjalikasutuses domineerib tellis ja paekivi. Roll ansamblituumikus on esinduslikkuse lisamine, ka eriosade ühendamine. Piirdepostid on paigutatud enamasti sissesõidutee äärde või auhoovi ümber, lisades mõisaansamblile pidulikkust. Materjaliks on eranditult töödeldud graniitkivi. Seisukord on üldiselt hea.

Kaardianalüüsi ja välitöö tulemusena selgus, et Priit Paalo poolt väljatöötatud metoodika ei ole piirderajatiste asukohtade määramisel efektiivne. Põhjuseks on arvatavasti piirderajatiste väiksemõõtmelisus, mistõttu ei kajastu nad alati reljeefikaartitel, seda alustaimestiku või aerolaserskaneerimise tulemusel koostatud reljeefikaarti täpsusastme tõttu. Esines ka olukordi, kus ei olnud võimalik reljeefikaardi põhjal otsustada, kas nähtav objekt on ajalooline tee või piirderajatis. Lisaks selgus, et piirderajatiste kujutamine ajaloolistel kaartitel ei ole reeglipärane. Vahel on neid kujutatud musta peene joonega, vahel peene musta joonega ümbritsetud paksema punase joonega, enamikel juhtudel spetsiifiline tähis koguni

puudus. Hoolimata sellest, et kaardianalüüs ei ole 100% usaldusväärne, sai kinnitust asjaolu, et peamiselt paiknevad piirderajatised pargi eriosade ümber.

Piirdemüüride roll on olnud enamasti mõisasüdame eraldamine ümbritsevast maastikust, mis ühtib barokkpargi konseptsiooniga ehk parki püüti ümbritsevast vabakujunduslikust loodusest justkui välja lõigata ja piiritleda, et rõhutada selle regulaarsust. Praktilise rollina on enim levinud majandushoonete ja –õue eraldamine ning viljapuuaia ümbritsemine. Iseloomuliku tüübina võib esile tõsta Põhja-Eestis töödeldud paekivist ja Lõuna-Eestis töödeldud maakivist piirdemüüre, enamasti olid müürid laotud mörti kasutades. Sellest järeldub, et piirdemüüride rajamisel lähtuti eelkõige piirkonnas saadaolevast materjalist. Piirdemüüride kõrgus on keskmiselt Põhja-Eestis 1,6 meetrit ja Lõuna-Eestis 1,5 meetrit.

Piirdeaedade puhul domineeris enim just esinduslikkust rõhutav funktsioon ja viljapuuaedade ümbritsemiseks ei olnud neid uuritud näidete puhul rajatud, enim paiknesid piirdeaiad pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel või pargiosa ümber. Piirdeaedade iseloomulikuim tüüp on nii Põhja- kui Lõuna-Eestis puidu ja looduskivi kombinatsioon ehk puitlippidest aed oli rajatud looduskivist alusmüürile, seejuures oli looduskivi eranditult töödeldud, selle põhjuseks oli arvatavasti piirdeaedade esinduslik roll. Kõrgus Põhja- ja Lõuna-Eestis oli umbes 2 meetrit.

Kolmandaks enim esinenud piirderajatiseks olid väravapostid. Põhja-Eestis on neid rajatud töödeldud paekivist ja Lõuna-Eestis tellistest või töödeldud graniitkivist. Märkimisväärselt esines krohvitud väravaposte, põhjuseks taas peamiselt esinduslik roll mõisapargis. Kõrgus on keskmiselt Põhja-Eestis 2 meetrit ja Lõuna-Eestis 2,8 meetrit, kuid leidus isegi 4 meetri kõrguseid väravaposte (Tilsi mõisas). Rajatud on neid enamasti mõisasse toovate teede otstesse.

Välitöö käigus jäädvustatud seisukorra hinnangutest selgus, et keskmiselt on piirdemüüride ja väravapostide seisukord rahuldav, kuid leidus ka mõlemas äärmuses olevaid näiteid. Objekti seisukord sõltus enamasti harjakatte olemasolust ja seisukorrast, mis näitab ilmekalt, kui vastuvõtlikud on piirderajatised ilmastikumõjudele. Piirdeaedade seisukord oli võrreldes piirdemüüridega mõnevõrra parem, seejuures esines hulk juba taastatud piirdeaedasid.

Põhjused, miks piirderajatised on lagunemas, jagunevad peamiselt kaheks: inimmõjulised ja looduslikud.

Piirderajatiste säilimise tagamiseks on sobivaim viis konserveerimine, seejuures on kõige olulisem mõista, miks lagunemisprotsess toimub. John Ruskin on teoses „Arhitektuuri seitse lampi" öelnud järgmist[177]": „Sest ka mina usun, et läbikukkumise kõige sagedasemaks põhjuseks pole mitte vahendite nappus või läbematu teostus, vaid puudulik arusaamine sellest, mida tuleks teha." Piirderajatist konserveerima asudes võib tehtav kasu olla küllaltki lühiajaline, kui lagunemise tõeliste põhjusteni ei jõuta. Konserveerides tuleks lähtuda eetikast, enne sekkumist tuleb objekti olukord dokumenteerida, sekkuda nii vähe kui võimalik, aksepteerida erinevaid ajakihistusi, dokumenteerida kogu protsessi, austada ja säilitada ajaloolisi tõendeid. Lisatud elemendid peavad olema tervikusse sulanduvad, kuid originaalist eristatavad. Eesmärk ei tohi olla objekti nö uueks muutmine, tuleb vältida konflikti tekkimist uue ja vana vahel.

Käesoleva töö metoodika oli piirderajatiste uurimiseks sobiv. Kirjanduslike allikate ja kaardianalüüs annab tugeva põhja välitööde teostamiseks ja järelduste tegemiseks. Reljeefikaartide metoodika kasutamine ei ole siiski kõige otstarbekam ja tulevikus piirderajatisi uurides võib neid kasutada pigem abimaterjalina. Töös püstitatud eesmärgid on saavutatud, kuid tulevikus võiks täiendavalt uurida kaarväravaid, väravahooneid ja müüritisi, mille esinemine uuritud mõisaparkides oli üldistavate tulemuste tegemiseks ehk liialt väike. Lisaks võiks uurida põhjalikumalt piirderajatiste konstruktsioone, mis annaks konserveerimiseks detailsemaid pidepunkte.

Töö autor loodab, et piirderajatiste, kui väärtuslike pargikujundus elementide, seisukorra ülevaade annab innustust nendega rohkem tegeleda ja toob kaasa suurema tähelepanu. Vaatamata paljudele muutustele alates regulaarse pargikujunduse levimisest on läbi piirderajatiste säilinud jäljed kunagisest parkgikujundusest, nähtavad veel tänapäevalgi. Uurimus tõstab parkidega seotud inimeste ja institutsioonide teadlikkust ja võib seeläbi pikendada ühe enim levinud, kuid haavatava objekti, säilimist.

[177] Ruskin, J., Arhitektuuri seitse lampi. Ilmamaa 2013, lk 27.

Fences in Estonian manor parks during the period of 1720-1800. Walls and fences, gates, gate posts, posts and boundary stones.

Summary

The aim of this master's thesis is to examine Estonian regular manor park walls, fences, gates, gate posts and boundary stones, their most common style, location and role in manor park design during the period 1720-1800. And also test Priit Paalo's method, developed in 2013, to identify walls from relief maps. Field work played important part in this research.

To achieve this, 30 regular manor parks were studied. Firstly, theoretical sources were scaned to find main characteristics of regular manor park walls, fences etc. After that the selection was made (20 manor parks) and map analysis, comparing Estonian Land Board's relief and historical maps, were carried out. Third part was field work, it was used to examine manor park walls, fences etc condition and to control the validity of the previous map analysis. During the field work the map analysis was compared with the real situation and valued in four-point scale. The current situation was recorded on photos and also in texts and graphs.

The results indicate that there are numerous amount of walls, fences etc in Estonian regular manor parks. Appeared that Priit Paalo's method does not suit for identifying walls, fences and posts locations. Reason might be in fact that these objects are too small and vegetation distracts the aero laser scanning or the accuracy of this method of making relief maps does not indicate so small objects. During the process also another problem occured, it was hard to decide is the object, seen on the relief map, really wall or just old vanished road. Also representing walls on the historical maps was not deterimined. However this method is not accurate enough, but it will still give some surmise where boundary constructions might be in manor parks.

Boundary walls has mostly been used to seperate manor parks from surrounding wilderness and by that walls also emphasised the regular structure of the park. Another roll was practical – surrounding barn area or orchard. Typical material in North Estonia was processed limestone and in Southern Estonia processed quarrystone, so mostly local materials were used. The hight of the walls was average 1,5-1,6 meters.

Fences have had mostly representative role, more over there was not any orchard surrounded with fence. Fences are usually located in front of the manor park or on the sides of main gate. Materials are usually combined, wood or metal on uncoursed rubble. Hight is about 2 meters.

Third type of boundary constructions were gate posts. Made of processed limestones or granite or also bricks. Role of the gate posts was mostly representative and that is why they were usually plastered. Hight was usually 2-3 meters, but there are even posts that are 4 meters high (Tilsi manor). Gate posts are located mostly in the end of the roads that lead to the manor parks.

In the field work the condition of the boundary constructions were valuated. Situation of the walls and gateposts are generally satisfactory, but there are also really good and really bad examples. The condition of the object depends on the top of the object. If the top is decayed then the object is more receptive to the weather conditions. Fences, comapred to the walls are in better condition and there were also a quite big amount of restaurated fences.

Main reasons why boundary constructions are decaying are human and natural factors. The most suitable way to restore these old walls, fences etc is conservation. In the conservation process the most important part is to understand the reason of decay, otherwise the effect of conservation may be really short. Conservation is also ethical process and all changes must be carefully considered, made and documented. During the process it is important to remember that less is more and the aim is not to create something new that may be inappropriate in the old park.

The autohr of this thesis hopes that this topic will rise awareness of people who might cross with old parks and gives them more courage to deal with these old, valuable and fragile objects.

Kasutatud allikad

Kirjanduslikud allikad

- Abner, O. Eesti pargid 1. Varrak, 2007.
- Abner, O. Eesti pargid 2, Varrak 2012.
- Aiakunst läbi aegade I osa, Tallinn 1999.
- Feliden, B., Conservation of Historic Buildings, Third Edition.
- Hein, A. Hüljatud mõisad. Tallinn 1996.
- Hein, A., Eesti mõisaaehitektuur. Historitsismist juugendini. Tallinn 2003.
- Heringas, D. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi säilivus. TTÜ Tartu Kolledž, 2009.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. Uuri ja Kirjuta, Tallinn 2010.
- Hobhouse, P., Aianduse ajalugu. Tallinn 2006.
- Karro, K., Ajaloolise pargi tähendus. Parkide restaureerimine. TTÜ Tartu Kolledž, 2008.
- Lainevool, B., Puustak, Ü., Mälestiste restaureerimine. Enne ja pärast 2005-2011, Muinsuskaitseamet 2011.
- Maiste, J. Eestimaa mõisad, Tallinn 2005.
- Maiste, J. Eestimaa mõisad, Tallinn 2005.
- McLaughlin, D., Oolitic Limestone. Materials & skills for historic building conservation. Blackwell Publishing 2008.
- McLaughlin, D., Oolitic Limestone. Materials & skills for historic building conservation. Blackwell Publishing 2008.
- Mihkelson, H. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargi ja maastiku suhe. TTÜ Tartu Kolledž, 2010.
- Möllits, K. Pargisuitaja teejuht. Põhja-Eesti pargid., Keskkonnaamet 2012.
- N. Nutt, „Parkide restaureerimine. Park kui raamat", TTÜ Tartu Kolledž, 2008.
- Nurme, S., „Eestimaa baroksete mõisaparkide välitööde metoodika" august-oktoober 2007.
- Nurme, S., Nutt, N., Pargiterminite seletussõnaraamat, Chaser Print Agency OÜ, 2012.

- Nurme, S., Vana park. Avastusretk baroki ääremaile. Park on paradiis looduses ja kunstis. Tartu 2009.
- Nutt, N., Eesti ajalooliste mõisaparkide kujundus nende hiilgeajal. Parkide restaureerimine, TTÜ Tartu Kolledž, 2008
- Paalo, P., Reljeef Eesti regulaarsete mõisaparkide kujunduses 1750-1850., TTÜ Tartu Kolledž, 2013.
- Praust, V. „200 Eesti kaunimat mõisat", Tallinn 2012.
- Ruskin, J., Arhitektuuri seitse lampi. Ilmamaa 2013.
- Sakk, I., Eesti mõisad. Reisijuht., Tallinn 2002.
- Sinijärv, U., Vanade mõisaparkide restaureerimine. Eesti parkide almanahh 2, Keskkonnaministeerium ja Muinsuskaitseamet, 2009.
- Sipelgas, K., Lukken, V., Maiste, J., „Väikevorm mõisamaastikus" Tallinn, Keskkonnaamet 2012.
- Sipelgas, K., Piirid vanades parkides, Eesti parkide almanahh 3, 2012.
- Stock, M., Brickwork. Materials & skills for historic building conservation. Blackwell Publishing 2008.
- Tarkiainen, Ü., Mõis Eesti asustuspildis 17. sajandil. Park on paradiis looduses ja kunstis. Tartu 2009.
- Tarkin, E., Eesti regulaarne mõisaansambel maastikus. Uuring maastiku avatuse, mõisasüdame ulatuse ning teekoridoride muutustest, TTÜ Tartu Kolledž, 2011.
- Vaine, J. Eesti 18.-19. sajandi regulaarpark. Pargiruumi kompositsioon, TTÜ Tartu Kolledž, 2009.
- Üprus, H. Eesti NSV mõisaarhitektuur. Instruktsioonid mõisaansamblite inventariseerimiseks. 1976.

Elektroonilised allikad

- Eesti Looduse Infosüsteem URL: http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx (11.05.14)

- Eesti Maa-ameti koduleht, informatsioon kõrgusandmete kohta. Allikas: URL: http://geoportaal.maaamet.ee/est/Andmed-ja-kaardid/Topograafilised-andmed/Korgusandmed-p114.html (16.05.14)
- Firenze harta. URL: http://www.keskkonnaamet.ee/public/Firenze_harta.pdf (11.05.14)
- Kultuurimälestiste Riiklik Register. URL http://muinas.ee/register (19.05.14)
- Maa-ameti geoportaal, Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/ (20.05.14)
- Veneetsia harta. International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964) Allikas: http://www.international.icomos.org/charters/venice_e.pdf (13.05.15)

Kasutatud arhiivimaterjalid

Eesti Ajalooarhiiv

- Kolga mõisa ajalooline kaart EAA 3724-4-111 l.70
- Maardu mõisa ajalooline kaart EAA 2486-3-3018
- Ohtu mõisa ajalooline kaart EAA 2072-4-92 l.15
- Koigi mõisa ajalooline kaart EAA 2072-5-47
- Purdi mõisa ajalooline kaart EAA 3724-4-470 l.2
- Väätsa mõisa ajalooline kaart EAA 3724-4-524 l.1.
- Malla mõisa ajalooline kaart EAA 2486-1-3410 l. 183
- Palmse mõisa ajaloolised kaartid EAA 1690-1-34, EAA 1690-1-36, EAA 3724-4-1684
- Rägavere mõisa ajalooline kaart EAA 3724-2-1725
- Sagadi mõisa ajaloolised kaartid EAA 1324-1-607, EAA 1324-1-590
- Vasta mõisa ajalooline kaart EAA 3724-4-1810
- Keskvere mõisa ajalooline kaart EAA 2072-2-143
- Suure-Lähtru mõisa ajalooline kaart EAA 2486-1-3216 l. 131
- Kaagvere mõisa ajalooline kaart EAA 2072-9-433
- Luunja mõisa ajaloolised kaartid EAA 1442-1-281, EAA 1442-1-282 l.1
- Tilsi mõisa ajaloolised kaartid EAA 3724-4-1934, EAA 2469-1-754
- Vana-Antsla mõisa ajaloolised kaartid EAA 5238-1-650, EAA 2072-9-688

- Hellenurme mõisa ajalooline kaart EAA 2072-5-533
- Kõo mõisa ajalooline kaart EAA 2072-3-6. II-g l.4
- Õisu mõisa ajalooline kaart EAA 3724-5-2768

Kasutatud fotomaterjalid

- Foto 1. Kolga mõisa valitsejamaja. Allikas: URL: http://mnseiklevad.blogspot.com/2009/05/kolga-mois-harjumaa-kuusalu-vald.html (17.05.14)
- Foto 6. Kolga mõisa värav. Allikas: Rannarahva Muuseum IKMF 2778.
- Fotod 7, 20, 35, 36, 51. Allikas: Veljo Ranniku fotokogu URL: http://register.muinas.ee/?menuID=photolibrary-collection-786 (12.04.14)
- Foto 49. Allikas: Jaan Vali fotokogu: URL: http://register.muinas.ee/?menuID=photolibrary-collection-785 (12.04.14)
- Foto 66. Suure-Lähtru mõisa foto. Allikas: Panoramio. URL: http://www.paoramio.com/photo/52578271 (17.05.14)
- Foto 78. Tilsi mõisa värav 1900-1910. Allikas: Eesti Ajalooarhiiv EAA.1451.1.209.41.
- Foto 88. Kõo väravapostid. Allikas: Kultuurimälestiste Riiklik Register URL: http://register.muinas.ee/?menuID=archivalmaterial&action=view&id=5863
- Foto 81. Vana-Antsla aednikumaja. Allikas: Keskkonnaamet. URL: http://www.keskkonnaamet.ee/public/pargid_pildid/Vorumaa/Vana-Antsla_42_M.Paju.jpg

Lisad

1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart

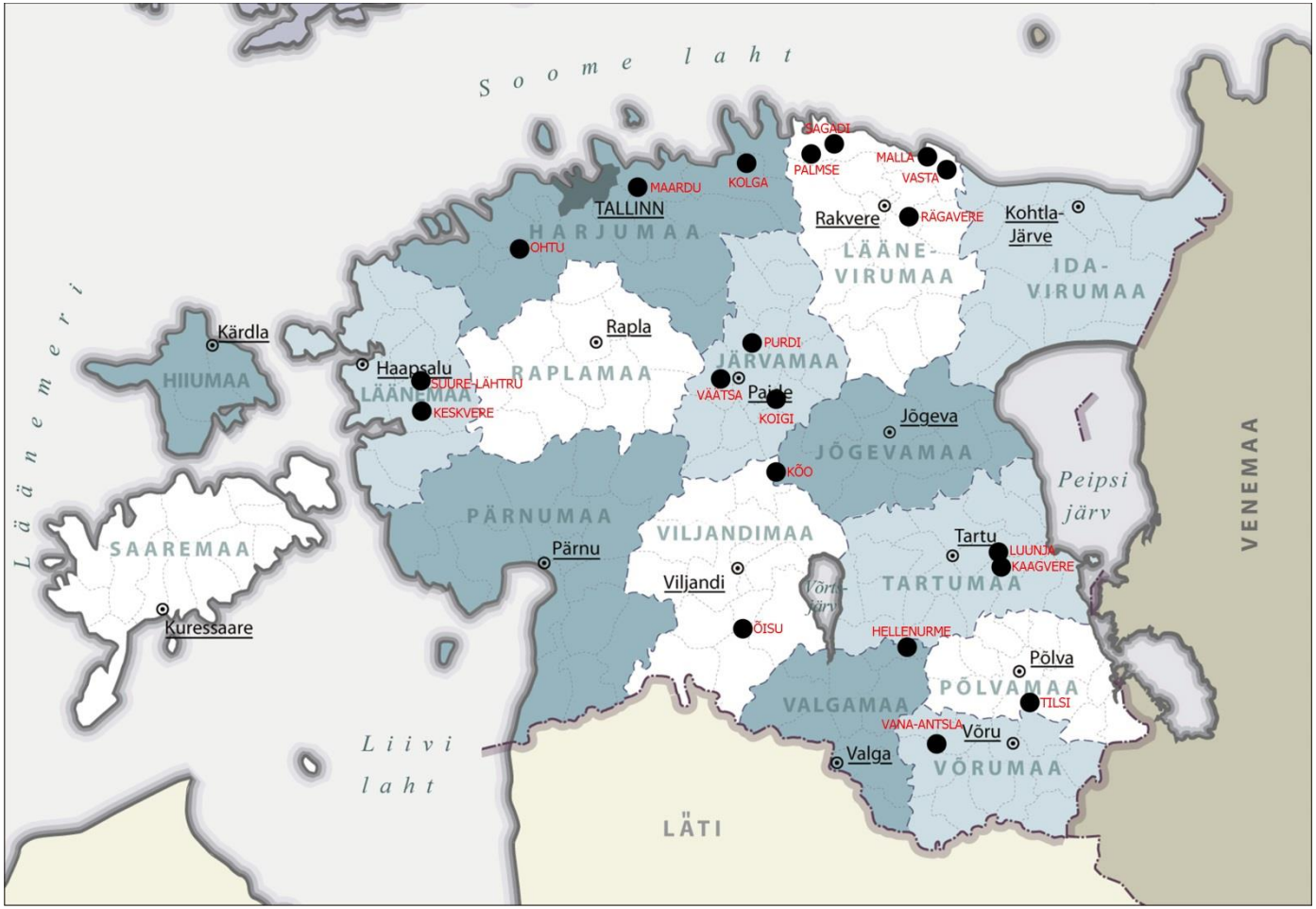

Joonis 22. Välitöö käigus külastatud mõisaparkide nimed on kirjutatud punasega.

2. Uuritud mõisaparkide ankeedid

2.1 Kolga pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	1		Kuupäev: 18.04.14				
2. Koostaja	Liina Ratas						
ÜLDINE INFO							
3. Pargi (mõisa) nimi	Kolga						
a. saksa keeles:	Kolk						
4. Asukoht							
a. maakond:	Harjumaa						
b. vald:	Kuusalu						
c. kihelkond:	Kuusalu						
d. mõisa liik:	rüütlimõis						
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart						
5. Pargi kaitserežiim							
a. muinsuskaitse:	Kolga mõisa park reg. nr. 2852						
b. looduskaitse:	Kolga mõisa park KLO1200561						
PIIRDERAJATISE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS							
6. Ajaloolised plaanid	EAA 3724-4-111 l.70						
a. plaani koostamise aasta:	u. 1880						
b. loetavus:	+						
7. Reljeefikaart							
a. LIDAR andmed:	2013, 2009						
b. loetavus:	-						
8. Paikapidavus							
a. kategooria 1.							
b. kategooria 2.	+						
c. kategooria 3.							
d. kategooria 4.							
PIIRDERAJATISED							
9. Piirde tüüp							
a. piirdemüür:	+	+	+	+			
b. müüritis:							
c. piirdeaed:							
d. väravapostid:							
e. kaarvärav:					+		
f. väravahoone						+	
g. piirdepostid, -kivid:							+
10. Asukoht							
a. ümbritseb regulaarset mõisaansamblit							
b. ümbritseb regulaarpargi osi, jagades neid omaette pargiruumideks	+			+			
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa							
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel							
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel							
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi		+	+				
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid							
h. ümbritseb pargiosa							
i. muu					majandus-hoonete vahel	sissesõidu-tee alguses	peahoone ees
11. Materjal							
a. töötlemata paekivi							
b. töötlemata maakivi							
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud	+	+	+	+	+	+	
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud							
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud							+
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon							
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon							
h. tellis							
i. tellise kombinatsioon looduskividega							
j. eelmised variandid krohvituna					+	+	
k. metall							
l. puit							
m. muu							
12. Arhitaktoonika							
a. mördiga laotud piirdemüür		+	+	+			
b. kuivmüür	+						
c. krohvitud piirdemüür							
c. laotud piirdepostid							
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid							+
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed							
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed							
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid							
h. laotud väravapostid							
i. krohviga kaetud väravapostid							
j. krohvitud kaarvärav					+		
k. krohvimata kaarvärav							
l. muu						+	
12. Kõrgus	kuni 1	kuni 5	kuni 1	kuni 1,7			0,5
13. Seisukord							
a. hari/katus:	1	2	1	1	2/4	5(plekk)	
b. müür/sein:	2/1	2	1	2/1	2	2	
c. sokkel:	1	3	1	2/1	2	2	
d. vuugitäited:	-	+	-	-			
e. üldine:	1	2	1	1	2/4	2	4
14. Roll ansamblituumikus							
a. Kujunduslik							
a.1. eraldab erinevaid pargiosi	+						
a.2. eraldab mõisasüdant	+					+	
a.3. lisab esinduslikkust						+	+
b. Praktiline							
b.1. eraldab majandushooned, -õue		+			+		
b.2. ümbritseb viljapuuaeda				+			
b.3 ümbritseb pargiosa			+				

2.2 Maardu pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	2	Kuupäev: 18.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas	
ÜLDINE INFO		
3. Pargi (mõisa) nimi	Maardu	
a. saksa keeles:	Maart	
4. Asukoht		
a. maakond:	Harjumaa	
b. vald:	Jõelähtme	
c. kihelkond:	Jõelähtme	
d. mõisa liik:	rüütlimõis	
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart	
5. Pargi kaitserežiim		
a. muinsuskaitse:	Maardu mõisa park reg. nr. 2740	
b. looduskaitse:	Maardu mõisa park KLO1200560	
PIIRDERAJATISE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS		
6. Ajaloolised plaanid	EAA 2486-3-3018	
a. plaani koostamise aasta:	1913	
b. loetavus:	-	
7. Reljeefikaart		
a. LIDAR andmed:	2013, 2009	
b. loetavus:	+	
8. Paikapidavus		
a. kategooria 1.		
b. kategooria 2.		
c. kategooria 3.		
d. kategooria 4.	+	
PIIRDERAJATISED		
9. Piirde tüüp		
a. piirdemüür:	+	
b. müüritis:		
c. piirdeaed:		
d. väravapostid:		
e. kaarvärav:		+
f. väravahoone		
g. piirdepostid, -kivid:		
10. Asukoht		
a. ümbritseb regulaarset mõisaansamblit:		
b. ümbritseb regulaarpargi osi, jagades neid omaette pargiruumideks:		
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:		
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:		
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:		
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:		
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:		
h. ümbritseb pargiosa:		
h. muu:		piirdemüüris, peahoone külgedel

11. Materjal		
a. töötlemata paekivi		
b. töötlemata maakivi		
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud	+	+
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud		
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud		
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon		
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon		
h. tellis		
i. tellise kombinatsioon looduskividega		
j. eelmised variandid krohvituna		
k. metall		
l. puit		
m. muu		
12. Arhitaktoonika		
a. mördiga laotud piirdemüür	+	
b. kuivmüür		
c. krohvitud piirdemüür		
c. laotud piirdepostid		
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid		
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed		
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed		
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid		
h. laotud väravapostid		
i. krohviga kaetud väravapostid		
j. krohvitud kaarvärav		
k. krohvimata kaarvärav		+
l. muu		
12. Kõrgus	2-2,5	
13. Seisukord		
a. hari:	5/1	4/1
b. müür:	5/3	5/2
c. sokkel:	5/3	5/4
d. vuugitäited:	+/-	+
e. üldine:	4	2
14. Roll ansamblituumikus		
a. Kujunduslik		
a.1. eraldab erinevaid pargiosi		
a.2. eraldab mõisasüdant	+	+
a.3. lisab esinduslikkust		+
b. Praktiline		
b.1. eraldab majandushooned, -õue		
b.2. ümbritseb viljapuuaeda		
b.3. ümbritseb pargiosa	+	

2.3 Ohtu pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	3			Kuupäev: 18.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas			
ÜLDINE INFO				
3. Pargi (mõisa) nimi	Ohtu			
a. saksa keeles:	Ocht			
4. Asukoht				
a. maakond:	Harjumaa			
b. vald:	Keila			
c. kihelkond:	Keila			
d. mõisa liik:	rüütlimõis			
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart			
5. Pargi kaitserežiim				
a. muinsuskaitse:	Ohtu mõisa park reg. nr. 2779			
b. looduskaitse:	Ohtu mõisa park KLO1200567			
PIIRDERAJATISE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS				
6. Ajaloolised plaanid	EAA 2072-4-92 l.15			
a. plaani koostamise aasta:	1843			
b. loetavus:	+			
7. Reljeefikaart				
a. LIDAR andmed:	2013, 2009			
b. loetavus:	-			
8. Paikapidavus				
a. kategooria 1.				
b. kategooria 2.				
c. kategooria 3.				
d. kategooria 4.	+			
PIIRDERAJATISED				
9. Piirde tüüp				
a. piirdemüür:	+	+ (taastatud osa)	+	+
b. müüritis:				
c. piirdeaed:				
d. väravapostid:				
e. kaarvärav:				
f. väravahoone				
g. piirdepostid, -kivid:				
10. Asukoht				
a. ümbritseb regulaarset mõisaansamblit:				
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:	+	+		
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:				
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:				
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:				
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:			+	

g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:				+
h. ümbritseb pargiosa:				
i. muu:				
11. Materjal				
a. töötlemata paekivi				
b. töötlemata maakivi				
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud	+	+	+	+
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud			+	
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud				
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon				
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon				
h. tellis				
i. tellise kombinatsioon looduskividega				
j. eelmised variandid krohvituna				
k. metall				
l. puit				
m. muu				
12. Arhitaktoonika				
a. mördiga laotud piirdemüür	+	+	+	
b. kuivmüür				+
c. krohvitud piirdemüür				
c. laotud piirdepostid				
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid				
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed				
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed				
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid				
h. laotud väravapostid				
i. krohviga kaetud väravapostid				
j. krohvitud kaarvärav				
k. krohvimata kaarvärav				
l. muu				
12. Kõrgus	(<1) 1,1-1,8	2	1,5	0,4
13. Seisukord				
a. hari:	2/1	5	1	1
b. müür:	2/1	5	1	1
c. sokkel:	2/1	5	1	1
d. vuugitäited:	-	+	-	-
e. üldine:	2	5	1	1
14. Roll ansamblituumikus				
a. Kujunduslik				
a.1. eraldab erinevaid pargiosi				
a.2. eraldab mõisasüdant				
a.3. lisab esinduslikkust				+
b. Praktiline				
b.1. eraldab majandushooned, -õue			+	
b.2. ümbritseb viljapuuaeda	+	+		
b.3. ümbritseb pargiosa				

2.4 Koigi pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	4		Kuupäev: 11.04.14	
2. Koostaja	Liina Ratas			
ÜLDINE INFO				
3. Pargi (mõisa) nimi	Koigi			
a. saksa keeles:	Koik			
4. Asukoht				
a. maakond:	Järvamaa			
b. vald:	Koigi			
c. kihelkond:	Peetri			
d. mõisa liik:	rüütlimõis			
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart			
5. Pargi kaitserežiim				
a. muinsuskaitse:	Koigi mõisa park reg. nr. 15030			
b. looduskaitse:	Koigi mõisa park KLO1200501			
PIIRDERAJATISE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS				
6. Ajaloolised plaanid	EAA 2072-5-47			
a. plaani koostamise aasta:	1819			
b. loetavus:	+			
7. Reljeefikaart				
a. LIDAR andmed:	2013, 2009			
b. loetavus:	-			
8. Paikapidavus				
a. kategooria 1.				
b. kategooria 2.				
c. kategooria 3.				
d. kategooria 4.	+ (säilinud osa kattus)			
PIIRDERAJATISED				
9. Piirde tüüp				
a. piirdemüür:	+	+	+	
b. müüritis:				
c. piirdeaed:				
d. väravapostid:				+
e. kaarvärav:				
f. väravahoone				
g. piirdepostid, -kivid:				
10. Asukoht				
a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit:				
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:				
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:		+		
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:				
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:				
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:				
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:				

h. ümbritseb pargiosa:	+			
i. muu:			aednikumaja lääneküljel	aednikumaja idaküljel
11. Materjal				
a. töötlemata paekivi				
b. töötlemata maakivi	+			
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud		+	+	+
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud		+	+	
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud				
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon				
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon				
h. tellis				
i. tellise kombinatsioon looduskividega				
j. eelmised variandid krohvituna		+		
k. metall				
l. puit				
m. muu				
12. Arhitaktoonika				
a. mördiga laotud piirdemüür		+	+	
b. kuivmüür	+			
c. krohvitud piirdemüür		+		
c. laotud piirdepostid				
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid				
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed				
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed				
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid				
h. laotud väravapostid				+
i. krohviga kaetud väravapostid				
j. krohvitud kaarvärav				
k. krohvimata kaarvärav				
l. muu				
12. Kõrgus	0,7	1,9	kuni 1,9	1,9
13. Seisukord				
a. hari:	1	3	1	1
b. müür:	1	3	1	1
c. sokkel:	1	3	1	1
d. vuugitäited:	-	+	+	-
e. üldine:	1	3	1	1
14. Roll ansamblituumikus				
a. Kujunduslik				
a.1. eraldab erinevaid pargiosi				
a.2. eraldab mõisasüdant		+	+	+
a.3. lisab esinduslikkust				
b. Praktiline				
b.1. eraldab majandushooned, -õue				
b.2. ümbritseb viljapuuaeda				
b.3. ümbritseb pargiosa	+			

2.5 Purdi pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	5	Kuupäev: 11.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas	
ÜLDINE INFO		
3. Pargi (mõisa) nimi	Purdi	
a. saksa keeles:	Noistfer	
4. Asukoht		
a. maakond:	Järvamaa	
b. vald:	Paide	
c. kihelkond:	Anna	
d. mõisa liik:	rüütlimõis	
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart	
5. Pargi kaitserežiim		
a. muinsuskaitse:	Purdi mõisa park reg. nr. 15072	
b. looduskaitse:	Purdi mõisa park KLO1200508	
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS		
6. Ajaloolised plaanid	EAA 3724-4-470 l.2	
a. plaani koostamise aasta:	19. saj I pool	
b. loetavus:	+	
7. Reljeefikaart		
a. LIDAR andmed:	2013, 2009	
b. loetavus:	+	
8. Paikapidavus		
a. kategooria 1.	+	
b. kategooria 2.		
c. kategooria 3.		
d. kategooria 4.		
PIIRDERAJATISED		
9. Piirde tüüp		
a. piirdemüür:		
b. müüritis:		
c. piirdeaed:	+	
d. väravapostid:		+
e. kaarvärav:		
f. väravahoone		
g. piirdepostid, -kivid:		
10. Asukoht		
a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit:		
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:		
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:		
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:		
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:		
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:		+

g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:		
h. ümbritseb pargiosa:	+	
i. muu:		
11. Materjal		
a. töötlemata paekivi		
b. töötlemata maakivi		
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud		+
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud	+	
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud		
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon		
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon		
h. tellis		
i. tellise kombinatsioon looduskividega		
j. eelmised variandid krohvituna		+
k. metall	+	
l. puit		
m. muu	+	
12. Arhitaktoonika		
a. mördiga laotud piirdemüür		
b. kuivmüür		
c. krohvitud piirdemüür		
c. laotud piirdepostid		
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid		
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed		
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed	+	
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid		
h. laotud väravapostid		+
i. krohviga kaetud väravapostid		+
j. krohvitud kaarvärav		
k. krohvimata kaarvärav		
l. muu		
12. Kõrgus	kuni 2,5	2
13. Seisukord		
a. hari:	1	2
b. müür:	2	2
c. sokkel:	2	2
d. vuugitäited:	-	
e. üldine:	2	2
14. Roll ansamblituumikus		
a. Kujunduslik		
a.1. eraldab erinevaid pargiosi		
a.2. eraldab mõisasüdant		+
a.3. lisab esinduslikkust	+	
b. Praktiline		
b.1. eraldab majandushooned, -õue		
b.2. ümbritseb viljapuuaeda		
b.3. ümbritseb pargiosa	+	

2.6 Väätsa pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	6	Kuupäev: 11.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas	
ÜLDINE INFO		
3. Pargi (mõisa) nimi	Väätsa	
a. saksa keeles:	Waetz	
4. Asukoht		
a. maakond:	Järvamaa	
b. vald:	Väätsa	
c. kihelkond:	Türi	
d. mõisa liik:	rüütlimõis	
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart	
5. Pargi kaitserežiim		
a. muinsuskaitse:	Väätsa mõisa park reg. nr. 15147	
b. looduskaitse:	Väätsa mõisa park KLO1200330	
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS		
6. Ajaloolised plaanid	EAA 3724-4-524 l.1	
a. plaani koostamise aasta:	1902	
b. loetavus:	+	
7. Reljeefikaart		
a. LIDAR andmed:	2013, 2009	
b. loetavus:	-	
8. Paikapidavus		
a. kategooria 1.		
b. kategooria 2.		
c. kategooria 3.		
d. kategooria 4.	+ (säilinud osa kattus)	
PIIRDERAJATISED		
9. Piirde tüüp		
a. piirdemüür:	+	
b. müüritis:		
c. piirdeaed:		
d. väravapostid:		
e. kaarvärav:		
f. väravahoone		
g. piirdepostid, -kivid:		
10. Asukoht		
a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit:		
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:		
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:		
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:		
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:		
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:		

g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:	
h. ümbritseb pargiosa:	+
i. muu:	
11. Materjal	
a. töötlemata paekivi	
b. töötlemata maakivi	
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud	+
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud	
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud	
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon	
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon	
h. tellis	
i. tellise kombinatsioon looduskividega	
j. eelmised variandid krohvituna	
k. metall	
l. puit	
m. muu	
12. Arhitaktoonika	
a. mördiga laotud piirdemüür	+
b. kuivmüür	
c. krohvitud piirdemüür	
c. laotud piirdepostid	
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid	
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed	
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed	
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid	
h. laotud väravapostid	
i. krohviga kaetud väravapostid	
j. krohvitud kaarvärav	
k. krohvimata kaarvärav	
l. muu	
12. Kõrgus	1,3
13. Seisukord	
a. hari:	1
b. müür:	1
c. sokkel:	2
d. vuugitäited:	-
e. üldine:	1
14. Roll ansamblituumikus	
a. Kujunduslik	
a.1. eraldab erinevaid pargiosi	
a.2. eraldab mõisasüdant	+
a.3. lisab esinduslikkust	
b. Praktiline	
b.1. eraldab majandushooned, -õue	
b.2. ümbritseb viljapuuaeda	
b.3. ümbritseb pargiosa	+

2.7 Malla pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	7		Kuupäev: 18.04.14			
2. Koostaja	Liina Ratas					
ÜLDINE INFO						
3. Pargi (mõisa) nimi	Malla					
a. saksa keeles:	Malla					
4. Asukoht						
a. maakond:	Lääne-Virumaa					
b. vald:	Viru-Nigula					
c. kihelkond:	Viru-Nigula					
d. mõisa liik:	rüütlimõis					
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart					
5. Pargi kaitserežiim						
a. muinsuskaitse:	Malla mõisa park reg. nr. 16011					
b. looduskaitse:	Malla mõisa park KLO1200353					
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS						
6. Ajaloolised plaanid	EAA 2486-1-3410 l.183					
a. plaani koostamise aasta:	1883					
b. loetavus:	-					
7. Reljeefikaart						
a. LIDAR andmed:	2013, 2009					
b. loetavus:	+					
8. Paikapidavus						
a. kategooria 1.						
b. kategooria 2.						
c. kategooria 3.	+					
d. kategooria 4.						
PIIRDERAJATISED						
9. Piirde tüüp						
a. piirdemüür:	+ (taastatud)	+	+	+		+
b. müüritis:						
c. piirdeaed:						
d. väravapostid:					+	
e. kaarvärav:						
f. väravahoone						
g. piirdepostid, -kivid:						
10. Asukoht						
a. ümbritseb regulaarset mõisaansamblit:						
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:	+	+				
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:						
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:						
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:						
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:			+	+		
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:						
h. ümbritseb pargiosa:						+
i. muu:					idapoolne värav	
11. Materjal						
a. töötlemata paekivi						
b. töötlemata maakivi						
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud	+	+	+	+	+	+
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud	+	+	+	+	+	+
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud						
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon						
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon						
h. tellis						
i. tellise kombinatsioon looduskividega						
j. eelmised variandid krohvituna						
k. metall						
l. puit						
m. muu						
12. Arhitaktoonika						
a. mördiga laotud piirdemüür	+	+	+	+		+
b. kuivmüür						
c. krohvitud piirdemüür						
c. laotud piirdepostid						
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid						
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed						
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed						
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid						
h. laotud väravapostid					+	
i. krohviga kaetud väravapostid						
j. krohvitud kaarvärav						
k. krohvimata kaarvärav						
l. muu						
12. Kõrgus	3	2,8	4	2	2,3	0,5-2
13. Seisukord						
a. hari:	5	1/2	1	2	2	2/1
b. müür:	5	2	1	2		2/1
c. sokkel:	5	2	1	2		2/1
d. vuugitäited:	+	-	-	-	-	-
e. üldine:	5	2	1	2	2	1
14. Roll ansamblituumikus						
a. Kujunduslik						
a.1. eraldab erinevaid pargiosi						
a.2. eraldab mõisasüdant					+	
a.3. lisab esinduslikkust					+	
b. Praktiline						
b.1. eraldab majandushooned, -õue			+	+	+	
b.2. ümbritseb viljapuuaeda	+	+				
b.3. ümbritseb pargiosa						+

2.8 Palmse pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	8											Kuupäev: 18.04.14	
2. Koostaja	Liina Ratas												
ÜLDINE INFO													
3. Pargi (mõisa) nimi	Palmse												
a. saksa keeles:	Palms												
4. Asukoht													
a. maakond:	Lääne-Virumaa												
b. vald:	Vihula												
c. kihelkond:	Kadrina												
d. mõisa liik:	rüütlimõis												
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart												
5. Pargi kaitserežiim													
a. muinsuskaitse:	Palmse mõisa park reg. nr. 15894												
b. looduskaitse:	Palmse mõisa park KLO1200419												
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS													
6. Ajaloolised plaanid	EAA 1690-1-34	EAA 1690-1-36	EAA 3724-4-1684										
a. plaani koostamise aasta:	1753	1840	1864										
b. loetavus:	-	+	+										
7. Reljeefikaart													
a. LIDAR andmed:	2013, 2009												
b. loetavus:	+												
8. Paikapidavus													
a. kategooria 1.													
b. kategooria 2.	+												
c. kategooria 3.													
d. kategooria 4.													
PIIRDERAJATISED													
9. Piirde tüüp													
a. piirdemüür:			+			+			+		+	+	+
b. müüritis:							+						
c. piirdeaed:	+									+			
d. väravapostid:		+		+									
e. kaarvärav:					+								
f. väravahoone													
g. piirdepostid, -kivid:								+					
10. Asukoht													
a. ümbritseb regulaarset mõisaansamblit:													
b. ümbritseb regulaarpargi osi, jagades neid omaette pargiruumideks:	+		+						+				
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:	+		+										
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:	+												
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:													
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:						+				+			
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:													+
h. ümbritseb pargiosa:													
h. muu:		peahoone keskteljel		tagaväljaku piirdemüüris, viljapuuaeda ümbritsevas müüris	tagaväljaku piirdemüüris, palmimaja kõrval		vee kanali ääres	viinaköögi juures			aednikumaja ümber	piiritleb maantepoolt mõisasüdant	
11. Materjal													

a. töötlemata paekivi													
b. töötlemata maakivi													
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud			+	+	+	+	+		+			+	+
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud					+	+			+			+	+
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud		+						+					
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon													
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon											+		
h. tellis													
i. tellise kombinatsioon looduskividega													
j. eelmised variandid krohvituna	+												
k. metall													
l. puit	+									+			
m. muu													
12. Arhitaktoonika													
a. mördiga laotud piirdemüür			+			+	+		+	+		+	
b. kuivmüür													+
c. krohvitud piirdemüür													
c. laotud piirdepostid													
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid								+					
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed	+												
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed													
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid		+											
h. laotud väravapostid				+									
i. krohviga kaetud väravapostid													
j. krohvitud kaarvärav													
k. krohvimata kaarvärav					+								
l. muu											+		
12. Kõrgus	2,6		1,9	2,5		3	0,5	0,3	kuni 2	2	1	1-1,5	
13. Seisukord													
a. hari:	5	5	5	5	5	4	2		3/2		5	4	3
b. müür:	5	5	5	5	5/4	5	4		4		5	4	3
c. sokkel:	5	5	5	5	5	5	4		4		4	4	3
d. vuugitäited:	-	-	+	+	+	+	-		+		-	+/-	-
e. üldine:	5	5	5	5	5	5	4	4	4	4	5	4	3
14. Roll ansamblituumikus													
a. Kujunduslik													
a.1. eraldab erinevaid pargiosi	+		+	+	+		+		+	+			
a.2. eraldab mõisasüdant	+		+									+	
a.3. lisab esinduslikkust	+	+	+					+					+
b. Praktiline													
b.1. eraldab majandushooned, -õue						+					+		
b.2. ümbritseb viljapuuaeda									+				
b.3. ümbritseb pargiosa													

2.9 Rägavere pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	9		Kuupäev: 18.04.14			
2. Koostaja	Liina Ratas					
ÜLDINE INFO						
3. Pargi (mõisa) nimi	Rägavere					
a. saksa keeles:	Raggafer					
4. Asukoht						
a. maakond:	Lääne-Virumaa					
b. vald:	Sõmeru					
c. kihelkond:	Viru-Jaagupi					
d. mõisa liik:	rüütlimõis					
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart					
5. Pargi kaitserežiim						
a. muinsuskaitse:	Rägavere mõisa park reg. nr. 15805					
b. looduskaitse:	Rägavere mõisa park KLO1200357					
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS						
6. Ajaloolised plaanid	EAA 3724-4-1725					
a. plaani koostamise aasta:	1884					
b. loetavus:	+					
7. Reljeefikaart						
a. LIDAR andmed:	2013, 2009					
b. loetavus:	+					
8. Paikapidavus						
a. kategooria 1.						
b. kategooria 2.						
c. kategooria 3.	+					
d. kategooria 4.						
PIIRDERAJATISED						
9. Piirde tüüp						
a. piirdemüür:		+	+ (lõunaküljel)	+ (läänekuljel)		+
b. müüritis:						
c. piirdeaed:					+	
d. väravapostid:	+					
e. kaarvärav:						
f. väravahoone						
g. piirdepostid, -kivid:						
10. Asukoht						
a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit:						
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:						
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:						
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:		+	+	+		
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:						
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:						
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:						+
h. ümbritseb pargiosa:					+	

i. muu:	sissesõidutee otsas					
11. Materjal						
a. töötlemata paekivi						
b. töötlemata maakivi						+
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud						
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud						
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud						
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon						
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon						
h. tellis			+	+		
i. tellise kombinatsioon looduskividega						
j. eelmised variandid krohvituna		+	+	+	+	
k. metall						
l. puit					+	
m. muu	+					
12. Arhitaktoonika						
a. mördiga laotud piirdemüür			+	+		
b. kuivmüür						+
c. krohvitud piirdemüür			+	+		
c. laotud piirdepostid						
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid						
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed						
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed						
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid						
h. laotud väravapostid	+					
i. krohviga kaetud väravapostid						
j. krohvitud kaarvärav						
k. krohvimata kaarvärav						
l. muu					+	
12. Kõrgus	1,8	1,8		1,8	1,8	1
13. Seisukord						
a. hari:	5	5	2	5	4	3
b. müür:		5	2/1	4		3
c. sokkel:		5	2/1	4		3
d. vuugitäited:						-
e. üldine:	5	5	2/1	4	3/1	3
14. Roll ansamblituumikus						
a. Kujunduslik						
a.1. eraldab erinevaid pargiosi						
a.2. eraldab mõisasüdant		+	+	+	+	
a.3. lisab esinduslikkust	+					
b. Praktiline						
b.1. eraldab majandushooned, -õue						+
b.2. ümbritseb viljapuuaeda						
b.3. ümbritseb pargiosa					+	

2.10 Sagadi pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	10		Kuupäev: 18.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas		
ÜLDINE INFO			
3. Pargi (mõisa) nimi	Sagadi		
a. saksa keeles:	Saggad		
4. Asukoht			
a. maakond:	Lääne-Virumaa		
b. vald:	Vihula		
c. kihelkond:	Haljala		
d. mõisa liik:	rüütlimõis		
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart		
5. Pargi kaitserežiim			
a. muinsuskaitse:	Sagadi mõisa park reg. nr. 15929		
b. looduskaitse:	Sagadi park KLO1200421		
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS			
6. Ajaloolised plaanid	EAA 1324-1-607	EAA 1324-1-590	
a. plaani koostamise aasta:	~1880	18 56	
b. loetavus:	+	+	
7. Reljeefikaart			
a. LIDAR andmed:	2013, 2009		
b. loetavus:	-		
8. Paikapidavus			
a. kategooria 1.			
b. kategooria 2.	+		
c. kategooria 3.			
d. kategooria 4.			

PIIRDED										
9. Piirde tüüp										
a. piirdemüür:				+	+	+	+	+		+
b. müüritis:										
c. piirdeaed:		+								
d. väravapostid:										
e. kaarvärav:										
f. väravahoone	+									
g. piirdepostid, -kivid:			+						+	
10. Asukoht										
a. ümbritseb regulaarset mõisaansamblit:					+					
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:										+
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:						+	+	+		
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:		+								
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:										
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:				+						
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:										
h. ümbritseb pargiosa:					+					
i. muu:	peahoone keskteljel		pea-hoone ees						parki piirdemüüri läbipääsus	
11. Materjal										
a. töötlemata paekivi										
b. töötlemata maakivi					+			+		
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud	+	+		+		+	+			+
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud										+
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud			+						+	
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon										
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon										
h. tellis										
i. tellise kombinatsioon looduskividega										
j. eelmised variandid krohvituna	+									
k. metall										
l. puit		+								
m. muu	+									
12. Arhitaktoonika										
a. mördiga laotud piirdemüür				+		+	+			+
b. kuivmüür					+			+		
c. krohvitud piirdemüür										
c. laotud piirdepostid										
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid			+						+	
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed		+								
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed										
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid										
h. laotud väravapostid										
i. krohviga kaetud väravapostid										
j. krohvitud kaarvärav										
k. krohvimata kaarvärav										
l. muu	+	+								
12. Kõrgus		3	1	1,5	0,5	min 0,5	0,2	1	1	2-3
13. Seisukord										
a. hari:	5	5		4	4	4	3	4		4
b. müür:	5	5		5	5	5	4	4		5
c. sokkel:	5	4		5	5	5	4	4		5
d. vuugitäited:		+		-	-	-	-	-		-
e. üldine:	5	5	5	5	5	5	4	4	4/1	5
14. Roll ansamblituumikus										
a. Kujunduslik										
a.1. eraldab erinevaid pargiosi										
a.2. eraldab mõisasüdant		+		+	+					
a.3. lisab esinduslikkust	+	+	+							
b. Praktiline										
b.1. eraldab majandushooned, -õue				+						
b.2. ümbritseb viljapuuaeda										+
b.3. ümbritseb pargiosa						+	+	+		

2.11 Vasta pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	11				Kuupäev: 18.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas				
ÜLDINE INFO					
3. Pargi (mõisa) nimi	Vasta				
a. saksa keeles:	Waschel				
4. Asukoht					
a. maakond:	Lääne-Virumaa				
b. vald:	Viru-Nigula				
c. kihelkond:	Viru-Nigula				
d. mõisa liik:	rüütlimõis				
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart				
5. Pargi kaitserežiim					
a. muinsuskaitse:	Vasta mõisa park reg. nr. 16044				
b. looduskaitse:	Vasta mõisa park KLO1200326				
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS					
6. Ajaloolised plaanid	EAA 3724-4-1810				
a. plaani koostamise aasta:	1881				
b. loetavus:	-				
7. Reljeefikaart					
a. LIDAR andmed:	2013, 2009				
b. loetavus:	+				
8. Paikapidavus					
a. kategooria 1.					
b. kategooria 2.					
c. kategooria 3.					
d. kategooria 4.	+				
PIIRDERAJATISED					
9. Piirde tüüp					
a. piirdemüür:	+		+	+	
b. müüritis:					
c. piirdeaed:					
d. väravapostid:		+			+
e. kaarvärav:					
f. väravahoone					
g. piirdepostid, -kivid:					
10. Asukoht					
a. ümbritseb regulaarset mõisaansamblit:	+				
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:					
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:				+	
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:					
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:					
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:					
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:			+		

h. ümbritseb pargiosa:					
i. muu:		piirdemüüris			peahoone keskteljel
11. Materjal					
a. töötlemata paekivi			+		
b. töötlemata maakivi					
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud		+			+
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud					
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud					
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon					
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon	+			+	
h. tellis					
i. tellise kombinatsioon looduskividega					
j. eelmised variandid krohvituna					
k. metall					
l. puit					
m. muu					
12. Arhitaktoonika					
a. mördiga laotud piirdemüür	+			+	
b. kuivmüür			+		
c. krohvitud piirdemüür					
c. laotud piirdepostid					
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid					
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed					
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed					
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid					
h. laotud väravapostid		+			+
i. krohviga kaetud väravapostid					
j. krohvitud kaarvärav					
k. krohvimata kaarvärav					
l. muu					
12. Kõrgus	1,1/1,4 (1.7)	1,6	1	1,2	2
13. Seisukord					
a. hari:	3/1	4	1	3	1
b. müür:	4/2-1		2	4	
c. sokkel:	4/2-2		2	4	
d. vuugitäited:	-	-	-	-	-
e. üldine:	3	4	2	4	2
14. Roll ansamblituumikus					
a. Kujunduslik					
a.1. eraldab erinevaid pargiosi				+	
a.2. eraldab mõisasüdant	+	+			
a.3. lisab esinduslikkust			+		+
b. Praktiline					
b.1. eraldab majandushooned, -õue					
b.2. ümbritseb viljapuuaeda					
b.3. ümbritseb pargiosa					

2.12 Keskvere pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	12	Kuupäev: 19.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas	
ÜLDINE INFO		
3. Pargi (mõisa) nimi	Keskvere	
a. saksa keeles:	Keskfer	
4. Asukoht		
a. maakond:	Läänemaa	
b. vald:	Martna	
c. kihelkond:	Martna	
d. mõisa liik:	rüütlimõis	
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart	
5. Pargi kaitserežiim		
a. muinsuskaitse:	Keskvere mõisa park reg. nr. 15533	
b. looduskaitse:	-	
PIIRDERAJATISE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS		
6. Ajaloolised plaanid	EAA 2072-2-143	
a. plaani koostamise aasta:	19. saj II pool	
b. loetavus:	-	
7. Reljeefikaart		
a. LIDAR andmed:	2012, 2008	
b. loetavus:	+	
8. Paikapidavus		
a. kategooria 1.		
b. kategooria 2.	+	
c. kategooria 3.		
d. kategooria 4.		
PIIRDERAJATISED		
9. Piirde tüüp		
a. piirdemüür:	+	+
b. müüritis:		
c. piirdeaed:		
d. väravapostid:		
e. kaarvärav:		
f. väravahoone		
g. piirdepostid, -kivid:		
10. Asukoht		
a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit:		
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:	+	
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:		
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:		
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:		
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:		

g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:		+
h. ümbritseb pargiosa:	+	
i. muu:		
11. Materjal		
a. töötlemata paekivi	+	
b. töötlemata maakivi		+
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud		
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud		
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud		
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon		
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon		
h. tellis		
i. tellise kombinatsioon looduskividega		
j. eelmised variandid krohvituna		
k. metall		
l. puit		
m. muu		
12. Arhitaktoonika		
a. mördiga laotud piirdemüür		
b. kuivmüür	+	+
c. krohvitud piirdemüür		
c. laotud piirdepostid		
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid		
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed		
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed		
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid		
h. laotud väravapostid		
i. krohviga kaetud väravapostid		
j. krohvitud kaarvärav		
k. krohvimata kaarvärav		
l. muu		
12. Kõrgus	0,5-1,5	0,5
13. Seisukord		
a. hari:	1	1
b. müür:	2	1
c. sokkel:	2	1
d. vuugitäited:	-	-
e. üldine:	2	1
14. Roll ansamblituumikus		
a. Kujunduslik		
a.1. eraldab erinevaid pargiosi		
a.2. eraldab mõisasüdant		+
a.3. lisab esinduslikkust		+
b. Praktiline		
b.1. eraldab majandushooned, -õue		
b.2. ümbritseb viljapuuaeda	+	
b.3. ümbritseb pargiosa	+	

2.13 Suure-Lähtru pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	13	Kuupäev: 19.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas	
ÜLDINE INFO		
3. Pargi (mõisa) nimi	Suure-Lähtru	
a. saksa keeles:	Groß-Lechtigall	
4. Asukoht		
a. maakond:	Läänemaa	
b. vald:	Martna	
c. kihelkond:	Martna	
d. mõisa liik:	rüütlimõis	
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart	
5. Pargi kaitserežiim		
a. muinsuskaitse:	Suure-Lähtru mõisa park reg. nr. 15541	
b. looduskaitse:	-	
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS		
6. Ajaloolised plaanid	EAA 2486-1-3216 l.131	
a. plaani koostamise aasta:	1878	
b. loetavus:	-	
7. Reljeefikaart		
a. LIDAR andmed:	2012, 2008	
b. loetavus:	+	
8. Paikapidavus		
a. kategooria 1.		
b. kategooria 2.		
c. kategooria 3.	+	
d. kategooria 4.		
PIIRDERAJATISED		
9. Piirde tüüp		
a. piirdemüür:	+	
b. müüritis:		
c. piirdeaed:		+
d. väravapostid:		
e. kaarvärav:		
f. väravahoone		
g. piirdepostid, -kivid:		
10. Asukoht		
a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit:		
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:		
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:		
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:		
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:		
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:		
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:		
h. ümbritseb pargiosa:	+	
i. muu:		esiosa ääres
11. Materjal		
a. töötlemata paekivi		
b. töötlemata maakivi		
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud	+	
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud		
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud		
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon		
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon		
h. tellis		
i. tellise kombinatsioon looduskividega		
j. eelmised variandid krohvituna		+
k. metall		
l. puit		+
m. muu		
12. Arhitaktoonika		
a. mördiga laotud piirdemüür	+	
b. kuivmüür		
c. krohvitud piirdemüür		
c. laotud piirdepostid		
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid		
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed		
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed		
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid		
h. laotud väravapostid		
i. krohviga kaetud väravapostid		
j. krohvitud kaarvärav		
k. krohvimata kaarvärav		
l. muu		+
12. Kõrgus	kuni 1,6	1,5
13. Seisukord		
a. hari:	1	5
b. müür:	2	5
c. sokkel:	2	5
d. vuugitäited:	-	
e. üldine:	2	5
14. Roll ansamblituumikus		
a. Kujunduslik		
a.1. eraldab erinevaid pargiosi		
a.2. eraldab mõisasüdant		+
a.3. lisab esinduslikkust		
b. Praktiline		
b.1. eraldab majandushooned, -õue		
b.2. ümbritseb viljapuuaeda		
b.3. ümbritseb pargiosa	+	

2.14 Kaagvere pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	14	Kuupäev: 12.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas	
ÜLDINE INFO		
3. Pargi (mõisa) nimi	Kaagvere	
a. saksa keeles:	Kawershof	
4. Asukoht		
a. maakond:	Tartumaa	
b. vald:	Mäksa	
c. kihelkond:	Võnnu	
d. mõisa liik:	rüütlimõis	
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart	
5. Pargi kaitserežiim		
a. muinsuskaitse:	Kaagvere mõisa park reg. nr. 7229	
b. looduskaitse:	-	
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS		
6. Ajaloolised plaanid	EAA 2072-9-433	
a. plaani koostamise aasta:	1860	
b. loetavus:	+	
7. Reljeefikaart		
a. LIDAR andmed:	2010	
b. loetavus:	-	
8. Paikapidavus		
a. kategooria 1.		
b. kategooria 2.		
c. kategooria 3.	+	
d. kategooria 4.		
PIIRDERAJATISED		
9. Piirde tüüp		
a. piirdemüür:	+	+ (taastatud osa)
b. müüritis:		
c. piirdeaed:		
d. väravapostid:		
e. kaarvärav:		
f. väravahoone		
g. piirdepostid, -kivid:		
10. Asukoht		
a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit:		
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:		
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:		
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:		
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:	+	+
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:		
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:		
h. ümbritseb pargiosa:		
i. muu:		
11. Materjal		
a. töötlemata paekivi		
b. töötlemata maakivi		
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud		
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud	+	+
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud		
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon		
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon		
h. tellis		
i. tellise kombinatsioon looduskividega		
j. eelmised variandid krohvituna		
k. metall		
l. puit		
m. muu		
12. Arhitaktoonika		
a. mördiga laotud piirdemüür	+	+
b. kuivmüür		
c. krohvitud piirdemüür		
c. laotud piirdepostid		
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid		
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed		
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed		
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid		
h. laotud väravapostid		
i. krohviga kaetud väravapostid		
j. krohvitud kaarvärav		
k. krohvimata kaarvärav		
l. muu		
12. Kõrgus	≤0,5-1,9	1,9
13. Seisukord		
a. hari:	2/1	5
b. müür:	2/1	5
c. sokkel:	2/1	5
d. vuugitäited:	-	+
e. üldine:	1	5
14. Roll ansamblituumikus		
a. Kujunduslik		
a.1. eraldab erinevaid pargiosi		
a.2. eraldab mõisasüdant	+	+
a.3. lisab esinduslikkust		
b. Praktiline		
b.1. eraldab majandushooned, -õue	+	+
b.2. ümbritseb viljapuuaeda		
b.3. ümbritseb pargiosa		

2.15 Luunja pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	15		Kuupäev: 12.04.14	
2. Koostaja	Liina Ratas			
ÜLDINE INFO				
3. Pargi (mõisa) nimi	Luunja			
a. saksa keeles:	Lunia			
4. Asukoht				
a. maakond:	Tartumaa			
b. vald:	Luunja			
c. kihelkond:	Tartu-Maarja			
d. mõisa liik:	rüütlimõis			
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart			
5. Pargi kaitserežiim				
a. muinsuskaitse:	Luunja mõisa park reg. nr. 7204			
b. looduskaitse:	Luunja park ja alleed KLO1200244			
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS				
6. Ajaloolised plaanid	EAA 1442-1-281	EAA 1442-1-282 l.1		
a. plaani koostamise aasta:	1827	1858		
b. loetavus:	-	-		
7. Reljeefikaart				
a. LIDAR andmed:	2010			
b. loetavus:	-			
8. Paikapidavus				
a. kategooria 1.	+			
b. kategooria 2.				
c. kategooria 3.				
d. kategooria 4.				
PIIRDERAJATISED				
9. Piirde tüüp				
a. piirdemüür:	+	+		
b. müüritis:				
c. piirdeaed:			+ (säilinud postid)	+
d. väravapostid:				
e. kaarvärav:				
f. väravahoone				
g. piirdepostid, -kivid:				
10. Asukoht				
a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit:				
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:	+			
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:				
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:				
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:				
f. piire majandushoonete vahel:		+	+	
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:				+
h. ümbritseb pargiosa:				+

i. muu:				
11. Materjal				
a. töötlemata paekivi				
b. töötlemata maakivi				
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud				
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud	+	+		
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud			+	
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon				
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon				
h. tellis				
i. tellise kombinatsioon looduskividega				+
j. eelmised variandid krohvituna				
k. metall				
l. puit				
m. muu				
12. Arhitaktoonika				
a. mördiga laotud piirdemüür	+	+		
b. kuivmüür				
c. krohvitud piirdemüür				
c. laotud piirdepostid				
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid				
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed				
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed				+
g. ühes tükis valatud/tahutud aiapostid			+	
h. laotud väravapostid				
i. krohviga kaetud väravapostid				
j. krohvitud kaarvärav				
k. krohvimata kaarvärav				
l. muu				
12. Kõrgus	1,3	0,5	1	1,8
13. Seisukord				
a. hari:	4	4	4	4
b. müür:	5	4		4
c. sokkel:	5	4		3
d. vuugitäited:	+	+		+
e. üldine:	5	4	4	4
14. Roll ansamblituumikus				
a. Kujunduslik				
a.1. eraldab erinevaid pargiosi				
a.2. eraldab mõisasüdant				
a.3. lisab esinduslikkust			+	+
b. Praktiline				
b.1. eraldab majandushooned, -õue		+	+	
b.2. ümbritseb viljapuuaeda	+			
b.3. ümbritseb pargiosa				+

2.16 Tilsi pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	16		Kuupäev: 12.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas		
ÜLDINE INFO			
3. Pargi (mõisa) nimi	Tilsi		
a. saksa keeles:	Tilsit		
4. Asukoht			
a. maakond:	Põlvamaa		
b. vald:	Laheda		
c. kihelkond:	Põlva		
d. mõisa liik:	rüütlimõis		
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart		
5. Pargi kaitserežiim			
a. muinsuskaitse:	Tilsi mõisa park reg. nr. 23738		
b. looduskaitse:	Tilsi mõisa park reg. nr. KLO1200142		
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS			
6. Ajaloolised plaanid	EAA 3724-4-1934	EAA 2469-1-754	
a. plaani koostamise aasta:	1866	1898	
b. loetavus:	+	-	
7. Reljeefikaart			
a. LIDAR andmed:	2011		
b. loetavus:	-		
8. Paikapidavus			
a. kategooria 1.			
b. kategooria 2.			
c. kategooria 3.			
d. kategooria 4.	+		
PIIRDERAJATISED			
9. Piirde tüüp			
a. piirdemüür:			
b. müüritis:			
c. piirdeaed:	+		
d. väravapostid:		+	
e. kaarvärav:			
f. väravahoone			
g. piirdepostid, -kivid:			+
10. Asukoht			
a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit:			
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:			
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:			
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:	+		
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:			
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:			
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:			

h. ümbritseb pargiosa:			
i. muu:		peahoone keskteljel	auringi ümber
11. Materjal			
a. töötlemata paekivi			
b. töötlemata maakivi			
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud			
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud	+		
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud			+
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon			
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon			
h. tellis		+	
i. tellise kombinatsioon looduskividega			
j. eelmised variandid krohvituna			
k. metall			
l. puit	+		
m. muu			
12. Arhitaktoonika			
a. mördiga laotud piirdemüür			
b. kuivmüür			
c. krohvitud piirdemüür			
c. laotud piirdepostid			
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid			+
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed	+		
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed			
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid			
h. laotud väravapostid		+	
i. krohviga kaetud väravapostid			
j. krohvitud kaarvärav			
k. krohvimata kaarvärav			
l. muu			
12. Kõrgus	1,9	4	0,3-0,5
13. Seisukord			
a. hari:	4	4	
b. müür:	4/puitosa 3	4	
c. sokkel:	4	4	
d. vuugitäited:	+		
e. üldine:	4	4	3
14. Roll ansamblituumikus			
a. Kujunduslik			
a.1. eraldab erinevaid pargiosi			
a.2. eraldab mõisasüdant	+		
a.3. lisab esinduslikkust	+	+	+
b. Praktiline			
b.1. eraldab majandushooned, -õue			
b.2. ümbritseb viljapuuaeda			
b.3. ümbritseb pargiosa			

2.17 Vana-Antsla pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	17		Kuupäev: 12.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas		
ÜLDINE INFO			
3. Pargi (mõisa) nimi	Vana-Antsla		
a. saksa keeles:	*Schloß Anzen*		
4. Asukoht			
a. maakond:	Võrumaa		
b. vald:	Antsla		
c. kihelkond:	Urvaste		
d. mõisa liik:	rüütlimõis		
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart		
5. Pargi kaitserežiim			
a. muinsuskaitse:	Vana-Antsla mõisa park reg. nr. 14062		
b. looduskaitse:	Vana-Antsla mõisa park reg. nr. KLO1200108		
PIIRDERAJATISED PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS			
6. Ajaloolised plaanid	EAA 2072-9-688		
a. plaani koostamise aasta:	1870		
b. loetavus:	-		
7. Reljeefikaart			
a. LIDAR andmed:	2013,2011		
b. loetavus:	-		
8. Paikapidavus			
a. kategooria 1.	+		
b. kategooria 2.			
c. kategooria 3.			
d. kategooria 4.			
PIIRDERAJATISED			
9. Piirde tüüp			
a. piirdemüür:	+		+
b. müüritis:			
c. piirdeaed:			
d. väravapostid:		+	
e. kaarvärav:			
f. väravahoone			
g. piirdepostid, -kivid:			
10. Asukoht			
a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit:			+
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:			
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:			
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:			
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:			
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:	+		
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:			
h. ümbritseb pargiosa:			
i. muu:		esiväljakule viiva tee otsas	
11. Materjal			
a. töötlemata paekivi			
b. töötlemata maakivi			
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud			
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud	+		
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud			
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon			
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon			
h. tellis	+	+	+
i. tellise kombinatsioon looduskividega	+		
j. eelmised variandid krohvituna	+		
k. metall			
l. puit			
m. muu			
12. Arhitaktoonika			
a. mördiga laotud piirdemüür	+		+
b. kuivmüür			
c. krohvitud piirdemüür	+		
c. laotud piirdepostid			
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid			
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed			
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed			
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid			
h. laotud väravapostid		+	
i. krohviga kaetud väravapostid		+	
j. krohvitud kaarvärav			
k. krohvimata kaarvärav			
l. muu	+		
12. Kõrgus	~3m	~3m	~2
13. Seisukord			
a. hari:	3/1	5	2
b. müür:	2/2-3	3	2
c. sokkel:	3	2	4
d. vuugitäited:	-		+
e. üldine:	2/3	3	3
14. Roll ansamblituumikus			
a. Kujunduslik			
a.1. eraldab erinevaid pargiosi			
a.2. eraldab mõisasüdant			+
a.3. lisab esinduslikkust		+	
b. Praktiline			
b.1. eraldab majandushooned, -õue	+		
b.2. ümbritseb viljapuuaeda			
b.3. ümbritseb pargiosa			

2.18 Hellenurme pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	18	Kuupäev: 12.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas	
ÜLDINE INFO		
3. Pargi (mõisa) nimi	Hellenurme	
a. saksa keeles:	Hellenorm	
4. Asukoht		
a. maakond:	Valgamaa	
b. vald:	Palupera	
c. kihelkond:	Rõngu	
d. mõisa liik:	rüütlimõis	
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart	
5. Pargi kaitserežiim		
a. muinsuskaitse:	Hellenurme mõisa park ja allee reg. nr. 23148	
b. looduskaitse:	Hellenurme mõisa park reg. nr. PLO1000800 (kavandatav)	
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS		
6. Ajaloolised plaanid	EAA 2072-5-533	
a. plaani koostamise aasta:	1889	
b. loetavus:	-	
7. Reljeefikaart		
a. LIDAR andmed:	2011	
b. loetavus:	+	
8. Paikapidavus		
a. kategooria 1.		
b. kategooria 2.		
c. kategooria 3.		
d. kategooria 4.	+	
PIIRDERAJATISED		
9. Piirde tüüp		
a. piirdemüür:	+	
b. müüritis:		
c. piirdeaed:		
d. väravapostid:		
e. kaarvärav:		
f. väravahoone		
g. piirdepostid, -kivid:		+
10. Asukoht		
a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit:		
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:	+	
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:		
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:		
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:		
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:		
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:		

h. ümbritseb pargiosa:		
i. muu:		ümberpaigutatud
11. Materjal		
a. töötlemata paekivi		
b. töötlemata maakivi		
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud		
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud	+	
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud		+
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon		
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon		
h. tellis		
i. tellise kombinatsioon looduskividega		
j. eelmised variandid krohvituna		
k. metall		
l. puit		
m. muu		
12. Arhitaktoonika		
a. mördiga laotud piirdemüür	+	
b. kuivmüür		
c. krohvitud piirdemüür		
c. laotud piirdepostid		
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid		+
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed		
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed		
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid		
h. laotud väravapostid		
i. krohviga kaetud väravapostid		
j. krohvitud kaarvärav		
k. krohvimata kaarvärav		
l. muu		
12. Kõrgus	2	0,5
13. Seisukord		
a. hari:	4/1	
b. müür:	3/1	
c. sokkel:	5	
d. vuugitäited:	+	
e. üldine:	3	4
14. Roll ansamblituumikus		
a. Kujunduslik		
a.1. eraldab erinevaid pargiosi		
a.2. eraldab mõisasüdant		
a.3. lisab esinduslikkust		
b. Praktiline		
b.1. eraldab majandushooned, -õue		
b.2. ümbritseb viljapuuaeda	+	
b.3. ümbritseb pargiosa		

2.19 Kõo pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	19	Kuupäev: 12.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas	
ÜLDINE INFO		
3. Pargi (mõisa) nimi	Kõo	
a. saksa keeles:	Wolmarshof	
4. Asukoht		
a. maakond:	Viljandimaa	
b. vald:	Kõo	
c. kihelkond:	Pilistvere	
d. mõisa liik:	rüütlimõis	
e. asukohaskeem:	LISA 1. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart	
5. Pargi kaitserežiim		
a. muinsuskaitse:	Kõo mõisa park ja allee reg. nr. 14552	
b. looduskaitse:	-	
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS		
6. Ajaloolised plaanid	EAA 2072-3-6.II-g l.4	
a. plaani koostamise aasta:	1834	
b. loetavus:	+	
7. Reljeefikaart		
a. LIDAR andmed:	2010	
b. loetavus:	-	
8. Paikapidavus		
a. kategooria 1.	+	
b. kategooria 2.		
c. kategooria 3.		
d. kategooria 4.		
PIIRDERAJATISED		
9. Piirde tüüp		
a. piirdemüür:	+	
b. müüritis:		
c. piirdeaed:		
d. väravapostid:		+
e. kaarvärav:		
f. väravahoone		
g. piirdepostid, -kivid:		
10. Asukoht		
a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit:	+	
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:		
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:		
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:		
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:		
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:		
g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:		
h. ümbritseb pargiosa:		

i. muu:	sissepääsu värava külgedel	
11. Materjal		
a. töötlemata paekivi		
b. töötlemata maakivi		
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud	+	
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud	+	
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud		
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon		
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon		
h. tellis		+
i. tellise kombinatsioon looduskividega		
j. eelmised variandid krohvituna		+
k. metall		
l. puit		
m. muu		
12. Arhitaktoonika		
a. mördiga laotud piirdemüür	+	
b. kuivmüür		
c. krohvitud piirdemüür		
c. laotud piirdepostid		
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid		
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed		
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed		
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid		
h. laotud väravapostid		+
i. krohviga kaetud väravapostid		+
j. krohvitud kaarvärav		
k. krohvimata kaarvärav		
l. muu		
12. Kõrgus	≤0,5-1,7	2,5
13. Seisukord		
a. hari:	1	1
b. müür:	1	1
c. sokkel:	1	1
d. vuugitäited:	-	
e. üldine:	1	1
14. Roll ansamblituumikus		
a. Kujunduslik		
a.1. eraldab erinevaid pargiosi		
a.2. eraldab mõisasüdant	+	
a.3. lisab esinduslikkust	+	+
b. Praktiline		
b.1. eraldab majandushooned, -õue		
b.2. ümbritseb viljapuuaeda		
b.3. ümbritseb pargiosa		

2.20 Õisu pargi ankeet

1. Ankeedi nr.	20		Kuupäev: 12.04.14
2. Koostaja	Liina Ratas		
ÜLDINE INFO			
3. Pargi (mõisa) nimi	Õisu		
a. saksa keeles:	Euseküll		
4. Asukoht			
a. maakond:	Viljandimaa		
b. vald:	Halliste		
c. kihelkond:	Paistu		
d. mõisa liik:	rüütlimõis		
e. asukohaskeem:	LISA 2. Uuritavate mõisaparkide ülevaatlik asukohakaart		
5. Pargi kaitserežiim			
a. muinsuskaitse:	Õisu mõisa park ja allee reg. nr. 14450		
b. looduskaitse:	-		
PIIRDERAJATISTE PLAANILT/KAARDILT LOETAVUS			
6. Ajaloolised plaanid	EAA 3724-5-2768		
a. plaani koostamise aasta:	1908		
b. loetavus:	-		
7. Reljeefikaart			
a. LIDAR andmed:	2011		
b. loetavus:	-		
8. Paikapidavus			
a. kategooria 1.	+		
b. kategooria 2.			
c. kategooria 3.			
d. kategooria 4.			
PIIRDERAJATISED			
9. Piirde tüüp			
a. piirdemüür:	+		
b. müüritis:			
c. piirdeaed:			
d. väravapostid:		+	
e. kaarvärav:			
f. väravahoone			
g. piirdepostid, -kivid:			+
10. Asukoht			
a. ümbritseb (regulaarset) mõisaansamblit:			
b. ümbritseb regulaarpargi osi (nt viljapuuaeda), jagades neid omaette pargiruumideks:			
c. lähtub peahoone külgedelt, jagab pargi kaheks suuremaks osaks eraldades esi- ja põhiosa:			
d. piire pargi esiosas, sissepääsuvärava külgedel:	+	+	
e. piire pargi regulaarosa ühel või kahel vastasküljel:			
f. piire majandushoonete vahel, moodustab suletud (majandus)hoovi:			

g. piire ääristab mõisasse viivaid teid:			
h. ümbritseb pargiosa:			
i. muu:			peahoone ees, auringi ümber
11. Materjal			
a. töötlemata paekivi			
b. töötlemata maakivi			
c. töödeldud paekivi - lõhutud, lõigatud			
d. töödeldud maakivi - lõhutud, lõigatud			
e. töödeldud graniitkivi - lõhutud, lõigatud		+	+
f. töötlemata pae- ja maakivi kombinatsioon			
g. töödeldud pae- ja maakivi kombinatsioon			
h. tellis			
i. tellise kombinatsioon looduskividega			
j. eelmised variandid krohvituna	+		
k. metall			
l. puit			
m. muu			
12. Arhitaktoonika			
a. mördiga laotud piirdemüür			
b. kuivmüür			
c. krohvitud piirdemüür	+		
c. laotud piirdepostid			
d. ühes tükis valatud/tahutud piirdepostid			+
e. looduskivi alusel puidust piirdeaed			
f. looduskivi alusel metallist piirdeaed			
g. ühes tükis valatud/tahutud väravapostid			
h. laotud väravapostid		+	
i. krohviga kaetud väravapostid			
j. krohvitud kaarvärav			
k. krohvimata kaarvärav			
l. muu			
12. Kõrgus	2	2	0,5
13. Seisukord			
a. hari:	5	5	
b. müür:	5	5	
c. sokkel:	5	5	
d. vuugitäited:			
e. üldine:	5	5	5
14. Roll ansamblituumikus			
a. Kujunduslik			
a.1. eraldab erinevaid pargiosi			
a.2. eraldab mõisasüdant	+	+	
a.3. lisab esinduslikkust	+	+	+
b. Praktiline			
b.1. eraldab majandushooned, -õue			
b.2. ümbritseb viljapuuaeda			
b.3. ümbritseb pargiosa			

3. Ajaoolised kaardid ja piirete asukoha skeemid

3.1. Kolga mõis

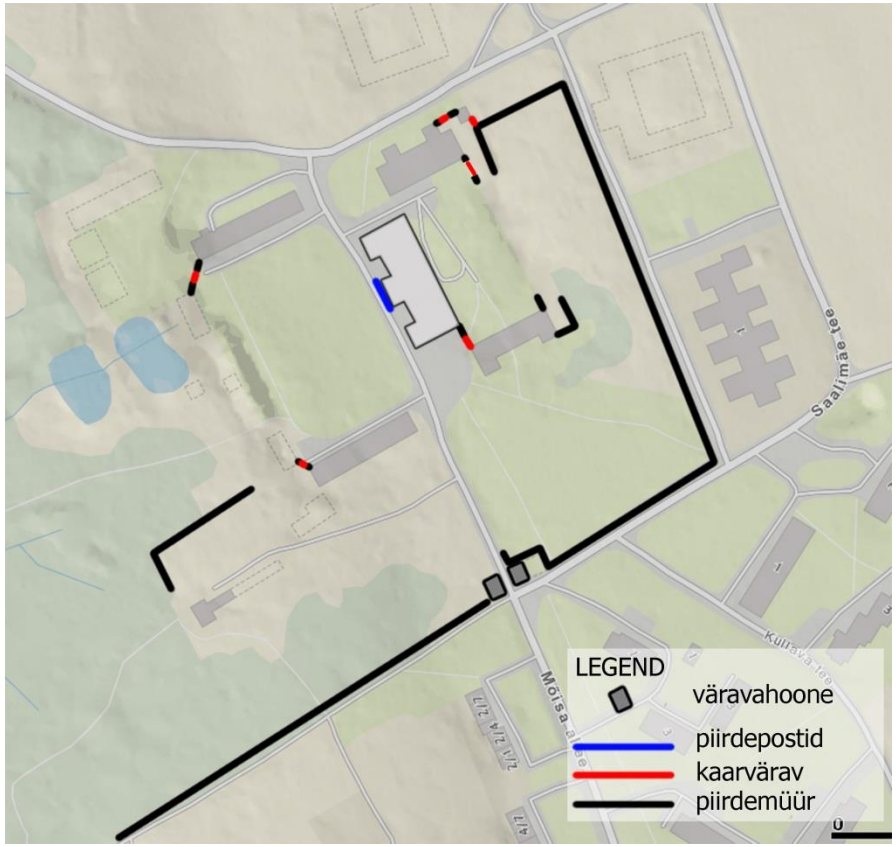

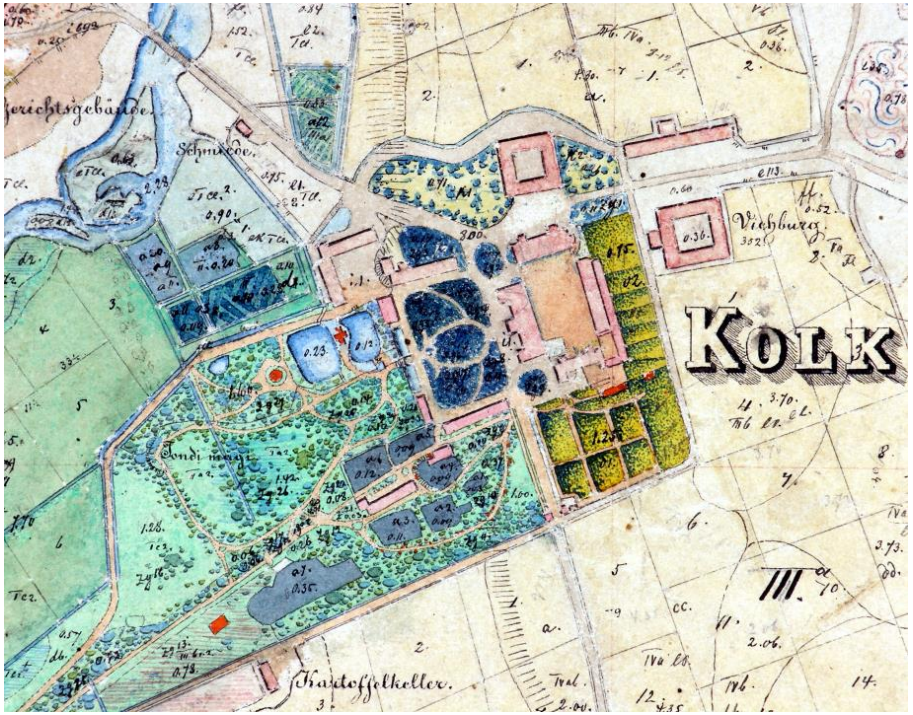

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Kolga mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 3724-4-111 l.70

3.2. Maardu mõis

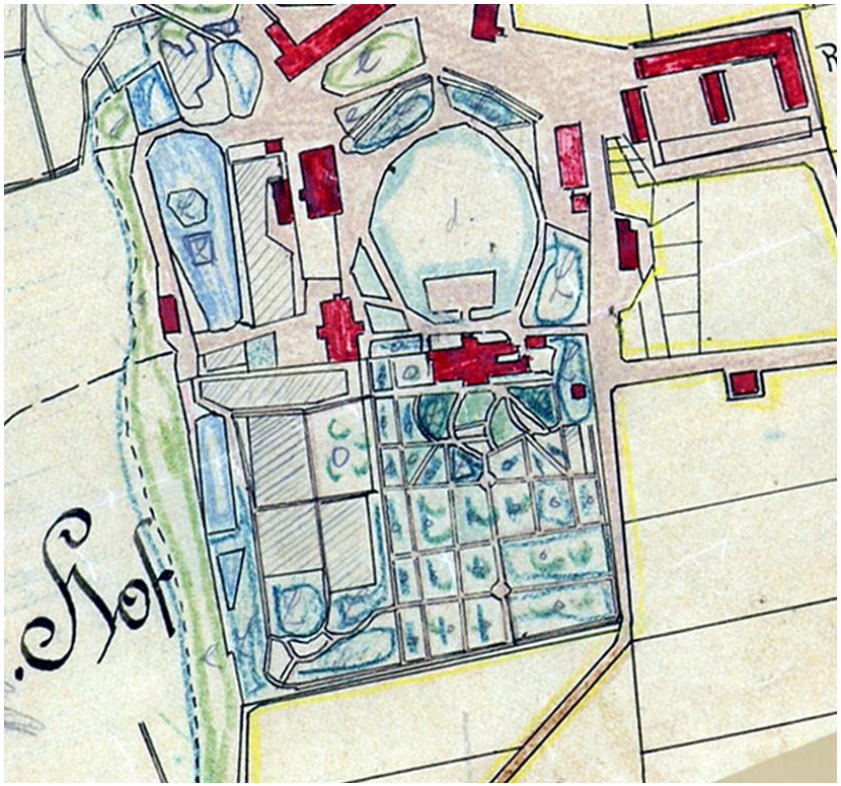

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas http://geoportaal.maaamet.ee/

Maardu mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 2486-3-3018

3.3. Ohtu mõis

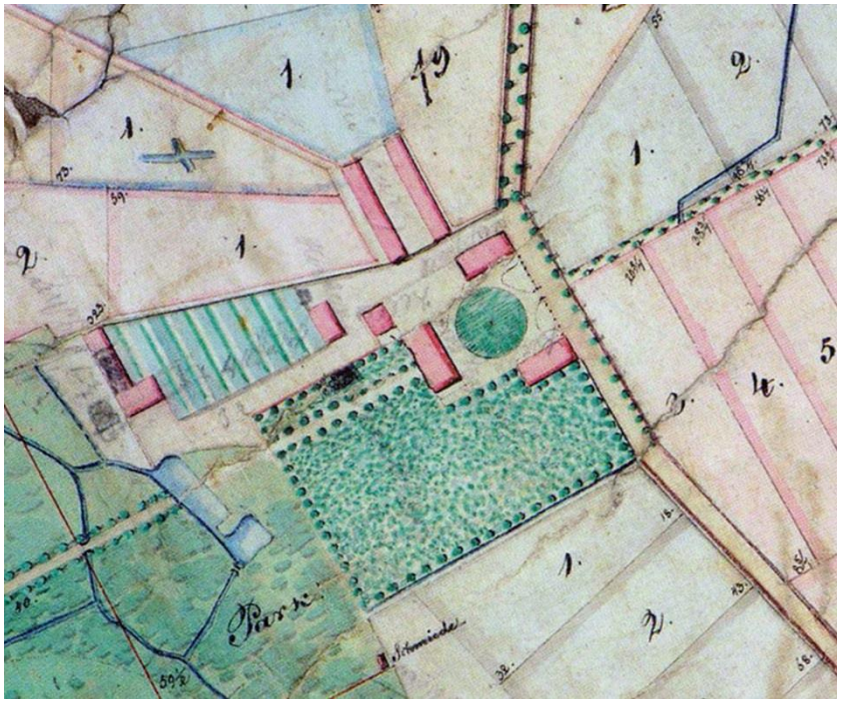

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Ohtu mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 2072-4-92 l.15

3.4. Koigi mõis

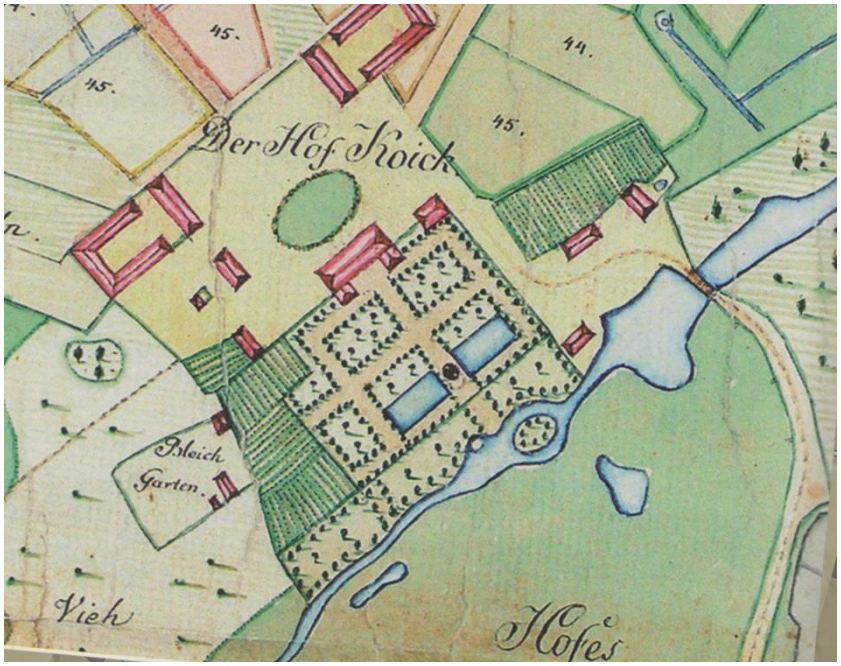

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Koigi mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 2072-5-47

3.5. Purdi mõis

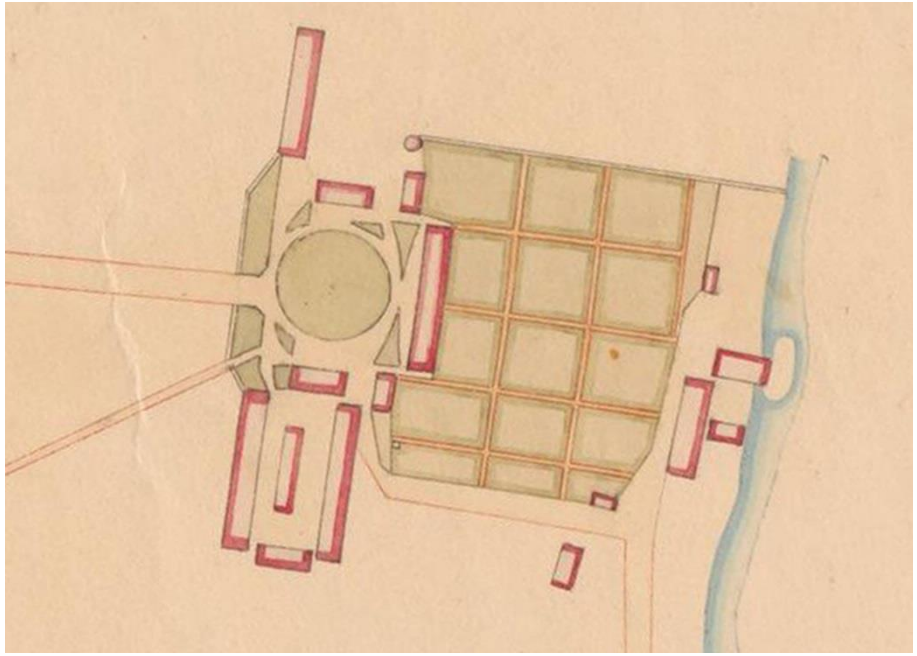

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Purdi mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 3724-4-470 l.2

3.6. Väätsa mõis

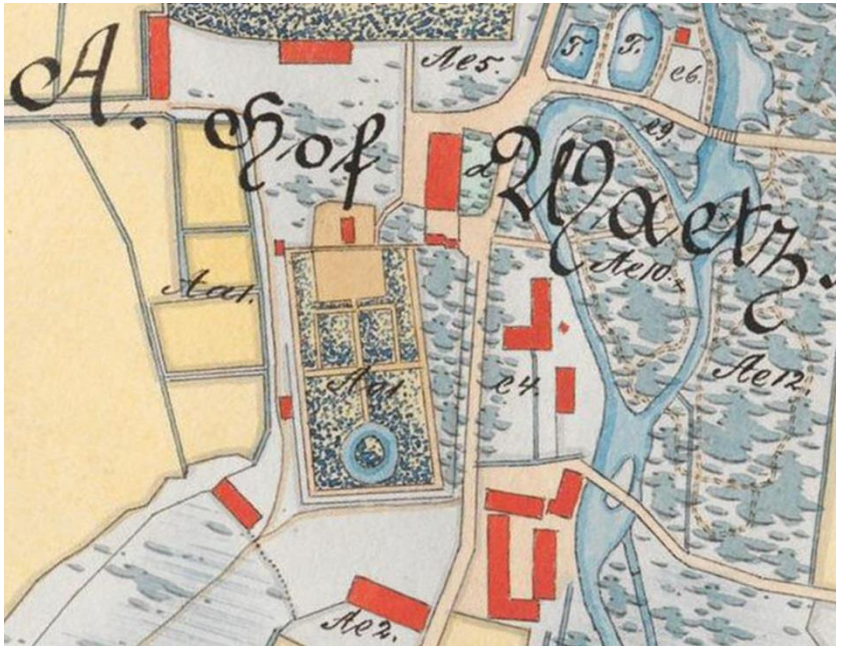

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Väätsa mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 3724-4-524 l.1.

3.7. Malla mõis

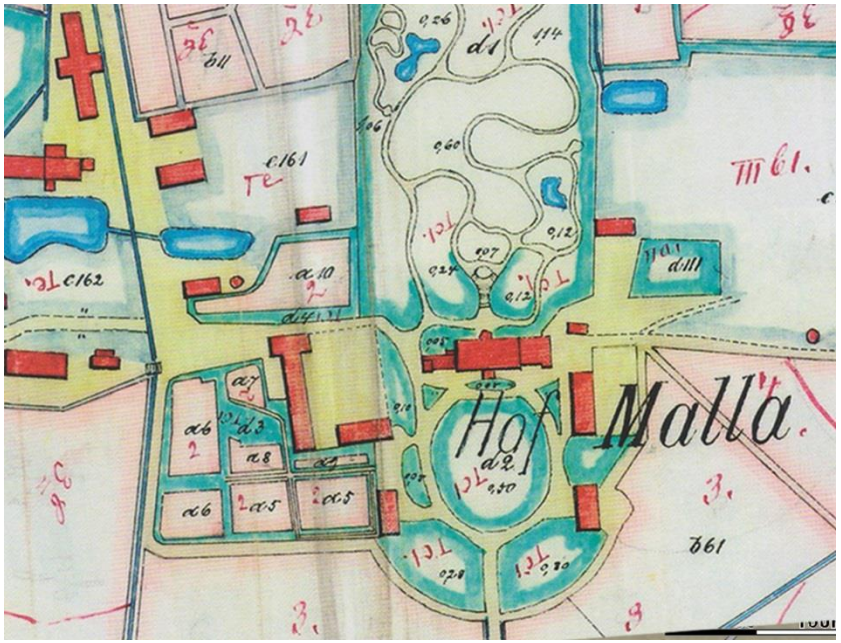

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Malla mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 2486-1-3410 l. 183

3.8. Palmse mõis

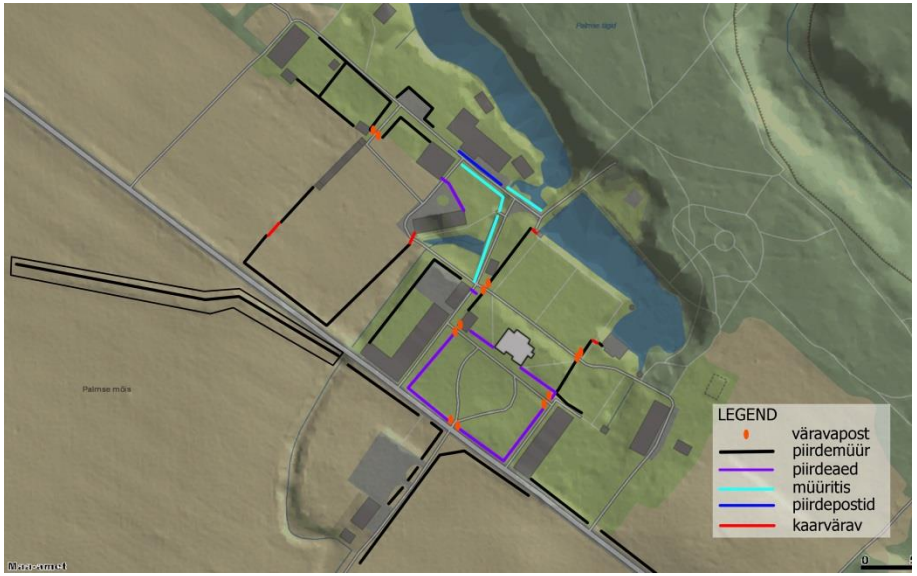

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Palmse mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 1690-1-34

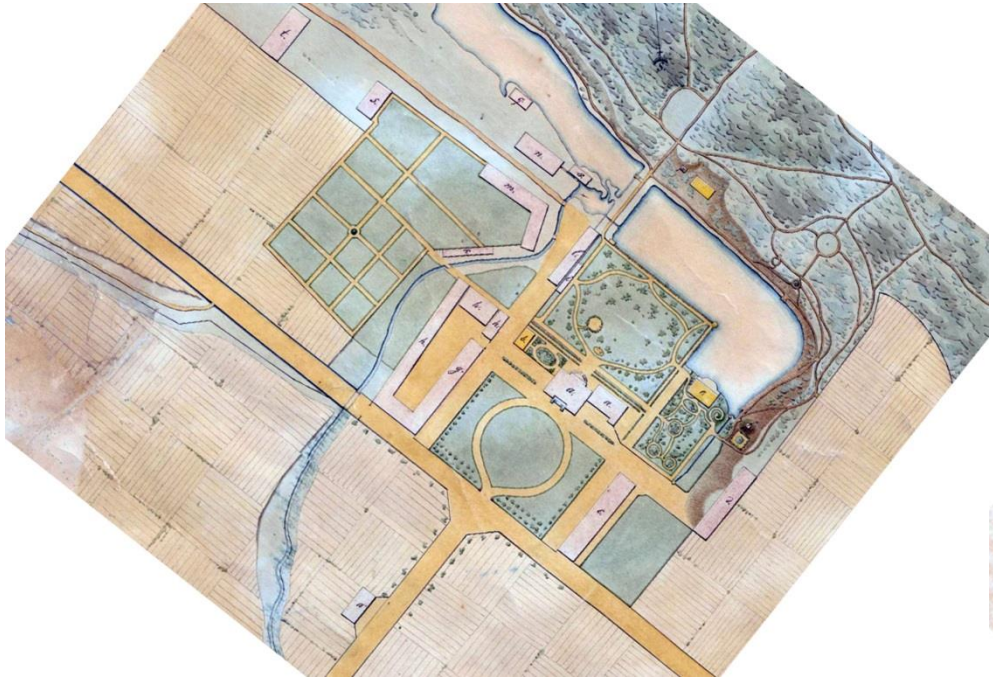

Palmse mõisa ajaloolised kaartid: Ajalooarhiiv EAA 1690-1-36, EAA 3724-4-1684

3.9. Rägavere mõis

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Rägavere mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 3724-2-1725

3.10. Sagadi mõis

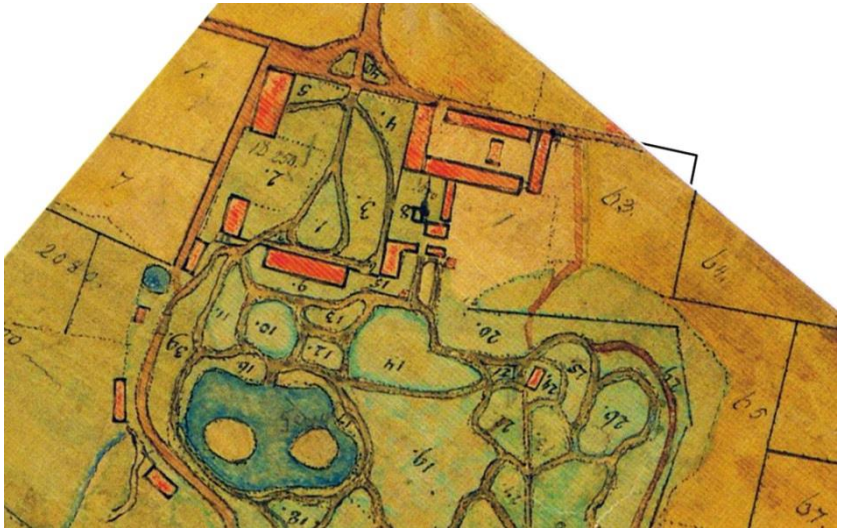

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Sagadi mõisa ajaloolised kaartid: Ajalooarhiiv

EAA 1324-1-607, EAA 1324-1-590

3.11. Vasta mõis

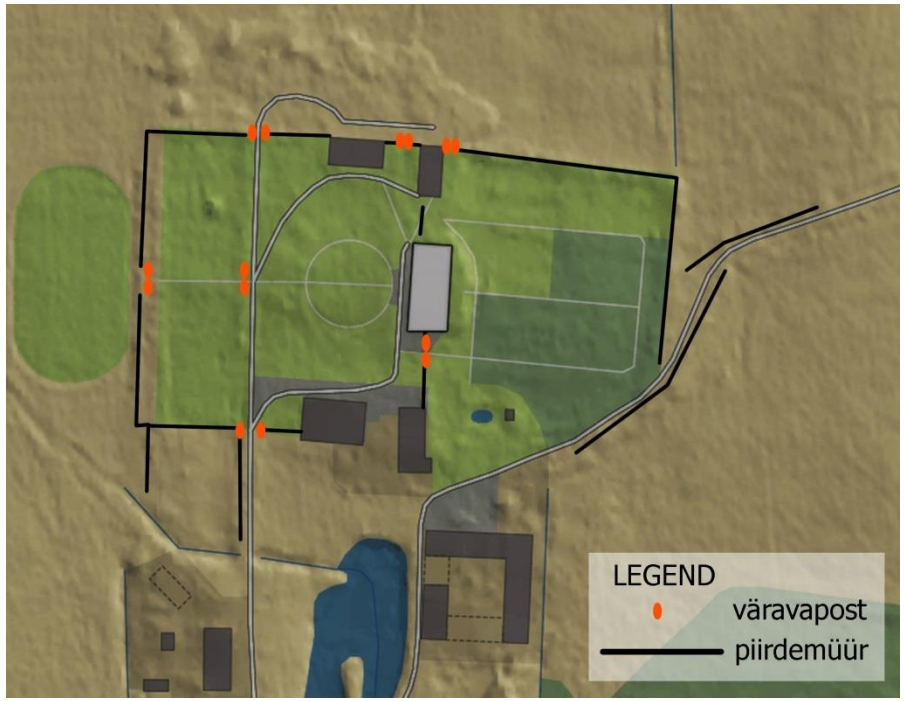

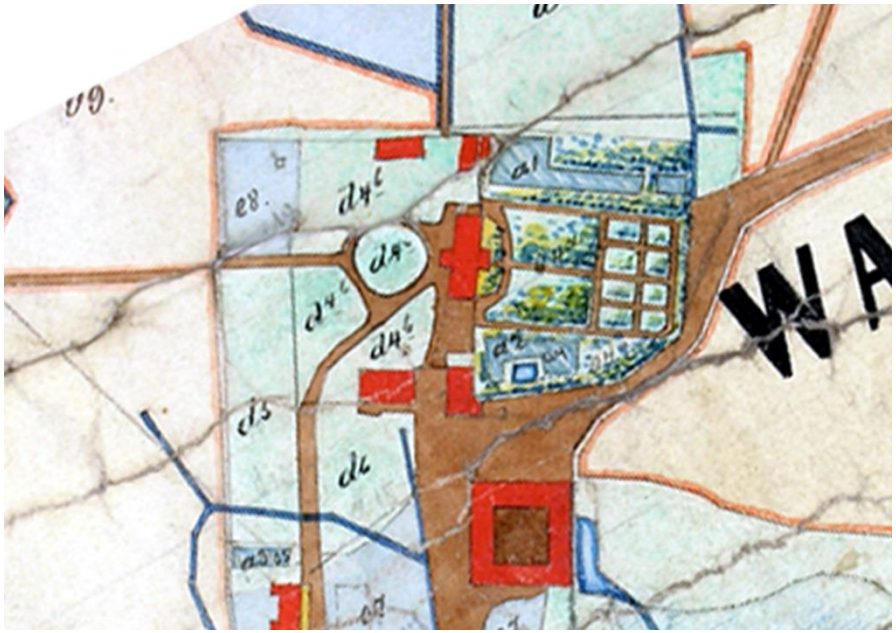

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Vasta mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 3724-4-1810

3.12. Keskvere mõis

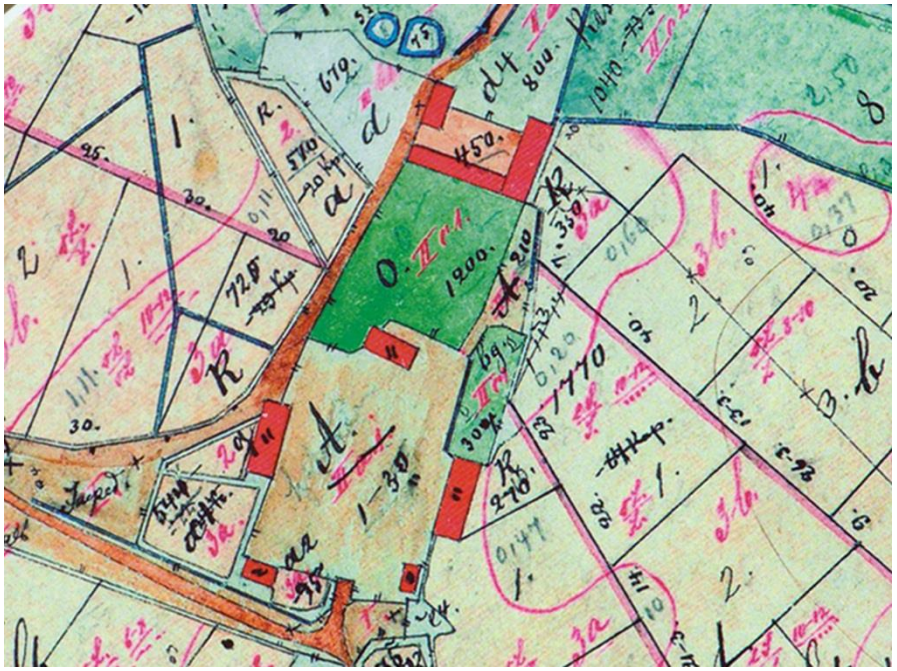

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Keskvere mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 2072-2-143

3.13. Suure-Lähtru mõis

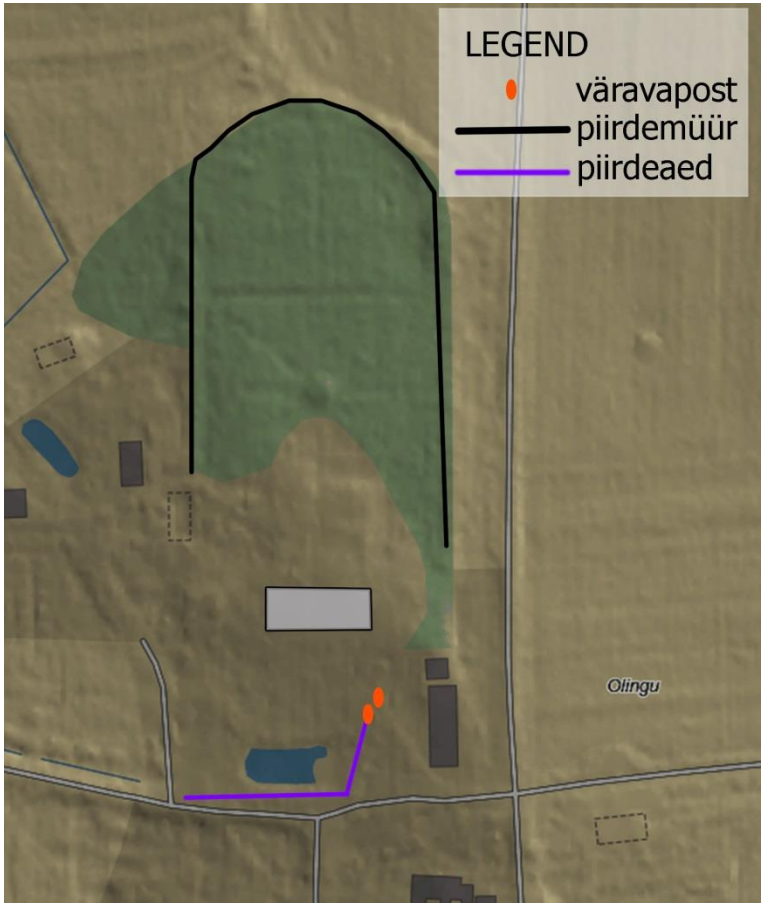

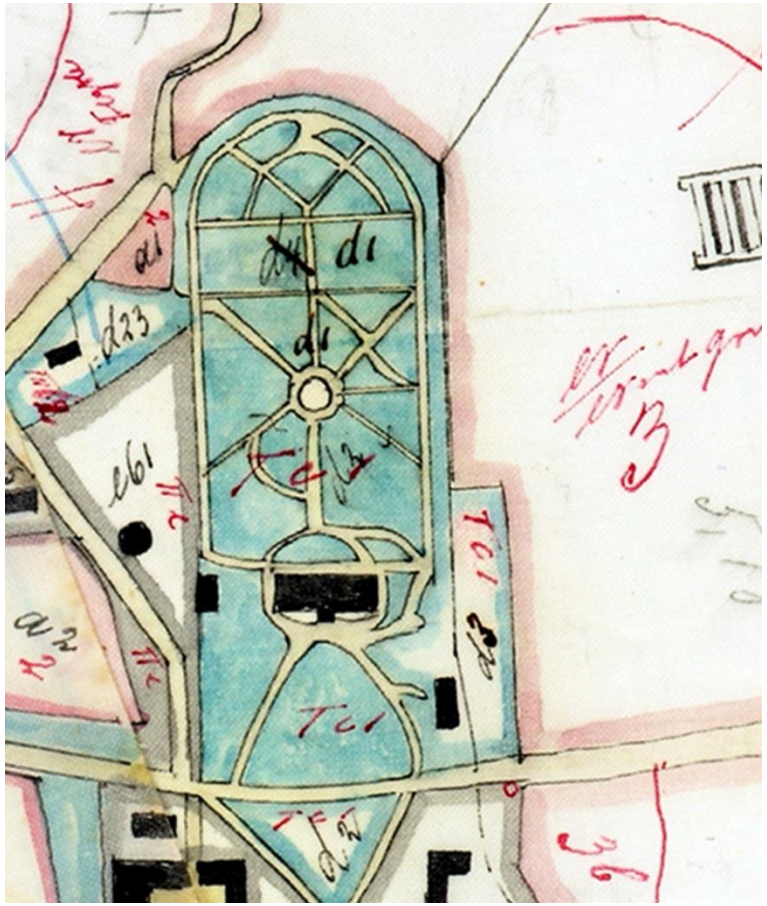

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Suure-Lähtru mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 2486-1-3216 l. 131

3.14. Kaagvere mõis

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Kaagvere mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 2072-9-433

3.15. Luunja mõis

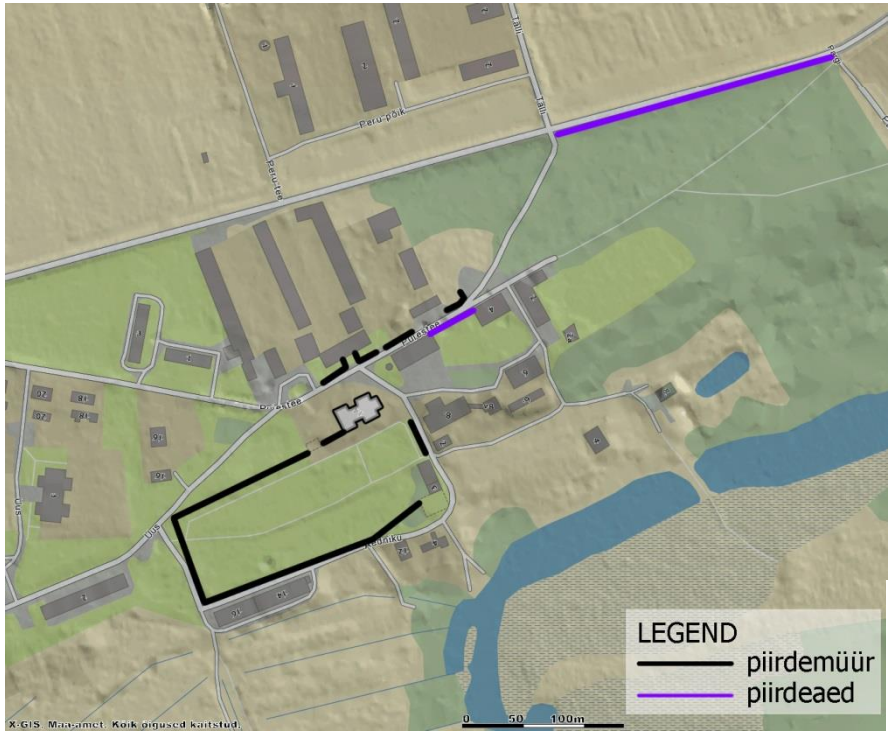

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Luunja mõisa ajaloolised kaartid: Ajalooarhiiv EAA 1442-1-281, EAA 1442-1-282 l.1

3.16. Tilsi mõis

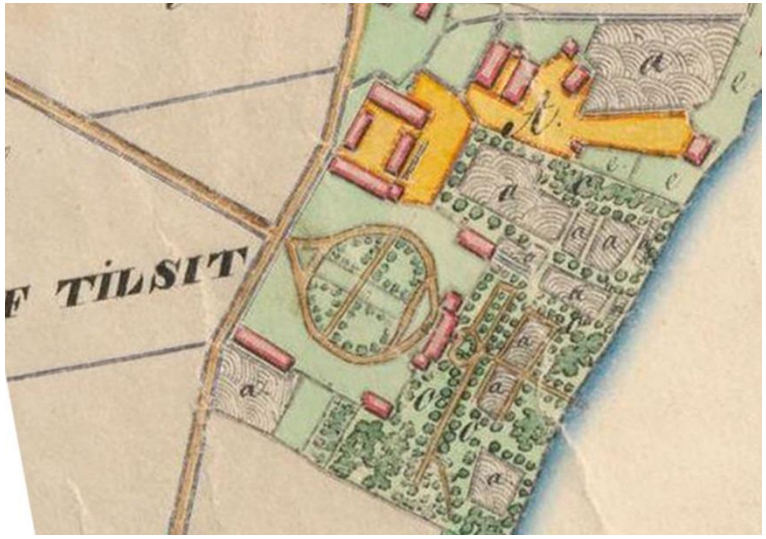

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Tilsi mõisa ajaloolised kaartid: Ajalooarhiiv EAA 3724-4-1934, EAA 2469-1-754

3.17. Vana-Antsla mõis

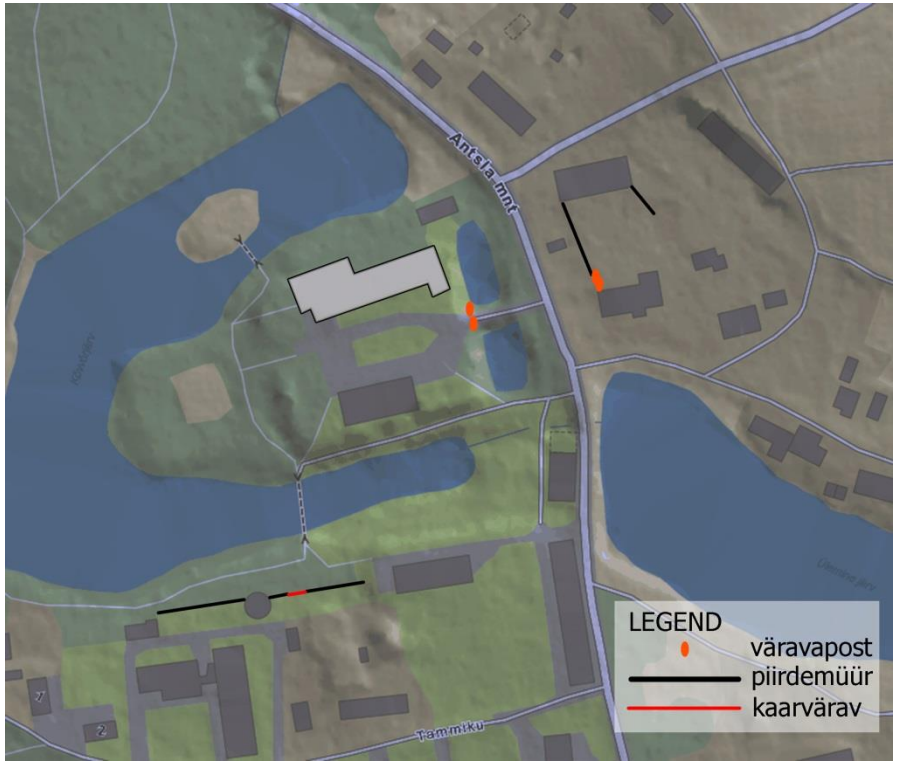

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Vana-Antsla mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 2072-9-688

3.18. Hellenurme mõis

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Hellenurme mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 2072-5-533

3.19. Kõo mõis

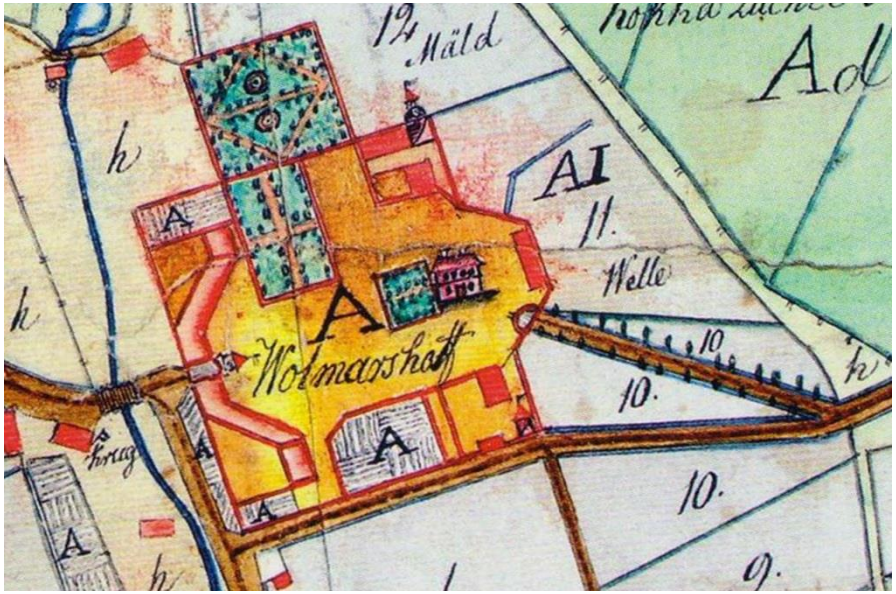

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Kõo mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 2072-3-6. II-g l.4

3.20. Õisu mõis

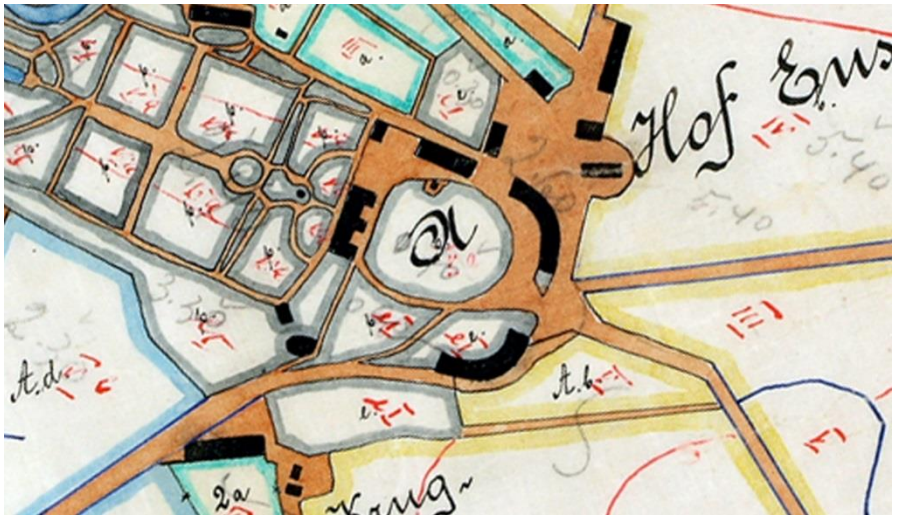

Reljeefikaart: Maa-ameti geoportaali reljeefikaart. Allikas: http://geoportaal.maaamet.ee/

Õisu mõisa ajalooline kaart: Ajalooarhiiv EAA 3724-5-2768

4. Fotomaterjal

4.1. Kolga

Foto 1. Kaarvärav, kaunistatud Taaveti tähtedega. Paremal valitsejamaja. Allikas: http://mnseiklevad.blogspot.com/search/label/Raplamaa (25.05.14)

Foto 2. Majandushoovi eraldav kaarvärav. Liina Ratas, 2014.

Foto 3. Aida kõrval oleva piirdemüüri kaarvärav.
Liina Ratas, 2014.

Foto 4. Kirsside ja ploomide spaleeri ääristav piirdemüür.
Liina Ratas, 2014.

Foto 5. Väravamajad.
Liina Ratas, 2014

Foto 6. Väravamaja 1937.
Allikas: Rannarahva Muuseum IKMF 2778.

4.2. Maardu mõis

Foto 7. Maardu mõisa peahoone ja värav.
Liina Ratas, 2014.

Foto 8. Maardu mõisa peahoone ja värav.
1971.
Allikas: Veljo Ranniku fotokogu.

Foto 9. Mõisaparki ümbritsev piirdemüür.
Vasemal restaureeritud osa.
Liina Ratas, 2014.

Foto 10. Parki ümbritsev piirdemüür.
Liina Ratas, 2014.

Foto 11. Parki ümbritsev piirdemüür on osaliselt varisenud.
Liina Ratas, 2014.

4.3. Ohtu mõis

Foto 12. Endist puuviljaaeda ümbritsev piirdemüür idaküljel.
Liina Ratas, 2014.

Foto 13. Endist puuviljaaeda ümbritsev piirdemüür lõunaküljel.
Liina Ratas, 2014.

Foto 14. Mõisasse viivat teed ääristav piirdemüür.
Liina Ratas, 2014.

Foto 15. Mõisasse viivat teed ääristav piirdemüür.
Liina Ratas, 2014.

4.4. Koigi mõis

Foto 16. Parki ümbritsenud piirdemüüri säilinud fragment.
Liina Ratas, 2014.

Foto 17. Aednikumaja küljel olev piirdemüür, vaatega tee poolt.
Liina Ratas, 2014.

Foto 18. Aednikumaja ja peahoone vahel olev müürifragment ja lagunenud väravapost.
Liina Ratas

Foto 19. Aednikumaja küljel olev piirdemüür, vaatega pargist.
Liina Ratas, 2014.

4.5. Purdi mõis

Foto 20. Peahoone esikülg 1969, tänaseks pole piirdeaed säilinud.
Allikas: Veljo Ranniku fotokogu.

Foto 21. Aida ja valitsejamaja vahel olevad väravapostid.
Liina Ratas, 2014.

Foto 22. Parki piirav maakivialusel sepisaed.
Liina Ratas, 2014.

Foto 23. Kohati on sepisaed ja aiapostid väga halvas seisukorras.
Liina Ratas, 2014.

4.6. Väätsa mõis

Foto 24. Mõisaparki ümbritsenud piirdemüürist on säilinud üksikud fragmendid.
Liina Ratas, 2014.

Foto 25. Piirdemüüri fragment.
Liina Ratas, 2014.

Foto 26. Müürifragment lääneküljel on pinnasega kattumas.
Liina Ratas, 2014.

4.7. Malla mõis

Foto 27. Aida ja teenijatemaja vahel olev piirdemüür on varisenud.
Liina Ratas, 2014.

Foto 28. Mõisa idapoolne värav on täidetud kaevuraketega.
Liina Ratas, 2014.

Foto 29. Parki ümbritsenud piirdemüüri fragment.
Liina Ratas, 2014.

Foto 30. Parki ümbritsev piirdemüür on väga halvas seisukorras.
Liina Ratas, 2014.

Foto 31. Viljapuuaeda ümbritsev piirdemüür on osaliselt restaureeritud.
Liina Ratas, 2014

Foto 32. Kaarvärav viljapuuaeda ümbritsevas piirdemüüris.
Liina Ratas, 2014

4.8. Palmse mõis

Foto 33. Peavärav ja piirdeaed.
Liina Ratas, 2014.

Foto 34. Palmimaja kaarvärav.
Liina Ratas, 2014.

Foto 35. Peavärav, 1964.
Allikas: Veljo Ranniku fotokogu.

Foto 36. Palmimaja kaarvärav, 1964.
Allikas: Veljo Ranniku fotokogu.

Foto 37. Pargi tagaosa ümbritseva piirdemüüri väravapostid.
Liina Ratas, 2014.

Foto 38. Viljapuuaeda ümbritsev piirdemüür.
Liina Ratas, 2014.

Foto 39. Kaarvärav viljapuuaia piirdemüüris.
Liina Ratas, 2014.

Foto 40. Viljapuuaia piirdemüür.
Liina Ratas, 2014.

Foto 41. Mõissse viiva tee äärsed piirdemüürid.
Liina Ratas, 2014.

Foto 42. Müüritis.
Liina Ratas, 2014.

Foto 43. Mõisa aidast idapool oleva värava postid.
Liina Ratas, 2014.

Foto 44. Esiplaanil piirdemüür, taga mõisa supelmaja.
Liina Ratas, 2014.

4.9. Rägavere mõis

Foto 45. Idapoolne värav.
Liina Ratas, 2014.

Foto 46. Mõisa esiosa ümbritsev piirdemüür.
Liina Ratas, 2014.

Foto 47. Piirdemüür on kohati väga halvas seisukorras.
Liina Ratas, 2014.

Foto 48. Piirdeaed pargi lääneküljel.
Liina Ratas, 2014.

Foto 49. Mõisa piirdemüür 2010. aastal.
Allikas: Jaan Vali fotokogu.

4.10. Sagadi mõis

Foto 50. Väravahoone.
Liina Ratas, 2014.

Foto 51. Väravahoone 1964.
Allikas: Veljo Ranniku fotokogu.

Foto 52. Peahoone esised piirdepostid.
Liina Ratas, 2014.

Foto 53. Tõllakuuri ja aidahoone vaheline piirdemüür.
Liina Ratas, 2014.

Foto 54. Piirdepostid on hiljuti murdunud.
Liina Ratas, 2014.

Foto 55. Viljapuuaeda ümbritsev piirdemüür ja värav.
Liina Ratas, 2014.

4.11. Vasta mõis

Foto 56. Sissesõidutee väravapostid.
Liina Ratas, 2014.

Foto 57. Mõisat ümbritsev piirdemüür, esiplaanil väravapost.
Liina Ratas, 2014.

Foto 58. Piirdemüüris on kombineeritud maa- ja paekive.
Liina Ratas, 2014.

Foto 59. Varisenud piirdemüüri lõik.
Liina Ratas, 2014.

Foto 60. Piirdemüüri harjakate on kohati halvas seisukorras.
Liina Ratas, 2014.

Foto 61. Väravapostid.
Liina Ratas, 2014.

4.12. Keskvere mõis

Foto 62. Mõisat ümbritsev piirdemüür on tugevalt sammaldunud.
Liina Ratas, 2014.

Foto 63. Piirdemüür, mis ümbritses kunagist viljapuuaeda.
Liina Ratas, 2014.

Foto 64. Piirdemüüri 1,5 meetri kõrgune lõik.
Liina Ratas, 2014.

4.13. Suure-Lähtru mõis

Foto 65. Peavärav.
Liina Ratas, 2014.

Foto 66. Vaade peahoonele, 2011.
Allikas: G. Koidik, URL:
http://www.panoramio.com/photo/52578271

Foto 67. Piirdemüüri ümbrus on võsastunud.
Liina Ratas, 2014.

Foto 68. Piirdemüüri kõrgeim säilinud osa, seisukord väga halb.
Liina Ratas, 2014.

4.14. Kaagvere mõis

Foto 69. Piirdemüür on lagunemas.
Liina Ratas, 2014.

Foto 70. Tellistega parandatud lõik.
Liina Ratas, 2014.

Foto 71. Vasakul algupärane piirdemüür, paremal taastatud osa.
Liina Ratas, 2014.

Foto 72. Piirdemüür on lõiguti varisenud.
Liina Ratas, 2014.

4.15. Luunja mõis

Foto 73. Parki ümbritsev piirdeaed.
Liina Ratas, 2014.

Foto 74. Piirdeaia säilinud postid.
Liina Ratas, 2014.

Foto 75. Viljapuuaeda ümbritsevasse piirdemüüri tehtud ava.
Liina Ratas, 2014.

Foto 76. Viljapuuaeda ümbritseva piirdemüüri hari.
Liina Ratas, 2014.

4.16. Tilsi mõis

Foto 77. Peavärava postid ja piirdeaed.
Liina Ratas, 2014.

Foto 79. Auringi ümbritsevad piirdepostid, säilinud üksikud.
Liina Ratas, 2014.

Foto 78. Vaade peaväravalt peahoonele, 1900-1910.
Allikas: Ajalooarhiiv EAA.1451.1.209.41.

4.17. Vana-Antsla mõis

Foto 80. Peavärava postid.
Liina Ratas, 2014.

Foto 81. Majandushoovi ümbritsev piirdemüür.
Liina Ratas, 2014.

Foto 82. Aednikumaja ja piirdemüür, 20 saj. II pool.
Allikas: Keskkonnaamet URL: http://www.keskkonnaamet.ee/public/pargid_pildid/Vorumaa/Vana-Antsla_42_M.Paju.jpg

Foto 83. Aednikumaja ja piirdemüür.
Liina Ratas, 2014.

4.18. Hellenurme mõis

Foto 84. Arvatavasti endist puu- ja köögiviljaaeda ümbritsenud piirdemüür.
Liina Ratas, 2014.

Foto 85. Piirdemüür on kohati varisenud.
Liina Ratas, 2014.

Foto 86. Ümberpaigutatud piirdepostid.
Liina Ratas, 2014.

Foto 87. Ülejäänud piirdepostid on jäetud teeäärde vedelema.
Liina Ratas, 2014.

4.19. Kõo mõis

Foto 88. Peavärava postid.
Liina Ratas, 2014.

Foto 89. Peavärava postid, 1978.
Allikas: Kultuurimälestiste Riiklik Register, A. Avik. URL: http://register.muinas.ee/?menuID=archivalmaterial&action=view&id=5863

Foto 90. Parki ümbritsenud piirdemüüri fragment.
Liina Ratas, 2014.

Foto 91. Parki ümbritsenud piirdemüür on väga halvas seisukorras.
Liina Ratas, 2014.

4.20. Õisu mõis

Foto 92. Peavärav.
Liina Ratas, 2014.

Foto 93. Väravapost ja piirdemüür.
Liina Ratas, 2014.

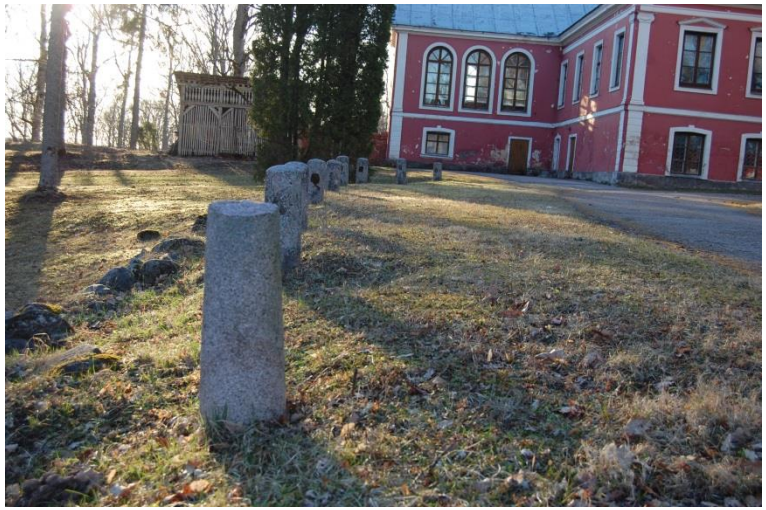

Foto 94. Sissesõiduteed ümbritsevad piirdepostid.
Liina Ratas, 2014.

Foto 95. Peahoone ees olevad piirdepostid on ühendatud kettidega.
Liina Ratas, 2014.